

SAPIENTIANA

A SAPIENTIA SZERZETESI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA FOLYÓIRATA

SERÉNYI TAMÁS Sch.P.

Világi szolgálatok az egyházban és a piarista rendben

BAKOS GERGELY OSB

De religione,

avagy hogyan olvassuk ma Aquinói Szent Tamást?

KUSTÁR GYÖRGY

A pénzéhes gazdag botránya

– A talentumok példázata (Mt 25,14–30)

KOVÁCS SZILVIA

A „misztérium” fogalma Ferenc pápa tanításában

VARGA IMRE KAPISZTRÁN OFM

„A gyökértől az Ágacskáig”.

Harminc éve alapították meg a „Szécsény Ágacskája”
klarissza monostort

Kiadja a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

Főszerkesztő: Tóth Beáta

Felelős kiadó: Bagyinszki Péter Ágoston OFM

Szerkesztőbizottság: Deák Hedvig OP, Papp Miklós, Szatmári Györgyi,
Szeiler Zsolt, Tőzsér Endre SP, Várnai Jakab OFM

Lapalapító, szerkesztő (2008–2023): Lukács László Sch.P.

Főszerkesztő (2008–2012): Patsch Ferenc SJ

A szerkesztőség címe: 1052 Budapest, Piarista köz 1.

Levélcím: 1364 Budapest, Pf. 235. Telefon: +36-1-486-44-26

E-mail: editor.sapientiana@sapientia.hu

Olvasószerkesztés és tördelés: Vida-Baráth Márta

Nyomdai munkák: ofszetnyomda.hu

Nyomtatott kiadás: ISSN 2060-3231

Online kiadás: ISSN 2732-0103

Megjelenik évente kétszer: júniusban és decemberben

Előfizethető a Sapientia Főiskola könyvtárának címen:

1052 Budapest, Piarista köz 1.

Levélcím: 1364 Budapest, Pf. 235.

Telefon: (+36-1) 486-44-26

E-mail: biblio@sapientia.hu

<https://ojs.mtak.hu/index.php/sapientiana/index>

Előfizetési díj egy évre: 2.600,- Ft, az egyes számok ára: 1400,- Ft

Sapientiana

18. évfolyam 2025/2

TARTALOM

Tanulmányok

SERÉNYI TAMÁS Sch.P.

Világi szolgálatok az egyházban és a piarista rendben 1

BAKOS GERGELY OSB

De religione,

avagy hogyan olvassuk ma Aquinói Szent Tamást? 21

KUSTÁR GYÖRGY

A pénzéhes gazdag botránya. A talentumok példázata (Mt 25,14–30) 41

KOVÁCS SZILVIA

A „misztérium” fogalma Ferenc pápa tanításában 67

Szerzetesség

VARGA IMRE KAPISZTRÁN OFM

„A gyökértől az Ágacskáig”. Harminc éve alapították meg
a „Szécsény Ágacskája” klarissza monostort 95

Recenziók

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG OP

Puskás Attila: Egyedül a szeretet.

Metszetek Hans Urs von Balthasar teológiájából 105

LUKÁCS OTILIA

Erich Zenger: Ha Isten segít, a falon is átugrom. Zsoltármagyarázatok 1.

Erich Zenger: Hadd ébresszem a hajnalt. Zsoltármagyarázatok 2.

Erich Zenger: Arcodat keresem, Uram. Zsoltármagyarázatok 3. 106

KISNÉMET FÜLÖP OSB

Stephen J. McKinney – Thomas O’Loughlin – Beáta Tóth (eds.):
Synodality and the Recovery of Vatican II. A new way for Catholics 109

TÓTH BEÁTA

Khrisztosz Jannarasz: Istenéhség 111

KÉK EMERENCIA

Jason Evert: A test teológiája egy órában 113

JAKAB KRISZTINA FRANCISKA

Ferdinand Ulrich: Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten.
Die Autorität der Liebe 116

Főiskolánk életéből

2025. augusztus–december 122

Világi szolgálatok az egyházban és a piarista rendben

SERÉNYI TAMÁS SCH.P.

Abstract

After the Second Vatican Council, an intense process of discernment began regarding the role of the laity in the Church. Certain institutionalized ecclesial ministries were introduced, and the possibility of establishing new ministries was opened. Following ministries related to the liturgy and the administration of the sacraments, the introduction of the ministry of catechist marked a new stage in evangelization by assigning an institutionalized minister to this area as well. We will briefly review the most important points of the Council and papal teachings concerning the question of lay ministry. As a result of a discernment process initiated within the Piarist Order, four piarist ministries were introduced in the Pious Schools. We will review their main characteristics and examine the possibilities for their introduction in Hungary.

Keywords: *charism, mission, Piarist Order, ministries, laity.*

Absztrakt

A II. Vatikáni Zsinat után élénk megkülönböztetési folyamat indult a világiak szerepéről az egyházban. Bevezetésre kerültek bizonyos intézményesített egyházi szolgálatok. Megnyílt a lehetősége új szolgálatok létrehozásának. A liturgiát és a szentségkiszolgáltatást érintő szolgálatokat követően – a katekéta szolgálat bevezetésével – az evangelizáció újabb területe kapott intézményesített szolgálattelvőt. Röviden áttekintjük a zsinat és a pápai megnyilvánulások legfontosabb pontjait a világiak szolgálatának kérdésében. A piarista rendben elindult megkülönböztetési folyamat eredményeként négy piarista szolgálat került bevezetésre a piarista világban. Áttekintjük ezek legfontosabb jellemzőit és a magyar bevezetés lehetőségeit.

Kulcsszavak: *karizma, küldetés, piarista rend, szolgálatok, világiak.*

SERÉNYI TAMÁS SCH.P. teológus, matematika-fizika-hittan szakos gimnáziumi tanár, mentálhigiénés lelkigondozó, lelkivezető; serenyi.tamas@piarista.hu

I. BEVEZETÉS

Az Apostolok Cselekedeteiben és Pál apostol leveleiben is feltűnik a pontuszi zsidó Aquila és felesége, Priszka neve. Ez a sátorkészítő házaspár¹ a vezetője a házuk körül kialakuló gyülekezetnek.² A lelkes, de hiányos ismeretekkel rendelkező Apollót maguk mellé vették és tanították.³ Pál apostol munkatársainak tekinti őket, ezt a kapcsolatot ugyanazzal a συνεργός (együttműködő társ, munkatárs) szóval fejezi ki, amelyet az apostolmunkatársaira is használ.⁴ Prizskában a világi szolgálattevők újszövetségi modelljét ismerhetjük fel.

Jelen írás célja, hogy a II. Vatikáni Zsinat dokumentumai és a pápák megnyilvánulásai⁵ alapján röviden összefoglaljuk a világiak egyházi szolgálatának kérdését, majd bemutassuk a piarista rendben meglévő szolgálatokat. Ezzel szeretnénk elősegíteni, hogy a piarista karizmával rendelkező magyarországi világiak számára is megnyíljon a lehetőség a szolgálatok felvételére.

2. A SZENT SZOLGÁLATOK ÉS AZ INTÉZMÉNYESÍTETT SZOLGÁLATOK

A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciójában az egyházat Isten népeként írja le (LG 9). A Jézus körül összegyűlő, az ő eucharisztikus áldozata által egyházzá váló zárandok nép alapvető feladata az evangélium hirdetése (LG 17). Sokan az evangelizációs küldetésüket egyházi szolgálaton keresztül végzik.

Az egyházban kezdetektől fogva különböző szolgálatok léteztek (LG 18). Mindegyik szolgálatról elmondható, hogy a Szentlélek karizmatikus ajándékának a kifejeződése az egyházban. Az egyház közössége, felismerve a Szentlélek

¹ Lásd ApCsel 18,1–3. Lukács becézve Priszcallának nevezi a házaspár női tagját.

² Lásd 1Kor 16,19. Pál a Priszka alakot használja munkatársa megnevezésére.

³ Lásd ApCsel 18,26.

⁴ Vö. Róm 16,3; 2Kor 8,23.

⁵ A tanulmányban szereplő egyházi dokumentumok rövidítései: AA – *Apostolicam actuositatem*; CL – *Christifideles laici*; CV – *Christus vivit*; EG – *Evangelii gaudium*; EN – *Evangelii nuntiandi*; KEK – *A Katolikus Egyház Katekizmusa* [online] <https://katolikus.hu/cikk/a-katolikus-egyhaz-katekizmusa> [2025. 12. 06.]; LG – *Lumen gentium*; SC – *Sacrosanctum Concilium*. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai megtalálhatók in: DÍRÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Kézikönyvek 2., Szent István Társulat, Budapest, 2000; továbbá a Magyar Katolikus Egyház Dokumentumtárában [online] <https://katolikus.hu/dokumentumtar> [2025. 12. 02.]

ajándékát, megfelelő felhatalmazással kialakítja a szolgálat tartalmát, majd egy kölcsönös megkülönböztetési folyamat után alkalmas szolgálattelvőket választ ki, ezt követően felhatalmazza őket a szolgálat végzésére (LG 30). Szolgálattelvővé válni, majd a szolgálatot végezni sok lépésből álló folyamat. A következőkben ezt a folyamatot vizsgáljuk.

A folyamat krisztológiai dimenzióját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a szolgálattelvőt missziós parancsával Jézus Krisztus hívja meg és küldi a feladatra. Krisztus elküldi a Szentlelket, aki ajándékaival (a karizmákkal) segíti az egyes hívőket a különböző feladatok, szolgálatok ellátására az egyházban.⁶ A szolgálattelvő a szolgálat végzése során bizonyos értelemben *Alter Christus*-ként van jelen a világban.

A pneumatológiai dimenziót vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Szentlélek a folyamat minden szakaszában aktív. Az egyént megajándékozza a személyes karizmával. Az egyént és a közösséget végigkíséri egy megkülönböztetési folyamaton, amelynek eredményeként a szolgálattelvő és a közösség tudatosítja, majd elismeri a személy hivatását. A hivatástisztázás eredményeként megtörténik a szolgálat felvétele. A Lélek pedig tovább munkálkodik, és segíti a szolgálattelvőt a szolgálata során.

A személyes karizma mindig a közösségnek adott ajándék. Az egyént az egyházi közösség tagja kíséri a megkülönböztetés útján, amelynek eredménye a hivatás felismerése. A felismert karizma csak az egyén és közösség közös megkülönböztetési folyamata során vezet egyházi megbízáshoz.⁷ A folyamatban fontos szerepe van a közösség pásztorának. Hiszen a közösség vezetője hívja meg és választja ki a szolgálattelvőt, ő ad neki megbízást és ő felügyeli a munkáját.⁸

Az egyház legalapvetőbb szolgálata a szent szolgálatok, amelyeket a papi rend tagjai: a püspökök, a papok és a diakónusok végeznek (LG 31). A *Tradi-*

⁶ Vö. 1Pét 4,10.

⁷ Vö. 1Tim 4,14; 2Tim 1,6; ApCsel 13,2–3; LG 12; II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Christifideles laici* apostoli buzdítás a világi hívőknek az Egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről, in *II. János Pál pápa megnyilatkozásai*, 1. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 24. FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium. Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 130.

⁸ Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Kézikönyvek 6., Szent István Társulat, Budapest, 2009, 910.; VI. PÁL PÁPA: *Evangelii nuntiandi. Az evangélium hirdetése kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2012, 73: „A világi hívők felismerhetik, hogy meghívást kaptak, vagy meghívhatók a lelkipásztorokkal való együttműködésre az egyházi közösségekben. Új szint, új életet vihetnek az egyházközségbe, ahol különböző szolgálatokat töltenek be, a nekik adott kegyelem és karizmák mértéke szerint.” (A szerző által korrigált fordítás.)

tio apostolica kizárólag ezeknek a szolgálatoknak a kiszolgáltatására alkalmazza az *ordinatio* (felszentelés) szót. A katolikus egyház tanítása szerint a szentelés eltörölhetetlen jegyet ad, amely megadja a szolgálat végzéséhez szükséges kegyelmet.

Az egyházban kezdettől fogva jelen volt a világiak (nem felszentelt személyek) tartós és stabil szolgálata. Jelenleg a lektori, az akolitusi és a katekéta szolgálatot intézményesítette az egyház. De a püspöki konferenciák is bevezethetnek hasonló szolgálatokat. Az intézményesített egyházi szolgálatokra felavatják a kiválasztott jelölteket. Ez a szentelmény megújítja és újradefiniálja a személy részvételét az egyház életében és küldetésében.⁹

Az intézményesített szolgálatokon kívül vannak olyan állandó, az előzőeket kiegészítő szolgálatok, amelyeket szertartásrend nem erősít meg, de amelyekre az illetékes egyházi hatóság ad megbízást. Például kisközösség vagy imakör vezetése stb. Vannak rendkívüli szolgálatok: például paphiány esetén bizonyos szentségek kiszolgáltatása stb.,¹⁰ illetve egyéb (spontán) szolgálatok is jelen vannak az egyházban.¹¹

3. A VILÁGIAK SZEREPE

A II. Vatikáni Zsinat *Lumen Gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója szerint a világi hívek sajátos hivatása, hogy „az ideig való dolgok intézése és Isten szerint való rendezése által keressék Isten országát” (LG 31). A papi rend tagjainak sajátos hivatása a szent szolgálatok végzése. A szerzetesek, a megszentelt életet élők radikális életállapotukkal tesznek tanúságot az Isten országáról.

Például radikálisan tesz tanúságot a mennyek országáról a latin rítusú papság és a szerzetesség szűzi életmódja. De szintén az Isten országa mellett tesznek tanúságot a házasságban élő világi hívek a családi életükkel és párkapcsolatukkal. Életmódjuk komplementaritása miatt mindkét életállapotra szükség van ahhoz, hogy az evangélium áthassa az ember világának teljességét. Más életállapotban, radikálisan különböző módon, mégis ugyanazt az evangéliumot hirdeti pap, szerzetes és világi a saját tiszta életében. Az egyházban lévő háromféle hivatás kölcsönösen erősíti egymást. A szerzetes élet és a világi élet egyaránt

⁹ FERENC PÁPA – A PÜSPÖKI SZINÓDUS XVI. RENDES KÖZGYŰLÉSE: *Egy szinodális egyházzért: közösség, részvétel, küldetés. Záródokumentum*, Szent István Társulat, Budapest, 2025, 75.

¹⁰ Uo. 76.

¹¹ Uo. 76.

a keresztség és a bérálás szentségének kibontakoztatása a saját életállapotban. Az egyház üdvözítő küldetésében való részvétel a keresztség és a bérálás szentségén alapul, így minden keresztny lehetősége és feladata (LG 31).

A II. Vatikáni Zsinat *Apostolicam Actuositatem* kezdetű dekrétuma a világi hívek apostolkodásáról szól, és kifejezetten azt tanítja, hogy az „Úr hívja az összes világiakat, hogy bensőségebben kapcsolódjanak hozzá, és magukéváté az Ő ügyeit (vö. Fil 2,5) fogjanak össze üdvözítő küldetésében. Krisztus most a világi híveket küldi mindazokba a városokba és falvakba, ahová maga is jönni készül (vö. Lk 10,1)” (AA 33).

Szent VI. Pál pápa az *Evangelii nuntiandi* kezdetű, 1975-ben kiadott apostoli buzdításában az evangelizációt az egyház alapvető feladatának nevezi, és rámutat, hogy az messze túlmutat az igehirdetésen, hiszen a keresztny közösség az életével – imádságával, a testvéri szeretet gyakorlásával, tanúságtételével – evangelizál (EN 15). Éppen ezért a közösség az evangelizációt mindig önmagával kezdi (EN 15). Az evangelizáció célja, hogy a világ átalakuljon Krisztusban. A keresztnyek ennek a belső átalakulásnak a részesei és segítői. Az evangélium megújít mindent, ami az emberhez tartozik: életét, környezetét, munkáját. Ki mondhatjuk tehát, hogy az evangelizáció az élet minden területén jelen van. „Az egész egyház feladata az evangelizáció, mégis különböznek az evangelizáció tevékenységi területei. Az egységes küldetés mellett a szolgálatoknak e sokfélesége teszi oly széppé az evangelizációs munkát” (EN 66).

Várnai Jakab a *Laikusi szolgálatok az egyházban* című írásában¹² a következő módon foglalja össze a *Evangelii nuntiandi* tanítását az egyház és az evangelizáció egymást átjáró kapcsolatáról: az egyház evangelizációból születik, arra kap küldetést, az evangélium befogadásából él, az evangélium őrzője, és ő ad küldetést az evangelizációra. A szerző az evangelizációt „az egyház alapvető életmegnyilvánulásának” nevezi.¹³ Az evangelizáció mint Jézus Krisztus miszsiós parancsának megvalósítása az egyház minden tagjának feladata. Az egyház minden tagja megkapja a Szentlélek személyes ajándékát, amellyel eleget tud tenni Jézustól kapott küldetésének.

Az *Evangelii nuntiandi* elkezdni annak a kérdésnek a föltárását, hogy ha sok hívő birtokol hasonló személyes karizmát, akkor az egyház föl tud-e ismerni valamilyen intézményi karizmát, ki tud-e alakítani olyan hivatalos feladatokat (szolgálatokat), amelyre azután kiválaszthat és felavathat megfelelő karizmával rendelkező, erre a feladatra hivatást érző világiakat. Szent VI. Pál innen kiin-

¹² VÁRNAI JAKAB: Laikusi szolgálatok az egyházban, *Vigilia* (2003/2) 102–105.

¹³ Uo. 102–103.

dulva veti fel az új egyházi szolgálatok lehetőségét: „az egyház elismeri föl nem szentelt alkalmas személyek egyházi szolgálatait is meghatározott feladatokra” (EN 73).

Az egyház történetéből hoz néhány példát az egyházi szolgálatokra: „katekéták, előimádkozók és énekvezetők, igehirdetők, karitás-szervezők, kisközösségek irányítói, az apostoli munka vezetői és más szervezők”.¹⁴

A szolgálatok bevezetésénél fontos figyelembe venni a múlt gyakorlatait, de azokat a „mai helyzethez és követelményekhez” kell igazítani (EN 73). Az új egyházi szolgálat bevezetése választ ad az egyház valamely mai szükségletére. Ugyanakkor kiemelten fontos a szolgálattevő megfelelő felkészítése a szolgálatra.

5. SZENT II. JÁNOS PÁL PÁPA: CHRISTIFIDELES LAICI

Az 1987-es püspöki szinódus után egy évvel Szent II. János Pál pápa kiadta a *Christifideles laici*¹⁵ kezdetű apostoli buzdítást a világi hívőknek az egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről. A szinódus a Szentlélek működését ismerte föl abban, hogy az egyházban erősödik „a papok, szerzetesek, világi hívők megújult, kölcsönös” cselekvése és együttműködése: tevékeny részvétel a liturgiában, Isten ígéjének hirdetésében, a katekézisben; a világi hívőkre bízott és általuk elfogadott szolgálatokban és feladatokban (CL 2). A szinódus többek között megvizsgálta „a már világi hívőkre bízott, illetve a jövőben rájuk bízandó egyházi szolgálatokat” (CL 2).

A *Christifideles laici* 9. idézi XII. Piusz pápa gondolatait:

„A Krisztus-hívők, pontosabban a világi hívők az Egyház életének előterében állnak; az Egyház általuk az emberi társadalom éltető elve. Ezért nekik, mégpedig elsősorban nekik egyre inkább tudatában kell lenniük, hogy *nem csupán az Egyházhoz tartoznak, hanem ők az Egyház, azaz a Krisztus-hívők közössége a földön a közös fő, nevezetesen a római pápa és a vele közösségben lévő püspökök vezetése alatt.*”

Az apostoli buzdítás idézi a *Lumen Gentiumot*, miszerint a keresztségben részesülünk Krisztus papi hivatalában abban az értelemben, hogy minden cseleke-

¹⁴ VÁRNAI JAKAB: *Laikusi szolgálatok az egyházban*, i. m., 102–103.

¹⁵ II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Christifideles laici*, i. m., 641. sk.

detünk, imádságunk, apostoli kezdeményezésünk, családi életünk, munkánk, pihenésünk, életünk türelmesen hordozott terhei abban az esetben, ha a Szentlélek tölti be őket, „Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozattá válnak”, amelyet „az eucharisztia ünneplésében az Úr testének fölajánlásával” fölajánlunk az Atyának, így magát a világot szenteljük Istennek (vö. LG 35, CL 14).

Piarista olvasatban hozzátehetjük, hogy a gyermekek és fiatalok, különösen a szegények tudományokra oktatása és hitre nevelése során vállalt áldozat is ilyen Istennek kedves lelki áldozattá válhat, hiszen Kalazanci Szent József stílusában nevelni törekvést jelent a gyermekek és fiatalok, különösen a szegények világának megszentelésére. Így a keresztyén nevelés szolgálata is a keresztségből fakadóan Krisztus papi hivatalához kapcsolódhat. A szolgálat felvételével a világi szolgálattelvő felismerheti és megvallhatja az általa végzett szolgálat méltóságát. Tudatosabban élheti meg evangelizáló hivatását.

A *Christifideles laici* szerint „Krisztus prófétai hivatalában részesülve, [...] a világi hívők alkalmassá és elkötelezetté válnak arra, hogy az evangéliumot a hittel elfogadják, szóval és tettekkel hirdessék; s bátran, habozás nélkül rámutassanak arra, ami rossz a világban. [...] Arra is meghívást kapnak, hogy a mindennapos, a családi és társadalmi életben jelenítsék meg az evangélium újdonságát és erejét, és a mai ellentmondások közepette türelmes és erős lélekkel a világi élet struktúráiban is fejezzék ki az örök dicsőség reményét” (CL 14).

Kalazancius korában a Kegyes Iskolák¹⁶ prófétai szerepet játszottak, hiszen abban különbségtétel nélkül kapott nevelést a szegény és a gazdag egyaránt, ezzel is hozzájárulva a keresztyén társadalom megújításához. A mai piarista iskola is prófétai módon keresi a jelen társadalom megújításának lehetőségeit. A szolgálattelvő tudatosíthatja hivatása prófétai dimenzióját. Az ebből a felismerésből felszabaduló energia és lelkesedés a szolgálatában rábízottakkal való törődés által a szegények, kicsinyek, fiatalok életében hoz termést és virágot.

Szent II. János Pál pápa szerint a világi hívő, amikor a keresztség kegyelmével a teremtetést az ember igaz javára rendezi el, amikor a teremtetés eredeti

¹⁶ SEVERINO GINER GUERRI: *Kalazanci Szent József*, Agapé, Szeged, 2000, 100: „A Kegyes Iskolák Rendje a trasteverei Santa Dorotea-templomban vette kezdetét [...] mivel itt együtt tanultak gazdagok és szegények” – írja a rendalapító a negyed évszázaddal korábbi eseményekről egy 1622-es emlékiratban. A *Kegyes Iskola* elnevezés először 1602-ben tűnik föl (vö. SEVERINO GINER GUERRI: *Kalazanci Szent József*, i. m. 103–105), ekkorra kikristályosodott Kalazanci Szent József ingyenes népiskolájának identitása. A nevelők által alkotott fogadalom nélküli (világi) kegyes társaság (1603) hosszú megkülönböztetési és alakulási folyamat után, csak 1621-ben nyeri el végleges egyházi jogi státuszát és lesz szerzetesrend (ordo).

értelmének visszaállításán munkálkodik, akkor részesedik Krisztus királyi hivatalában (CL 14).

A keresztyén nevelő tehát a keresztség királyi jellegét bontakoztatja ki, amikor például a szegény gyermekek szolgálata révén a szociális igazságtalanságok ellen küzdve a társadalom megújításán munkálkodik, vagy amikor nevelve evangelizál, hiszen ezek a tevékenységek a teremtés Isten által óhajtott rendje felé segítik az egyént és a társadalmat.

A világi hívők tehát részesednek Krisztus papi, prófétai, királyi hivatalából. Ez a részesedés a keresztségi fölkenésben gyökerezik és a bérnálásban bontakozik ki. A papi és szerzetesi részesedéshez képest sajátos világi jelleggel történik (vö. LG 31). Szent VI. Pál pápa szerint az Ige megtestesülésének misztériumában gyökerezve „az Egyháznak hiteles világi dimenziója van”, amely „magában foglalja az egész evilági rend megújítását is”, és amely a tagjaiban különböző módokon valósul meg (CL 15).

A zsinat a hétköznapi életet – beleértve az emberi kapcsolatokat és a munkát is – olyan valóságnak tekinti, amelynek a megtestesült Ige részese kíván lenni, amelyet megszentel és átalakít. Ez az a hely, ahol üdvösségre hívja őket. Világi életükben teljesítik Krisztus missziós parancsát, világi életükkel vannak meghívva az evangelizációra (vö. CL 15). „A világi hívők számára a világban való létezés és cselekvés nem csupán antropológiai és szociológiai, hanem sajátosan teológiai és egyházi valóság is” (CL 15).

„A világi hívőnek [...] az Úr Lelke számtalan ajándékot ad, és különböző szolgálatokra, feladatokra hívja” (CL 20). A sokféle és különböző szolgálatok (CL 21) a Szentlélek ajándékai az egyház építésére és üdvözítő küldetésének teljesítésére (vö. LG 64).

A lelkipásztor küldetését kiegészítő és segítő egyházi szolgálatra a lelkipásztor ad megbízást, és az egyházi tekintély irányítása alatt áll (CL 23, AA 24). Fontos a megfelelő felkészítés, a keresztség és az adott szolgálat összefüggésében való komoly elmélyülés (CL 23).

Kalazanci Szent József Tonti bíborosnak írt emlékiratában (1621) a piarista karizma egyedülállóságáról beszél. A gyermekek, különösen a szegények oktatásában és nevelésében, valamint az ezt szolgáló ingyenes népiskola intézményében az egyház a Szentlélek különleges ajándékát ismerte föl, és az ezt szolgáló klerikusi közösséget szerzetesrend (ordo) rangjára emelte.¹⁷ Tör-

¹⁷ Az egyház történetében az utolsó jóváhagyott ordo a Kegyes Iskolák Isten Anyjáról nevezett Szegény Szabályozott Papjainak (klerikusainak) Rendje, a piarista rend.

ténelmének jelenlegi szakaszában a *Kegyes Iskolák*¹⁸ küldetését többségében elkötelezett világiak végzik. Sokan közülük a Szentlélek hívására hivatásként élik meg piarista tanárságukat, munkájukat, szolgálatukat. A rend az elmúlt évtizedekben kereste azt a formát, amely által ki tudja fejezni keresztény nevelői hivatásuk egyházi jellegét. Kereste az alkalmas módot, hogy ezeknek a világiaknak a helyzete és a szerepe megfelelő elismerést kapjon az egyházban és a Kegyes Iskolákban.

6. EGYHÁZI SZOLGÁLATOK

Szent VI. Pál pápa az 1972-es *Ministeria quaedam* kezdetű motu propriójában eltörli a kisebb rendeket, és bevezeti a lektori és az akolitus szolgálatokat. A szolgálatok felvételét lehetővé teszi világi férfiak számára. A szolgálatok felvétele megfelelő ünnepélyes szertartásban avatással (nem szenteléssel) történik. Ferenc pápa 2021-ben a *Spiritus Domini*¹⁹ kezdetű motu proprióban a nők számára is lehetővé teszi a lektori és akolitusi szolgálatok felvételét. Néhány hónappal később, de szintén 2021-ben Ferenc pápa kiadott egy másik motu propriót *Antiquum ministerium* címmel. Ennek a 8. pontjában bevezeti a harmadik egyházi szolgálatot, a katekéta szolgálatot. A püspöki konferenciák feladatává teszi, hogy meghatározzák a szolgálatra bocsátás feltételeit, a képzés folyamatát és a szolgálat kereteit.

Míg a korábbi két szolgálat alapvetően a liturgiához és a szentségkiszolgáltatáshoz kötődik, az új szolgálat az evangelizáció újabb területeit nyitja meg a világiak által felvehető egyházi szolgálatok tekintetében. A fejlődés teljesen összhangban van a II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum consilium* kezdetű konstitúciójának megállapításával: „Az Egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában” (SC 9). A világiak részvétele az evangelizációban mint az egyház alapműködésében természetes módon fakad keresztény voltukból. Ha úgy tetszik, joguk és kötelességük. Priszka példája mutatja, hogy már az egyház történelmének kezdetén világi nők is részt vállaltak az evangelizáció feladatában, és a szent asszonyok példája mutatja, hogy ez az idők folyamán sem tűnt

¹⁸ A következőkben a „Kegyes Iskolák” kifejezést használom a piarista rend intézményeire, iskoláira, óvodáira, kollégiumaira, egyházi közösségeire, küldetési területeire.

¹⁹ FERENC PÁPA: *Spiritus Domini*. Apostoli levél a lektori és akolitusi szolgálat nők előtti megnyitásáról (2021. január 10.), *Kanonjog* 23 (2021) 103–104.

el az egyházból. A katekéta egyházi szolgálat bevezetésével az intézményesülés újabb lépése történt meg.

Jelenleg tehát három hivatalos, világiak által felvehető egyházi szolgálat létezik. Természetesen az adott közösségben lehetnek alkalmi szolgálatok, megbízatások. A plébános megbízhat valakit, hogy olvasson fel az adott misén. Lehetnek tartós szolgálatok is, amelyekkel az adott közösség megbízhat egy személyt: például a plébános felkér valakit kántornak, sekrestyésnek.

A XVI. püspöki szinódus megvizsgálta a lehetőségét új egyházi szolgálatok intézményesítésének. A fölmerült szolgálatok egyike volt a meghallgatás és kísérés szolgálata.²⁰ Ferenc pápa sokszor felhívta a figyelmet a meghallgatás fontosságára az egyház életében, prófétai jele lehetne ennek a szolgálatnak a bevezetése. Mások úgy vélték, hogy erre nincs szükség, hiszen a meghallgatás a keresztségből adódó kötelesség. A szinódus további megkülönböztetési folyamatot javasolt egy ilyen szolgálat bevezetése előtt. A meghallgatás és kísérés szolgálata elsősorban a periférián élők, az egyháztól eltávolodott igazságkeresők, az eltávolodás után visszatérők felé irányulhatna. Különösen fontos az Úrral való találkozásra vágyók meghallgatása és kísérése.²¹

7. PIARISTA EGYHÁZI KÖZÖSSÉGEK

A Kalazancius személyes karizmájából születő intézmény, a Kegyes Iskola, majd pedig a piarista rend karizmája az egyház által elismert intézményi karizma. A Kegyes Iskolák által megvalósuló küldetés résztvevői: a szerzetesek és a világiak sokféle feladatot és szolgálatot végeznek.²² Évtizedekkel ezelőtt a rend elkezdte annak a megkülönböztetését, hogy kialakíthatók-e tartós, intézményes szolgálatok, amelyekre a világiak meghívhatók és küldhetők.

Angel Ruiz Isla, a piarista rend generálisa 1983-ban írt levelében prófétai víziót fogalmazott meg a piarista egyházi közösségekről. Ebben a levelében kezd el kirajzolódni a piarista világi alakja. A piarista világi²³ a világban vilá-

²⁰ FERENC PÁPA – PÜSPÖKI SZINÓDUS XVI. RENDES KÖZGYŰLÉSE: *Egy szinodális egyházért: közösség, részvétel, küldetés*, i. m., 78. pont.

²¹ Uo. 78.

²² Vö. PEDRO AGUADO: „Vuestros nombres están escritos en el Libro de la Vida” – Sobre los ministerios en las Escuelas Pías (mayo de 2011), in *Cartas desde San Pantaleo*. Salutatio Patris Generalis 2009-2015, Colección Materiales 53., ICCE, Madrid – Roma, 2017.

²³ ANGEL RUIZ ISLA: *Piarista egyházi közösségek*, Piarista füzetek 20., PRMT, Budapest, 2016, 75–76.

giként él, és az a feladata, hogy tanúskodjon az Úrról a világban. Meghívást kapott arra, hogy részesüljön Kalazancius karizmájában, és azt teljes mélységében megélje világi életében. Szívén viseli a gyermekek és fiatalok, elsősorban a szegények nevelését, és ezt a rendi küldetés prófétai jellegének megfelelően teszi. Az evangélium hirdetésének nemcsak címzettje, hanem aktív cselekvője is. Tanúságtevő módon van jelen a világban, végzi munkáját, éli Krisztus-központú életét.

8. A PIARISTA KARIZMA MEGOSZTÁSA

A piarista rend generálisi kongregációja 1999-ben kiadta *A szerzetes és a világi piarista identitásának tisztázása*²⁴ című írást. A fejezetben ennek néhány gondolatát ismertetjük.

Kalazanci Szent József egyéni hivatástisztázása során egyre világosabban ismeri föl a személyes karizmáját, amely egy ponton mint alapítói karizma realizálódik. Lassanként a Szent Dorottya-templom melletti plébániai iskola átalakul az első Kegyes Iskolává, azaz ingyenes népiskolává a szegények számára. Az iskola körüli világiakból és klerikusokból álló közösség hosszas keresés után, egyházi jóváhagyással a Kegyes Iskolák Páli Kongregációjává alakul, majd az egyház és a keresztény világ számára a Szentlélek ajándékaként szerzetesrendé formálódik. A dokumentum megkülönbözteti az alapítói karizmát a lassan formálódó intézményi karizmától. Az évszázadok során nemcsak a Kegyes Iskolák Isten Anyjáról Nevezett Szegény Szabályozott Papjainak Rendje (a piarista rend), hanem más szerzetes közösségek is alakulnak, amelyek intézményi karizmája Kalazancius alapítói karizmájából bontakozik ki. A zsinat recepciója során egyre nagyobb figyelem fordult a Kegyes Iskolákban tanító vagy hozzájuk máshogyan kapcsolódó világiakra. Vannak olyan világiak, akik piarista küldetésben dolgoznak, piarista lelkiségű közösség tagjai, és saját életállapotuknak megfelelően élik a keresztségből és bértől fakadó megszenteltségüket.²⁵ A piarista szerzetes identitása papi (klerikusi) szerzeteshivatás, amely a szegény gyermekek szolgálatára irányul a Kegyes Iskolákban. A piarista világiak piarista identitása a piarista szerzetesek piarista identitásával analóg fogalom.²⁶ A

²⁴ PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A szerzetes és a világi piarista identitásának tisztázása*, Piarista füzetek 13., PRMT, Budapest, 2012.

²⁵ Uo. 31.

²⁶ Vö. uo. 32.

piarista világiak a keresztségből és bérmlásból, valamint – ha életállapotuknak megfelel – a házasságból fakadó keresztény életmódjukkal hirdetik Isten országát a világban, és adják oda magukat a szegény gyermekek szolgálatának a Kegyes Iskolákban.

A piarista karizmában részesülő világiak különböző egyházi valóságokban élhetik meg piaristaságukat.²⁷ Az egyetemes rend beszél megosztott küldetésű csoportokról.²⁸ Ezeket a csoportokat a piarista küldetésben résztvevő világiak alkotják formális elköteleződés nélkül. Magyar kontextusban nagyjából ennek felelnek meg az ún. Kalazancius Körök. A Kalazancius Körök tagjai piarista küldetésben munkálkodnak, és általában két-három hetente találkoznak ebben a keresztény, piarista közösségben. A Piarista Testvériség²⁹ tagjai karizmatikusan kapcsolódnak a rendhez, elköteleződésüket ünnepélyes ígértétellel fejezik ki. Egyházi helyzetük szerint krisztushívők magántársulását alkotják. Még szorosabb (jogi) elköteleződést vállalnak a laikus piaristák,³⁰ de Magyarországon nincs jelen a karizmában való részesedésnek ez a formája.

9. VILÁGI PIARISTA SZOLGÁLATOK

A piarista rend generálisi kongregációja 2004-ben adta ki a Piarista Világiakról szóló Direktóriumot.³¹ Ennek keretében elkezdte körülírni a piarista szolgálatokat, meghatározta az általános kereteket. A piarista szolgálatok egyaránt nyitottak szerzetesek és világiak számára. A szolgálat konkrét területhez kötődik, időszakos és megújítható.³² A szolgálattelvő hivatásként értelmezi ezt a szolgálatot, amelyet piarista lelkülettel az egyházban végez.³³ A szolgálatot az illető szabad elhatározásból vállalja, de a közösség bízza meg vele.³⁴ A szolgálatra való avatás ünnepélyes liturgia keretében történik.³⁵

²⁷ *Megosztott küldetés*, Füzet sorozat a kalazanciusi identitásról 03., PRMT, Budapest, 2022.

²⁸ Uo. 5.

²⁹ Uo. 5–7.

³⁰ Uo. 5–7.

³¹ DPV: *Directorio del Laicado en Las Escuelas Pías*, Ediciones ICCE, Madrid, 2004.

³² Uo. 73.

³³ Uo. 72.

³⁴ Uo. 73.

³⁵ Uo. 75.

Ezzel egyidőben a Kongregáció kiadott egy útmutatót a piarista világiak képzési tervéhez.³⁶ Ebben megnevezi azt a két szolgálatot, amelyet a piarista szerzetesek kezdeti képzése is tartalmaz, és amely nyitott a világiak számára is: a keresztény nevelés szolgálata, valamint a szegény gyermekek iránti különleges törődés szolgálata. Ezen felül felveti néhány világiak számára felvehető szolgálat bevezetésének lehetőségét és megnyitja a teret újabb szolgálatok bevezetésének.

A dokumentum felveti a pasztoráció szolgálatának létrehozását azok számára, akik hitre nevelő folyamatokat kísérnek és vezetnek. Hamarosan látjuk, hogy kicsit módosítva ez a szolgálat később bevezetésre került.

A dokumentum fölveti a családi nevelés szolgálatának lehetőségét, amely szolgálat a családegyházban (KEK 1655–1658) valósulna meg. A hangsúly később a családok neveléséről a kísérésre helyeződött, és a terület ezen a módon találta meg a helyét a szolgálatok között.

Végül 2012-ben adja ki a Generálisi Titkárság a *Résztétel a Kegyes Iskolákban* című dokumentumot, amelyben definiálja a világiak számára felvehető piarista szolgálatok kereteit, és létrehoz hármat.³⁷

A piarista szolgálatok néhány alapvető jellemzője: pótolhatatlanok a Kegyes Iskolák küldetése szempontjából, más típusú megbízások révén nehezen valósíthatók meg, sajátos felkészítést, képzést igényelnek és hosszabb időre szóló elköteleződést várnak el.³⁸ A dokumentum megismétli, hogy a közösség ünnepélyes liturgiájában történjék a megbízás átadása, a szolgálatra történő felavatás.

Alkalmas személyt kell a szolgálatra kiválasztani. Olyat, aki azonosul a piarista karizmával, már részt vesz a piarista küldetésben és beágyazott a piarista egyházi közösségbe, valamint elkötelezett a keresztény nevelés irányába, megfelelő lelki képességgel rendelkezik a spirituális élet megélésére és gondozására. Ezeket a szolgálatokat a megosztott küldetésű csoportok vagy a piarista testvériség tagjai vehetik föl. Valamely szolgálat felvétele a feltétele annak, hogy valaki laikus piarista legyen.³⁹ Az alkalmas személy egy megkülönböztetési folyamat során kéri a szolgálatra való felavatást. A kiválasztás után két-három

³⁶ Orientaciones para un plan de formación del laicado escolar de la Congregación General, in *Directorio del Laicado en Las Escuelas Pías*, i. m., 75–76.

³⁷ SECRETARIADO GENERAL DE INTEGRACIÓN CARISMÁTICA Y MISIÓN COMPARTIDA: *Participar en las Escuelas Pías*, ICCE, Madrid, 2012, 12–28. (A továbbiakban: PEP)

³⁸ Uo. 21.

³⁹ A laikus piarista jogi elköteleződést is vállal a rend felé. Adott szabályok szerinti vagyonszövetségbe lép a renddel, helyezhetővé válik stb. A Piarista Rend Magyar Tartományában nincsenek laikus piaristák.

éves felkészülési, képzési folyamat következik. A kezdeti képzést követően a szolgálattevő folyamatos képzésben vesz részt, amelynek keretében a szolgálatban kísérést kap.

A szolgálat végzésének helyszínét is föl kell készíteni a szolgálattevő érkezésére, befogadására, a vele való együttműködésre, a kísérésére. A szolgálattevő a szolgálatát mindig csapatban végzi. A csapat részéről is kísérésben és támogatásban részesül.

A szolgálatra a tartományfőnök avatja a személyt a rendtartomány, a testvériség és a piarista keresztény közösség nevében. Az avatásra általában a piarista egyházi közösség szentmiséjének keretében kerül sor meghatározott liturgia keretében. Az elköteleződés általában hét évre szól, utána megújítható.⁴⁰

10. VILÁGI PASZTORÁLIS SZOLGÁLAT

A *Részvétel a Kegyes Iskolákban* című dokumentum gondot fordít arra, hogy elhatárolja a pap és a világi pasztorális szolgálattevő helyzetét és feladatát. A felszentelt lelkipásztor (pap) arra kap küldetést az egyházban, hogy hivatalosan hirdesse Isten Igéjét, vezesse a liturgikus, különösen az eucharisztikus ünnepelést (szentmise), ösztönözze a szeretetközösséget. „E szolgálat Jézus Krisztus nevében vállalja az egység és vezetés szolgálatát, örködve a közösség és annak minden tagja hivatáshoz és küldetéshez való hűsége fölött.”⁴¹

A világi pasztorális szolgálattevő – a dokumentum szerint – „részesedik a felszentelt szolgálat küldetésében, vele együtt gondoskodik a közösség lelkipásztori ellátásáról, valamint felelősséget visel annak összehívásáért, lelkesítéséért, szervezéséért és irányításáért.”⁴²

A Piarista Rend Magyar Tartománya nem ismeri ezt a szolgálatot. A következő években fontos lesz megtalálni a kapcsolatot a világi pasztorális piarista szolgálat és az egyház világi katekéta szolgálata között.

⁴⁰ PEP 27.

⁴¹ PEP 23.

⁴² PEP 23.

II. A KERESZTÉNY NEVELÉS SZOLGÁLATA

A *Részvétel a Kegyes Iskolákban* című dokumentum létrehozza a keresztény nevelés szolgálatát, amelynek célja, hogy megerősítse a Kegyes Iskolák nevelői küldetésének vagy közösségi életének egy-egy területét.⁴³ A keresztény nevelés szolgálatának szolgálattevője a piarista nevelést és a piarista közösséget erősíti és szolgálja az adott területen együttműködésben a piarista élet és küldetés más szereplőivel.⁴⁴

A dokumentum szerint a szolgálat lehet: a családok kísérése, gyermekek és fiatalok lelki kísérése, az iskolai és iskolán kívüli nevelési kezdeményezések összehangolása, bevezetés az imádságba, a vallásos tapasztalat gondozása, bizonyos vezetői felelősségek stb.

A meghallgatás és kísérés piarista szolgálatának bevezetését követően átgondolást igényel a keresztény nevelés szolgálatának tartalma. Megkülönböztetést igényel, hogy milyen kíséresi feladatok maradnak a keresztény nevelés szolgálatán belül, és milyen feladatok tartoznak a kifejezetten kísérésre alapított szolgálathoz.

A magyar tartomány gyakorlatában – a rendi előírásoknak megfelelően – a piarista szerzetesnövendékek is felveszik ezt a szolgálatot a studentátus első évében. A növendékek, mielőtt fölveszik⁴⁵ ezt a szolgálatot, reflektálnak keresztény nevelői identitásukra, amelyet megtapasztaltak különböző apostoli szolgálataik során. A Kalazancius Mozgalom vezetőiként nemcsak a rájuk bízott csoport keresztény nevelésére tekintenek rá, hanem a világi csoportvezető társukkal való együttműködésre is. A Kalazancius Mozgalom koordinátoraiként rátekinenek arra, hogy mennyire tudták kísérni a csoportvezetőket a feladatuk ellátásában. Nyári tábor szervezőiként, ministránsvezetőként szintén a keresztény nevelői identitásukra reflektálnak.

A piarista iskolákban jelenleg nagyon sok kolléga dolgozik, aki tanári, nevelői feladatát elkötelezetten, keresztény-piarista hivatásként műveli. A keresztény nevelés szolgálata felvételével élhető módon ki tudnák fejezni kapcsolódásukat a piarista karizmához, és megnyílna előttük a karizmában való

⁴³ PEP 24.

⁴⁴ PEP 24.

⁴⁵ PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A piarista szerzetes képzése és tanulmányai*. A kezdeti képzés direktórium, Piarista Füzetek 23., PRMT, Budapest, 2016. (A továbbiakban: FEDE.)

elmélyülés útja. Jobban kifejeződhetne szerepük és méltóságuk az egyházban és a piarista világban.

Ha a világiak számára is megnyílik Magyarországon ennek a szolgálatnak a felvétele, akkor felmerülhet, hogy bizonyos vezetői, középvezetői feladatok ellátása a Kegyes Iskolákban ennek a szolgálatnak a szolgálattevői segítségével történjen megfelelő karizmatikus képzést követően, megfelelő kíséréssel.

12. A SZEGÉNYEK IRÁNTI FIGYELEM SZOLGÁLATA A TÁRSADALMI ÁTALAKULÁS ÉRDEKÉBEN

A *Részvétel a Kegyes Iskolákban* című dokumentum létrehozta a szegények iránti figyelem szolgálatát a társadalmi átalakulás érdekében.⁴⁶ Ez a hosszú nevű szolgálat magában foglal minden olyan tevékenységet, amelyet a Kegyes Iskolák alkalmasnak tartanak a piarista küldetés társadalomformáló dimenziójának előmozdítására.⁴⁷ Magyar kontextusban a szolgálat hangsúlya a szegény gyermekekkel való törődésen van, de természetesen figyelembe veszi a tevékenység társadalmi hatásait is.

A dokumentum által felsorolt területek: a társadalom átalakítására nevelés, a tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek segítése, tanulmányi támogatás, értékekre nevelés, érzékenyítés, a kirekesztés elleni küzdelem, utcagyermek otthornainak működtetése, önkéntes szolgálat, közreműködés a rend szociális munkáit fenntartó struktúrákban, társadalmi hálózatok animálása, szolidaritáson alapuló gazdaság, nemzetközi együttműködés, bevándorlók támogatása stb.⁴⁸

A magyar növendékek a következő tevékenységeket végezték a szolgálat felvétele előtt: a piarista szakiskolában a Kalazancius Mozgalom vezetése, részvétel önkéntes táborban, mélyszegénységben élő gyermekek számára fenntartott tanodában önkéntes munka stb. A növendékek számára ajánlott fél-egy éves missziós tapasztalat harmadik világbeli piarista közegeben. A szolgálat felvéte-

⁴⁶ A szolgálat neve ingadozik a rendi szakirodalomban. A FEDE 57. és 86. pontja *a szegény gyermekekkel való törődés* szolgálatáról (ministerio del servicio a los niños pobres) beszél. A PEP 22. pontjában a szolgálat elnevezése: „ministerio de atención a los pobres para la transformación social”. A fejezetben ez utóbbi elnevezés magyar fordítását használom, kivéve az utolsó bekezdésben, ahol a FEDE elnevezését, a jelenleg hivatalos magyar elnevezést használom. (*A szerző*)

⁴⁷ PEP 25.

⁴⁸ PEP 25.

lének ideje korábban a studentátus első szakaszának (kb. három év) a végén volt.⁴⁹

A magyar piarista iskolákban, intézményekben dolgozó segítő szakemberek (gyermekvédelmi szakember, fejlesztőtanár, gyógypedagógus stb.), felzárkóztatást vállaló önkéntesek, tanárok, nevelők közül sokan nem csupán elkötelezetten művelik a szakmájukat, hanem azt keresztény, piarista hivatásból végzik. Fontos lenne számukra megfelelő módon kialakítani a szegény gyermekekkel való törődés piarista szolgálatát.

13. A MEGHALLGATÁS ÉS KÍSÉRÉS SZOLGÁLATA

Ferenc pápa *Christus vivit* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása szerint „a meghallgatás karizmája, melyet a Szentlélek ébreszt a közösségekben, intézményes elismerést is kaphatna az egyházi szolgálat érdekében”.⁵⁰ Ezek az inspiráló szavak egy megkülönböztetési folyamat után arra vezettek, hogy 2023-ban a piarista rend generálisi kongregációja létrehozta a meghallgatás és kísérés piarista szolgálatát.⁵¹ Az ezt rögzítő dokumentum rövid elemzést ad arról, hogy ez a szolgálat valóban a kalazanciusi karizma része, és mindig is jelen volt a Kegyes Iskolákban. Másrészt a rend tapasztalja, hogy iskoláiban és közösségeiben milyen komoly szükség és igény van a meghallgatásra és kísérésre. A dokumentum körülírja a szolgálat végzéséhez szükséges kompetenciákat, meghatározza a kiválasztás feltételeit, vázolja a szolgálattevő kezdeti képzésének alapvető kereteit és meghatározza az avatás liturgiáját. A meghallgatás és kísérés fajtái: lelki kísérés, hivatással kapcsolatos kísérés, személyes kísérés (lelkigondozás), szakmai kísérés stb.

A meghallgatás és kísérés piarista szolgálata esetében is fontos szempont, hogy egyházi szolgálatról van szó, tehát a szolgálat több, mint egy elkötelezett szakember emberi síkon mozgó tevékenysége. A szolgálattevő Jézus Krisztus meghallgató és kíséző tevékenységét folytatja a mai világban.

⁴⁹ FEDE 86.

⁵⁰ FERENC PÁPA: *Christus vivit. Krisztus él kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2023, 244.

⁵¹ PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A meghallgatás és kísérés szolgálata. Új szolgálat a Kegyes Iskolákban*, PRMT, Budapest, 2024.

14. ZÁRSZÓ

A II. Vatikáni Zsinat nyomán az egyházban komoly reflexió történt a világiak szerepével és feladataival kapcsolatban. A világiak életükkel, kapcsolataikkal, tevékenységeikkel, világban való létükkel pótolhatatlan módon vesznek részt az egyház megszentelő, evangelizáció küldetésében. A Szentlélek bőkezűen adja ajándékait (karizmáit) az egyháznak. Az egyház felismerheti, hogy bizonyos típusú karizmák intézményesített szolgálatot igényelnek. Az intézményesített szolgálatokat az egyház hozza létre. Kiválasztja a szolgálatra a Szentlélek által meghívott szolgálattelveket, majd felavatja és megbízza őket a megfelelő szolgálatokkal.

A jelenleg intézményesített egyházi szolgálatok analógiájára a Kegyes Iskolákban a piarista rend intézményesített bizonyos piarista szolgálatokat. A piarista karizmában – amely a Szentlélek ajándéka az egyház számára – nemcsak a piarista szerzetesek, hanem bizonyos világiak is részesednek. Az elmúlt évek, évtizedek megkülönböztetési folyamata során kikristályosodott néhány olyan szolgálat, amely rendelkezik az intézményesítéshez szükséges kritériumokkal: történelmi előképekkel rendelkezik; a karizmát érintő valós igényekre válaszol, azaz „pótolhatatlan szolgálat”; konkrét tevékenységben valósul meg; hosszabb időre szóló, tartós megbízást igényel. A szolgálattelvő tanúságtevő módon van jelen a világban, Krisztus-központú életet él, a szolgálatát hivatásként értelmezi, amelyet piarista lelkülettel az egyházban végez. A világi szolgálattelvő a piarista közösséggel végzett hivatástisztázó folyamat során felismeri, hogy hivatása – piarista hivatás, amelyet a rend által följánlott valamely szolgálat felvételén keresztül, intézményes formában kíván megélni. A piarista közösség a szolgálattelvő hivatását piarista hivatásként ismeri el, és a szolgálat felvételéhez kezdeti képzést, gyakorlásához folyamatos képzést és kísérést biztosít. A szolgálat kiszolgáltatása a piarista közösség előtt, liturgia keretében történik. Ez az áldás megújítja és újradefiniálja a személy részvételét az egyház – és azon belül a Kegyes Iskolák – életében és küldetésében.

Talán hamarosan eljön az az idő, amikor a magyarországi világiak számára is megnyílik bizonyos piarista szolgálatok felvételének lehetősége. Akkor a piarista világ elkötelezett világi munkatársai ünnepélyesen kifejezhetik, megerősíthetik és elmélyíthetik piarista hivatásukat, és szolgálhatják a társadalmat és az egyházat a gyermekek és fiatalok, különösen a szegények keresztény nevelőjeként, a társadalom megreformálását szem előtt tartva, a meghallgatás művészetét gyakorolva, a nevelés révén evangelizálva Isten dicsőségére és felebarátaink javára.

BIBLIOGRÁFIA

- II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Christifideles laici apostoli buzdítás a világi hívőknek az Egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről*, in II. JÁNOS PÁL PÁPA *megnyilatkozásai*, 1. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 641. sk.
- VI. PÁL PÁPA: *Evangelii nuntiandi. Az evangélium hirdetése kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2012.
- AGUADO, PEDRO: *Cartas desde San Pantaleo*. Salutatio Patris Generalis 2009–2015, Colección Materiales 53., ICCE, Madrid – Roma, 2017.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Kézikönyvek 2., Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- Directorio del Laicado en Las Escuelas Pías. (Directorio del laicado y Orientaciones para la formación)*, Cuadernos 27, Ediciones ICCE, Madrid, 2004.
- FERENC PÁPA: *Christus vivit. Krisztus él kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2023.
- FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium. Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítás*, Szent István Társulat, Budapest, 2014.
- FERENC PÁPA – PÜSPÖKI SZINÓDUS XVI. RENDES KÖZGYŰLÉSE: *Egy szinodális egyházért: közösség, részvétel, küldetés. Záródokumentum*, Szent István Társulat, Budapest, 2025.
- GINER GUERRI, SEVERINO: *Kalazanci Szent József*, Agapé, Szeged, 2000.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Kézikönyvek 6., Szent István Társulat, Budapest, 2009.
- Megosztott küldetés. Füzet sorozat a kalazanciusi identitásról* 3., PRMT, Budapest, 2022.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a *neovulgáta* alapján, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2007.
- PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A piarista szerzetes képzése és tanulmányai. A kezdeti képzés direktóriuma (FEDE)*, Piarista Füzetek 23., PRMT, Budapest, 2016.
- PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A szerzetes és a világi piarista identitásának tisztázása*, Piarista füzetek 13., PRMT, Budapest, 2012.
- PIARISTA REND GENERÁLISI KONGREGÁCIÓJA: *A meghallgatás és kísérés szolgálata. Új szolgálat a Kegyes Iskolákban*, PRMT, Budapest, 2024.

RUIZ ISLA, ANGEL: *Piarista egyházi közösségek*, Piarista füzetek 20., PRMT, Budapest, 2016.

SECRETARIADO GENERAL DE INTEGRACIÓN CARISMÁTICA Y MISIÓN COMPARTIDA: *Participar en las Escuelas Pías*, ICCE, Madrid, 2012.

VÁRNAI JAKAB: Laikusi szolgálatok az egyházban, *Vigilia* (2003/2) 102–105.

De religione, avagy hogyan olvassuk ma Aquinói Szent Tamást?¹

BAKOS GERGELY OSB

Abstract

By offering a philosophical approach to *religio*, the present study aims at a hermeneutical reading of Saint Thomas Aquinas' *Summa Theologiae* within our contemporary context of teaching Roman Catholic theology. After briefly highlighting the historical origins of this rather complex concept, Saint Augustine's thinking, especially his *De vera religione* is examined as setting the conceptual framework for the Latin Middle Ages. Then Thomas's compact yet subtle discussion is introduced and reflected on in terms of its lasting significance.

Keywords: *teaching theology, Middle Ages, Saint Augustine of Hippo, Saint Thomas Aquinas, religion.*

Absztrakt

A *religio* jelen filozófiai megközelítésének célja, hogy Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae* című munkájának hermeneutikai olvasatát ajánlja az olvasó figyelmébe a mai római katolikus hittudomány főiskolai tanításának összefüggésében. A *religio* meglehetősen összetett fogalmi történetének rövid fölvázolása után egy, a latin nyelvű középkor fogalmi keretének kialakításában alapvető gondolkodóhoz, Szent Ágostonhoz fordulok. Különösen *De vera religione* című munkáját vizsgálom meg. Majd Tamás tömör, mégis kifinomult megközelítését tárgyalom kitérve gondolatainak maradandó jelentőségére.

Kulcsszavak: *teológiaoktatás, középkor, Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, vallás.*

BAKOS GERGELY bencés szerzetes, filozófus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Filozófia Tanszékének vezetője; bakos.gergely@sapientia.hu

¹ Köszönöm Deák Viktória Hedvig OP nővér, Mezei Balázs és Szeiler Zsolt észrevételeit, javaslatait, melyeket írásom korábbi változatához fűztek.

„Sok olyan dolog van a filozófiában,
amit eddig egyáltalán nem magyaráztak meg eléggé
[...] azonban rendkívüli jelentőségű a lélek megismerése szempontjából,
és a vallás előírásait is szükségképpen érinti.”²

„egy filozófiai szöveg csak akkor éri el célját,
ha megértjük az általa megvilágított dolgokat és igazságokat.”³

Szerzetesi hittudományi főiskolánkon folyó oktatói munkánk egyik, hallgatóinkat foglalkoztató, újra meg újra visszatérő kulcskérdése a tanulmányozott múltbeli gondolkodók gondolatainak mai jelentése és jelentősége. E számunkra időszerű jelentéshez fáradságos szellemi munka nélkül aligha remélhetünk közelebb jutni. Tanulmányom szerény példát kíván adni arra, miként olvashatjuk ma gyümölcsöző módon Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae* című művét.⁴ Vizsgálódásom materiális tárgya a *vallás (religio)* fogalma. Formális tárgyamat pedig szakterületem, a bölcseleti megközelítés jelöli ki. Mindenekelőtt fogalomtörténetileg vizsgálódom fönntartva a rendszeres gondolkodás igényét. Egyúttal ősi bölcseleti meggyőződést követek, olyat, mely magától az Angyali Doktortól sem idegen: „A filozófia tanulásának célja nem különböző emberi véleményeknek, hanem annak a megismerése, hogy a dolgokat illetően mi az igazság.”⁵ Közismert, hogy mind Immanuel Kant, mind Edmund Husserl lényegében ugyanezen követelményt fogalmazta meg bölcseleti irányelveként.

A továbbiakban először röviden vázolom a *religio* eredetét, valamint Szent Ágoston lényeges hozzájárulását ezen összetett fogalomhoz. Majd a *Summa*

² MARCUS TULLIUS CICERO: *Az istenek természete*, Helikon, Budapest, 1985, 5. (ford. Havas László)

³ JOSEF SEIFERT: Discours des Méthodes. Elmélkedés a filozófia és a realista fenomenológia módszereiről, in Josef Seifert – Szalay Mátyás: *Realista fenomenológia. Módszer és beállítottság*, Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan, Budapest, 2024, 123–201; 195. (ford. Szalay Mátyás).

⁴ Szövegét lásd: *Sancti Thomae de Aquino Summa Theologiae*, San Paolo, Torino, 1999, vagy [online] <https://www.corpusthomicum.org/iopera.html> [2025. 11. 21.]

⁵ *De coelo et mundo* I 22: „studium philosophiae non est ad hoc quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum” – lásd [online] <https://www.corpusthomicum.org/ccm1.html> [2025. 05. 08] Egyetértőleg idézi JOSEF SEIFERT: *Discours*, i. m., 123.

Theologiae vonatkozó kérdését Tamás arisztotelészi megközelítésének figyelembevételével tárgyalom.⁶

I. A VALLÁS FOGALMÁNAK KIBONTAKOZÁSA

Hazánkban a vallás fogalmának fejlődésével kapcsolatban megkerülhetetlen Mezei Balázs munkássága.⁷ Tárgyunk szempontjából elsősorban az ókori eredetéről, valamint a középkori mozzanatokról tett megállapításai lényegesek: a vallás fogalmának kibontakozásához tartozik a hellenizmusban a *filozófia*, továbbá a zsidó eredetű *szigorú egyistenhit*, valamint a latin nyelv *religio* fogalma.⁸ E vonatkozások később a kereszténységben egyesülnek, úgyhogy „a religio az V. századra istenhit, misztika, erkölcs, kultusz, egyház és állam, tudomány és filozófia, szaktudomány és művészet egyszerre, ezek egységében és teológiaiailag szervezett hierarchiájában”.⁹

Figyelemre méltó módon tehát újkori vallásfogalmunkkal ellentétben ekkor még *átfogó* valóságról volt szó – hasonlóképpen, amint az iszlám ma is átfogja a muzulmánok életének egészét. Amint Mezei hangsúlyozza, az egyházatyáktól kezdve a középkoriak számára s egészen a 15. századig a *religio* kizárólag a kereszténységet jelentette. A kereszténység egyik lényeges újdonsága pedig épp az volt, hogy az egyetlen igaz vallás (*vera religio*) igényével lépett föl.¹⁰ E megállapítás Ágoston *De vera religione* című művéhez kalauzol bennünket.

⁶ A latin idézetek fordítását magam készítettem. – *A szerző*

⁷ Lásd például MEZEI BALÁZS: *Mai vallásfilozófia*, Budapest, Kairosz, 2010, 17–20; (szakirodalmi utalásokkal), vö. 7. lábjegyzetünket.

⁸ Uo. 17.

⁹ Uo. 18.

¹⁰ Szerzőnk Ágoston *De civitate Dei* című művét tárgyalja alaposabban. Lásd MEZEI BALÁZS: *Vallásbölcselet* 1–2., Gödöllő, Attraktor, 2004 (ténylegesen 2005), I. „A vallás valósága”, 49–55. Az 54. oldalon a *religio* ágostoni etimológiájával foglalkozik a *De vera religione* alapján.

2. SZENT ÁGOSTON: DE VERA RELIGIONE¹¹

Az egyházatya e művét kereszténységre térése (386/387) után, ám még pappá szentelése (391) előtt írta 390–391-ben. Egy gazdag tagastei római polgárnak, Romanianusnak ajánlotta, aki hozzá hasonló szellemi utat járt be a manicheizmustól a kereszténységig.¹² Ágoston 386-ban már ígéretet tett barátjának a *De vera religione* megírására, illetve egy avval azonos tartalmú személyes beszélgetésre.¹³

Amint már ajánlása sejteti, a mű jelentős része a manicheizmussal vitatkozik.¹⁴ Ágoston szerint az *igaz vallás* nem más, mint az igaz, szentháromságos Isten, Atya, Fiú, Szentlélek imádata, tehát maga a keresztény vallás, amely Isten irgalmas ajándéka.¹⁵ Az igaz vallás ugyanakkor szemben áll a teremtmények imádatával – legyenek ezek testiek, szellemiek vagy akár saját emberi képzeletvilágunk termékei:

„Ezért legyen teljesen világos előtted, hogy nem létezhet tévedés a vallást illetően, ha a lélek Isten helyett nem tisztel valami más lelket, vagy testet, vagy saját elmebeli képzetét, vagy valami e kettőből összetett dolgot, vagy mintegy mindezt egyszerre”¹⁶

¹¹ A továbbiakban VR. Latin szövegét lásd [online] http://www.augustinus.it/latino/vera_religione/index.htm [2025. 03. 03.]; olasz fordítását lásd [online] https://www.augustinus.it/italiano/vera_religione/index2.htm [2025. 03. 03.], angol fordítása: AUGUSTINE: *Earlier Writings*, Philadelphia, The Westminster Press, 1953, 218–283.

¹² Régi barátságról van szó, Milánóban újra találkoztak, filozófiai alapon szerveződő „szerzetes-közösség” megalapítását tervezték: *Confessiones* VI, 14. (SZENT ÁGOSTON: *Vallomásai*, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 155.) Ágoston tanulmányaiban komoly anyagi támogatást kapott e barátjától. Lásd az ugyancsak Romanianusnak ajánlott *Contra Academicos* című művét (II II).

¹³ *Contra Academicos* II. III. 8. Miután Ágoston Itáliából visszatért Afrikába, Romanianus saját házát ajánlotta föl e dialógusra. VR vii. 12.: „Quamobrem, cum ante paucos annos promiserim tibi scribere, carissime mihi Romaniane, quid de vera religione sentirem [hogy mit gondolok az igaz vallásról], tempus nunc esse arbitratus sum”.

¹⁴ Nolai Palulinus 25. levelében e művet egyenesen Ágoston *manicheusok ellen írt Pentateuchusának* nevezi.

¹⁵ Vö. *Retractationes* I, XII.

¹⁶ VR x. 18.: „Quamobrem sit tibi manifestum atque perceptum, nullum errorem in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmata sua, aut horum aliqua duo coniuncta, aut certe simul omnia”.

„Ezért nem a teremtménynek, hanem inkább a Teremtőnek fogunk szolgálni, s nem veszünk el saját képzelgéseinkben. Ebben áll a tökéletes vallás.”¹⁷

A mai olvasó számára magától értetődőnek tűnhet, hogy egy 4. századi egyház-
atya az igaz vallásról ír, főleg, ha Ágoston egyik manicheizmus elleni szövegéről
van szó.¹⁸ Írása ily módon egy másik vallási tanítás elleni vitában jelöli ki az
igaz vallás határait, illetve tartalmát. Ezen olvasat szerint tehát a *religio* min-
denekelőtt az egyházatya képviselte történeti és metafizikai állítások rendszere
volna.¹⁹ Ám az olyan korábbi egyházi íróknál, mint Tertullianus és Ciprián,
a *vera religio* („valós vallás”) fordulat még a *hiteles, helyes kultuszra* vonatko-
zott: olyan istentiszteletre, amelyik azt teszi, amit mond.²⁰ Kétségtelen, hogy
e követelmény mögött ott rejlik a kereszténységet kezdetektől kitüntető *igaz-
ságigény*, amelyről a pogányság számára jószerivel ismeretlen műfajú vallásos
szövegek, a hitvallások tanúskodnak. Ugyanakkor Ágoston művének földézett
megközelítése tárgyilag a szerző szövegére támaszkodik – hiszen az egyházatya
hit és ész kapcsolatáról szól, s e szempontból, akárcsak Novatianus, meghaladja
a keresztény teológia korábbi fejleményeit.

Amint Heidl György hívja föl rá a figyelmet, Ágoston e művében „a »*religa-
re*« etimológiára hivatkozik, mert a *religio* a babonassággal ellentétben Istenhez
kötözi a lelket”.²¹ Egyúttal fölsejlik a háttérben a *religio* és *babona* (*supersti-
tio*) közötti hétköznapi, ám bölcséleti jelentőségű megkülönböztetés.²² Sőt, az

¹⁷ VR x. 19.: „Non ergo creaturae potius quam Creatori serviamus, nec evanescamus in cogitationibus nostris, et perfecta religio est.” Vö. Róm 1,21–25.

¹⁸ Ágoston ifjúkori *manicheus* volta közismert, *Vallomásai* III. és V. könyvében maga vall erről (lásd továbbá *De haeresibus*, *Contra Faustum*, *Contra Adimantum*, *Contra epistulam Manichaei*, *Contra Fortunatum*, *Contra Felicem*, *Contra Secundinum*, *De duabus animabus*, *De moribus ecclesiae*, *De natura boni*, *De Genesi contra Manicheos*).

¹⁹ A 3. századi Novatianus *De trinitate* címen ismert munkájában a *religio* ugyancsak a bibliai kijelentések axiómáira épülő észszerű tudást jelenti. Lásd HEIDL GYÖRGY: *Theologia és religio* (előadás, Mire jó a teológia? című konferencia, Sapientia Főiskola, Budapest, 2025. március 8-án).

²⁰ Vö. *De civitate Dei* X. 3.

²¹ Az etimológia kérdéséhez lásd KENDEFFY GÁBOR: A *religio* etimológiája Cicerónál és a patrisztikus hagyományban, *Ókor* 11 (2012/2) 29–36. Írásában Heidl György is utal e tanulmányra.

²² HEIDL GYÖRGY: *Theologia és religio*, i. m., lásd ott a további hivatkozásokat, Ágoston, Novatianus, Cicero szövegeire. Utóbbi vallásfölfogásához lásd CICERO: *Az istenek természete*, i. m. Amint Hartmut Zinser berlini vallástudós megjegyzi, jó okunk van föltételezni, hogy a római államférfi e művében nem pusztán saját filozófiai megközelítését tárja elénk, hanem

egyházatya az igaz filozófiát s az igaz vallást lényegében azonosítja egymással: „az emberi üdvösség vonatkozásában lényeges pont, hogy a filozófia, azaz a bölcsesség tanulmányozása és a vallás nem válnak el egymástól”.²³ Nem kell tehát csodálkoznunk azon sem, hogy az egyházatya egyenesen a következő szemrehányást teszi a filozófusoknak: „se nem filozofálnak a szent dolgokban, se nem szentelik meg magukat a filozófiában”²⁴ – azaz a pogány filozófusok sem a filozófiát nem viszik bele a vallásos gyakorlataikba, sem nem filozofálnak vallásos szellemben: teljesen külön kezelik a filozófiát és a vallást. Látható, hogy Ágoston nemcsak fölismeri a görög-római kultúra filozófiájának vallási igényét, teória és praxis kapcsolatát, a boldogságról szóló elméletnek és a valós üdvösségnek a forgalomban lévő filozófiákon éppenséggel meg nem valósuló ígéretét, hanem azt tudatosan beépíti saját teológiájába.

Az egyházatya gazdag művéből a következő lényeges pontokat emeljük ki:

1. Az igaz vallás a boldog élet útja – szemben a sokistenhittel és a bálványistisztelettel. Platón messziről látta ezt, Krisztus azonban nemcsak megvalósította, hanem mindenki számára elérhetővé tette: „A keresztény időkben nem kétséges, hogy melyik vallást [quaenam religio] kell leginkább megtartani, és melyik az igazságra és boldogságra vezető út.”²⁵

együttal a *religionesre* fölügyelő közhivatalnokok egyikeként (mint *augur*) a „hivatalos”, illetve elfogadott római álláspontot képviseli. (HARTMUT ZINSER: A vallás fogalma, in Ken-deffő Gábor – Kopeckzy Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*, L'Harmattan, Budapest, 2012, 28–41.)

²³ VR v. 8.: „Sic enim creditur et docetur, quod est humanae salutis caput, non aliam esse philosophiam, id est sapientiae studium, et aliam religionem.” Évszázadokkal később JOHANNES SCOTUS ERIUGENA *De divina praedestinatione* című műve (I 1. col 357–358) Ágostont visszhangozza: „Quid est aliud de philosophia tractare, nisi verae religionis, qua summa et principalis omnium rerum causa, Deus, et humiliter colitur, et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Conficitur inde, veram esse philosophiam veram religionem, conversimque veram religionem esse veram philosophiam.” (Lásd *Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis*; 50.)

²⁴ VR vii. 12.: „Repudiatis igitur omnibus qui neque in sacris philosophantur, nec in philosophia consecrantur”.

²⁵ VR i. 3.: „christianis temporibus quaenam religio potissimum tenenda sit, et quae ad veritatem ac beatitudinem via, non esse dubitandum.” A mindenekelőtt közös kultuszban (*theologia civilis*), valamint a mitológiai költészetben (*theologia mythica*) megtestesülő görög-római vallásosság eredetileg a legtöbb esetben aligha kívánt kimondottan az igazságra vezetni. Ily módon feszültségben állt az istenségről szóló filozófiai gondolkodással (*theologia naturalis*). E hármas fölosztáshoz lásd még HEIDL GYÖRGY: *Theologia és religio*, i. m.

2. Hit és ész ugyanazon célra, mégpedig az igazságra irányul. Innen nézve nincs különbség tekintély és igazság között – hiszen a legfőbb tekintély maga az igazság. Az igazság tehát fölülmúl minden egyes emberi személyt. Tekintélye egyúttal parancsol.
3. Hit és ész kölcsönösen egymásra vannak utalva, egymástól *elválaszthatatlanok*. Ezért nincs helye sem a pusztá *racionalizmusnak*, sem a merő *irracionalizmusnak*: mindkettő a (teremtett) valóság megcsonkítása.²⁶
4. A hit annyiban magasabb rendű az észnél, hogy avval ellentétben *mindenki számára* egyaránt nyitott. A keresztény hit, a galileai halászok vallása, szemben áll bármiféle (szellemi, kulturális) elittudattal. Ezért tesz az egyházatyá szemrehányást a filozófusoknak:
„Mivel az egész jó és boldog élet útja az igaz valláson [*in vera religione*] alapul, amelyben az egy Istent tiszteljük, és a legtisztább vallásossággal az egész természet princípiumát fölismerjük, akitől az egész univerzum kezdetét és végcélját nyeri s aki az egészet összetartja [...] nekem eléggé bizonyosnak látszik, hogy ők [ti. a filozófusok] a vallásos szertartások [vagy kultusz, *in religione*]²⁷ tekintetében mást fogadtak el a néppel együtt, magánbeszélgetésben pedig ugyanazon nép hallatára megint mást védelmeztek.”²⁸
„[ti. a filozófusok] ismerjék el a különbséget a kevesek óvatos sejtései, meg egész népek nyilvánvaló üdvössége és megjavítása között. [...] Ezek azok a dolgok, amelyekről nem mertük meggyőzni az embereket, s inkább engedtünk szokásaiknak [*consuetudini*], minthogy áttérítsük őket a mi hitünkre és érzületünkre.”²⁹
„Kérkedjenek bárhogya a filozófusok, bárki könnyen megértheti: nem náluk kell keresni a vallást [*religionem ab eis non esse quaerendam*]. Hisz ők ugyanazokat a vallásos szertartásokat [*eadem sacra*] vették át a néptől. Továbbá iskoláikban isteneik természetéről, valamint a legfőbb jóról egymástól külön-

²⁶ Az ókorban például a misztériumkultuszok képviselhették az irracionális vallásosságot, a *gnósis* pedig kétségkívül hajlott erre.

²⁷ Vö. ugyanitt *sacra communia* = közös szent dolgok, azaz nyilvános szertartások. Vö. például v, 8.: *sacramenta*; v, 9.: *sacramentorum ritu*.

²⁸ VR i. 1.: „Cum omnis vitae bonae ac beatae via in vera religione sit constituta, qua unus Deus colitur, et purgatissima pietate cognoscitur principium naturarum omnium, a quo universitas et inchoatur et perficitur et continetur [...] certe illud satis, quantum mihi videtur, apparet, aliud eos in religione suscepisse cum populo, et aliud eodem ipso populo audiente defendisse privativum.”

²⁹ VR iv. 6.: „agnoscant, quid intersit inter paucorum timidas coniecturas, et manifestam salutem correctionemque populorum. [...] Haec sunt quae nos persuadere populis non ausi sumus, et eorum potius consuetudini cessimus, quam illos in nostram fidem voluntatemque traduximus.”

böző és ellentétes véleményeket hangoztattak – amint azt ugyanaz a sokaság tanúsítja.”³⁰

5. Az önreflexió nemcsak a hívő életben fontos, hanem egyben az ész föladata. Az ókorban és középkorban gyakorlatilag minden értelmiségi tisztában volt avval, hogy *a legtöbb embernek életkörülményei*, mindennapi küzdelmei *megnehezítik* az önművelést, tanulást, s az ezeken alapuló *önálló észhasználatot*. E sajnálatra méltó helyzetben a hit mint valódi tekintély követése nyújthat segítséget.
6. Mind az ész, mind a hit ápolásra, gondozásra, művelésre szorul: az észnek meg kell tisztulnia a testi (*cupiditas*) és szellemi (*curiositas, vanitas*) szenvedélyektől, helyes szeretetet kell kialakítania. A helyes észhasználat tehát (erkölcsi élet)föladat.

Az időrendileg még a keresztény ókorhoz tartozó hippói egyházatya számos szempontból előre fölrajzolja ama keretet, amelyen belül a későbbi latin középkor gondolkodik. Ez az általános megállapítás érvényes a *religio* vonatkozásában is: „Az Aquinói oly módon dolgozza ki a vallás erőteljes meghatározását, hogy használja Ágoston munkásságát, különösen az őt mélyrehatóan befolyásoló s a korai keresztény filozófiát átfogó módon bemutató *De vera religione*-t.”³¹ A tartalmi megegyezéseken túl az Aquinói teoretikus, kimondottan filozófiai igazság és módszertan iránti elkötelezettségében ugyancsak Ágoston örököse. Ugyanakkor figyelemre méltó módon a *Summa Theologiae* közelítése a *religió*hoz a fölsorolt szempontok közül elsősorban 1. és 6. pontunkhoz, azaz a boldogságra vezető úthoz és az erkölcsi dimenzióhoz kapcsolódik. Mint látni fogjuk, Tamás teoretikus éleslátásra törekvése ellenére sem veszíti el a vallás jelenségének gyakorlati vonatkozásai iránti érzékét.

³⁰ VR v. 8.: „Sed quoquo modo se habeat philosophorum iactantia, illud cuius intellegere facile est, religionem ab eis non esse quaerendam, qui eadem sacra suscipiebant cum populis, et de suorum deorum natura ac summo bono, diversas contrariasque sententias in scholis suis, eadem teste multitudine, personabant.” A korai keresztény teológia filozófiakritikájáról lásd GERÉBY GYÖRGY: Does Jerusalem still need Athens?, in Ilaria L. E. Ramelli et al. (eds.): *T&T Clark Handbook of The Early Church*, Bloomsbury Publishing, London, 2021, 597–619.

³¹ JOHN ANTHONY BERRY: Aquinas’s Understanding of Religion, *Religions* 14 (2023/7) 855. [doi: doi.org/10.3390/rel14070855]

3. AQUINÓI SZENT TAMÁS: DE RELIGIONE

A *Summa Theologiae* tárgyalása előtt lényeges fölidézni, hogy középkori szövegekben a *religio* kifejezés számos alkalommal szorosan kötődik a szerzetesi élethez – a szó ilyenén használata magától Tamásról sem idegen.³² Így a *religio* jelenthet monostort, szerzetesházat, szerzetesrendet.³³ A *homo religionis* a szerzetes, *ire ad religionem* pedig szerzetesi fogadalommal elköteleződni.³⁴ Ám a *religio* szó jelentése mégsem korlátozódik a szerzetességre.³⁵ Lényeges megfigyelnünk, hogy a *religio* és a *pietas* (jámborság, kegyesség)³⁶ szavak jelentése közel áll egymáshoz. A *pietas* egyszerre jelenti *Isten tiszteletét*, valamint a felebarát iránti *együttérzést*.

Ugyan Ágostonnal ellentétben az Angyali Doctor nem írt a vallásról önálló művet, ám a *Summa Theologiae* erénytanának egyik kérdését kimondottan a *religió*nak szentelte.³⁷ Tamás e műve a hittudományt tanuló domonkos szerzetesek számára készült kézikönyv.³⁸ Ily módon világos összefoglalóként jó betekintést ad a mai olvasónak is az érett középkor teológiai tudásába és egyéb tudományos meggyőződéseibe.

Tamás egyik jeles szakértője, Jean-Pierre Torrell OP írja: „A *Secunda Secundae* néven ismert kötet sajátossága a többivel szemben, hogy ez a legvasko-

³² Lásd CHARLES DU FRESNE SEIGNEUR DU CANGE (1610–1688) középkorász, a „francia Varro” nevezetes szótárát. Bővített kiadása: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort, L. Favre, 1883-1887 [online] <http://ducange.enc.sorbonne.fr/>. [2025. 05. 01.] Lásd még következő jegyzeteinket.

³³ Tamás kifejti a *religio* és *religiosus* közötti kapcsolatot: a szerzetes az, aki teljesen Isten kultuszának van szentelve, vö. *ST* II-II q 86 a 1.

³⁴ A kereszténységen belül ilyen értelemben több *religió*ról beszélhetünk, vö. *ST* II-II q 188 a 1. A 2. artikulus a tevékeny életet folytató szerzetesrendekről, a 3. katonarendekről, a 4. a prédikáló és gyóntató, az 5. a szellemi tanulmányokra alapított rendekről szól. Lásd még *ST* II-II q 179 a 8: „Szabad-e átlépni az egyik szerzetből a másikba?”

³⁵ Pl. *religio Dei* = Isten tisztelete.

³⁶ Ez utóbbi szóból ered a francia *pitié* (ófrancia *pite*, *pitet*) és az angol *pity* (középagol *pite*). A 17. századig az angol a *pity* és a *piety* jelentését nem különböztette meg következetesen.

³⁷ *ST* II-II q 81 a 1–8. Az összefogott tárgyalásmód miatt a szakirodalomban olykor Tamás *traktátusáról* beszél (vö. JOHN ANTHONY BERRY: *Aquinas's Understanding*, i. m., 16.). Az erény fogalmáról lásd például a következő szellemes, gazdag filozófiai forrásanyagot fölvonultató művet: ANDRÉ COMTE-SPONVILLE: *Kis könyv nagy erényekről*, Osiris, Budapest, 2001; egyéb szerzők mellett hivatkozik Arisztotelészre és Tamásra.

³⁸ Tamás életéről és a *Summa Theologiae*-ről lásd JEAN-PIERRE TORRELL OP: *Szent Tamás Summája* (ford. Szabó Ráhel OP), Kairosz, Budapest, 2016, különösen 9–62.

sabb.”³⁹ Ez, a *Summa Theologiae* II-II erkölcsi kérdésekkel foglalkozik.⁴⁰ A korábbi általános tárgyalás után a szerző itt bocsátkozik részletekbe: „ugyanis az általános erkölcsi prédikációk kevésbé hasznosak”.⁴¹ A 57-től a 122. kérdésig bezárólag az *igazságosság* (*iustitia*) a téma, a 81-től a 100. kérdésig kimondottan a keresztény vallásról (*religio*) esik szó. A *Summa Theologiae*-ben, különösen most vizsgált részében lényeges különbség Ágostonhoz képest, hogy Tamásnak itt nem elsődleges célja az igaz vallás megtalálása,⁴² illetve megvédése a különböző – pogány és eretnek – *religionesszel* szemben. Jóllehet ezen apologetikai szempont Tamás filozófiai teológiai programjának fontos része, s természetesen a kereszténység az ő számára ugyancsak *vera religio*, ám ehelyütt a hippói egyházatyával ellentétben nem annak tartalmi, hittani oldalára összpontosít.⁴³ E körülmény egyúttal lehetőséget ad Tamásnak a vallás valóságának tárgyalására, „metafizikai” vizsgálatára: elsősorban a keresztény hagyomány megnyilvánulásai, gyakorlatai alapján vizsgálja, mi a vallás jelentése önmagában.⁴⁴

A *Summa Theologiae* közvetlen kérdésünket megelőző két kérdése az *igazságosság* (*iustitia*) részeit tárgyalja, a közvetlenül rákövetkezők pedig a benső vallásos cselekedeteket, elsőként a bensőséges odaadást (*devotio*), majd az imádságot (*oratio*), ezt követően pedig a külsődleges vallásos cselekedetek kerülnek sorra. Tamásnál tehát a tárgyalás sorrendjét tekintve a *religio* figyelemreméltó

³⁹ Uo. 49.

⁴⁰ JEAN-PIERRE TORRELL OP: *Szent Tamás Summája*, i. m., 54: „a középkori művek sokkal nagyobb anyagot dolgoztak fel, vagyis tömörebbek voltak, kitartóbb figyelmet igényeltek, de főleg miután a számukra legmegfelelőbb helyeken beszúrták az új ismereteket a szövegbe, nem érezték kötelességüknek, hogy utána elövegyék a témát, hanem megelégedtek azzal, hogy visszautalnak rá. Vagyis nem elegendő megnézni a *Summa* tartalomjegyzékét, hogy lássuk, vajon beszél-e erről vagy arról a témáról, hiszen a legkülönbébb helyeken bukkanhat fel, ott, ahol, nem is gondoltuk volna keresni.”, vö. uo. 19. Az *ST* II-II értő olvasásához tehát lényeges, hogy ne elszigetelve kezeljük e szöveget. Jelen tárgyalás keretei ugyanakkor az *ST*-re kiterjedő teljes áttekintést nem engedik meg.

⁴¹ *ST* II-II *Proemium*.

⁴² Ellentétben a *Summa contra Gentilesszel*.

⁴³ Több keresztény hittitok, így Krisztus és a szentségek tárgyalása az *ST* III. részére maradt. Míg a krisztológiai rész Tamás műve, a *Supplementum*ban a bűnbánat szentsége utáni kiegészítést (a szentségekről s a végső dolgokról) Pipernói Regináld állította össze. Vö. DEÁK HEDVIG OP: Aquinói Szent Tamás teológiai summája és a *Summa* teológiája, *Vigilia* 69 (2004/5) 322–329; 326.

⁴⁴ Vö. MATTHEW D. WALZ: Synthesizing Aquinas and Newman on religion, *International Journal for Philosophy of Religion*, December 2019/3, 173–198, 176. [doi: doi.org/10.1007/s11153-019-09708-z]

módon az igazságosság és a vallásos cselekedetek közötti összekötő kapocsként jelenik meg.⁴⁵ A vallásnak az igazságosság részeként való fölfogása megtalálható Ágostonnál, végső soron Marcus Tullius Ciceróra megy vissza, akire Tamás kifejezetten hivatkozik.⁴⁶ E számunkra talán meglepő megközelítés egyrészt a vallásnak az emberi cselekedeteket kormányzó észszerű, egyszersmind kapcsolati voltát hangsúlyozza; másrészt világossá teszi, hogy nem pusztán szubjektív értelemben vett személyes élményről vagy merőben benső tapasztalatról van szó.⁴⁷ A *Summában* a *religio* („vallásosság”) mindenekelőtt erkölcsi dimenzióval bír: erény (*virtus*).⁴⁸ Az így fölfogott vallást másoktól, közösségben sajátítjuk el, tanuljuk meg, ugyanakkor szükséges hozzá saját személyes erőfeszítésünk.

Közismert ókori meghatározása alapján az igazságosság megadni kinek-kinek azt, ami őt megilleti. Ennek fényében a *religio* tehát a dolgok, tettek, személyek helyes rendjére (*ordo*), illetve a megfelelő viszonyulásunkra, a valósághoz történő helyes kapcsolódásra vonatkozik. A *religio* pontos módját-tartalmát a bibliai kinyilatkoztatás és az egyházi hagyomány együttesen szabályozzák.⁴⁹ Amint Rowan Williams írja: „ha Istent tiszteljük, pontosan azt tesszük, ami megfelel Isten valóságának”, mivel az igazságos cselekvés a valósághoz való megfelelő viszonyulást jelenti.⁵⁰

A *religio* a végső valósággal, a végső céllal kapcsolatos: a végső értelemben kapcsol be a valóság rendjébe (*ordo*). Nélküle igazán rendezett élet nem létezik. Az ókori-középkori fölfogás szerint a rendezett, azaz a valóság rendjét követő, helyes irányultságú élettel szembeállítható a rendezetlen, céltalan, rossz irá-

⁴⁵ Természetesen az *ST II-II* foglalkozik a másik három sarkalatos erénnyel (s ellentéteikkel): az okossággal (q 47–56), bátorsággal (q 123–140), mértékletességgel (q 141–170). A *iustitia* tehát a *prudentia* és a *fortitudo* között kerül sorra.

⁴⁶ *ST I-II* q 99 a 5 ad 1. és JOHN ANTHONY BERRY: *Aquinas's Understanding*, i. m., 5. További utalásokat lásd e tanulmányban; vö. 22. lábjegyzetünket.

⁴⁷ JOHN ANTHONY BERRY: *Aquinas's Understanding*, i. m., 5.

⁴⁸ Itt Tamás a vallást, illetve vallásosságot önmagában (*secundum se*) tárgyalja. Később tér rá a belőle fakadó cselekedetekre, majd a velük ellentétes vétkekre.

⁴⁹ Ebben az összefüggésben érdemes fölidézni 1Tim 6,11-et: „Tu autem, homo Dei [...]; sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.” Figyelemre méltó, hogy a megfelelő, egyúttal helyes tanításon (*sanis sermonibus*) alapuló vallásosságra (*pietas*) szóló apostoli buzdítás első helyre teszi az igazságosságot. Amennyiben föltesszük, hogy Tamás élete végéig gyakorolta a fiatalkorában Monte Cassinón elsajátított *lectio divinát*, akkor talán megkockáztathatjuk: ez a – hit tanítójának címzett – bibliai ige lényegileg alakította vallásböcsletét.

⁵⁰ ROWAN WILLIAMS: *Keletre tekintve fagyos időben*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2025, 237.

nyultságú élet. Nem véletlen tehát, hogy a *Summa Theologiae* II-II az erényeket a velük szembenálló vétkekkel együtt tárgyalja. E szembeállítás ugyanis tárgyi, objektív, az egyént fölülmúló ismérveknek felel meg.⁵¹

A szóban forgó végső cél, értelem ugyanakkor *transzcendens*. Szigorú értelemben ezért külsődleges aktusokkal elérhetetlen, meg nem valósítható, ki nem kényszeríthető. E vonása szembeállítja a vallást a *mágiával*.⁵² Ugyanakkor a külsődleges vallási cselekedetekre nem Istennek van szüksége, hanem nekünk, embereknek.⁵³

A *religio* Tamás számára igazságosság (*iustitia*) és jámborság (*pietas*), azaz erkölcsiség és spiritualitás – egyszerre. Lényeges az erkölcsi és spirituális, külső és benső dimenziók összetartozásának hangsúlyozása.⁵⁴ A külső dimenzió, a vallás külsődleges megjelenése a belső kifejezője, sőt annak nevelője. A bibliai hagyomány szerint maga az ember, így vallásos kötődése is rá van utalva a külsődleges aktusokra.⁵⁵ Hozzátehetjük, hogy nem létezik egyéb út a másik ember bensőségességéhez – csakis a testen, a külsőn keresztül. Ilyen értelemben a beszéd, a gesztusok, a zene, a tánc és így tovább a kommunikáció és metakommunikáció formájaként egyaránt külsődleges, ám egyúttal összeköt a bensővel. Természetesen önmagában egyetlen ilyen külső megnyilatkozás sem meríti ki a lényegét, mégis lényeges szerepet játszik.⁵⁶

4. HERMENEUTIKAI OLVASAT A FILOZÓFUSSAL

A *Summa* vonatkozó kérdésének rövid áttekintése alkalmas módon elmélyíthető, ha Tamás mondandóját az általa tudatosan alkalmazott bölcseleti keret,

⁵¹ A vallás mint szabadidős, rekreációs tevékenység, szabadon választható lelki-szellemi hobbi csakis a modernitásban merülhet majd föl, amikor már nem hiszünk egy bennünket fölülmúló tárgyi rendben.

⁵² ST II-II q 96 a 1–4, illetve *Summa contra gentiles* III. 104–106. A mágia bibliai tiltását lásd: Kiv 22,17; Lev 19,26; MTörv 18,10kk; ApCsel 19,13 kk, Jel 21,7.

⁵³ Vö. Jakab 2,14–26. Vö. ST II-II q 81 a 6, ad 2.

⁵⁴ Szétválasztásukra a modern gondolkodás törekszik majd.

⁵⁵ Természetesen fontos evvel kapcsolatos, kimondottan teológiai szempont a megtestesülés tana.

⁵⁶ Vö. ST II-II q 84 a 2: „ipsa exterior adoratio fit propter interiorem”, valamint ugyanitt a következő, 3. artikulust, illetve q 83 a 12. Benső és külső lényegi egybetartozásáról lásd még ROWAN WILLIAMS: *Being Human: Bodies, Minds, Persons* SPCK, London, 2018; valamint uő: *Keletre tekintve*, i. m.

Arisztotelész filozófiája felől értelmezzük.⁵⁷ E gondolkörben minden önálló létező, azaz *szubsztancia* megértéséhez először meg kell találnunk annak okait. Esetünkben tehát a vallás *formai*, *anyagi*, valamint *ható* és *célokát* kell meghatározunk.⁵⁸ Második lépésben pedig a létező legáltalánosabb határozmányai, az arisztotelészi *kategóriák* szerint tovább kell elemeznünk vizsgálatunk tárgyát: a vallás *menyiségi*, *minőségi*, *relacionális*, valamint *aktív* vonatkozásait kell számba vennünk.

Láttuk, hogy Tamás a vallást az igazságosság részeként fogja föl. Ez lesz tehát a meghatározáshoz szükséges legközelebbi nemfogalom (*genus proximum*). A vallást kitüntető jellegzetesség (*differentia specifica*) pedig az, hogy benne nem egyszerűen másokkal, hanem az *Istennel szembeni igazságos viszonyulásunkról* van szó. A vallás formai oka (*causa formalis*), lényegét kijelölő vonása az Istenhez való igaz, illetve igazságos viszonyulás.⁵⁹ Természetesen nem magától alakul ki ilyesfajta viszony, hanem fáradságos módon sajátítjuk el: épp az igazságos tettek tesznek bennünket fokozatosan igazságossá, az igazságosság erénye így lesz *habitusunkká*. Következésképp a vallás hatóokai (*causae efficientes*) a megfelelő (igaz vallásos) cselekedetek lesznek – például a vallásos odaadásnak és az imádságnak a tettei.⁶⁰

A vallásos alany kialakulása elgondolhatatlan az *akarat* (*voluntas*) alakítása nélkül.⁶¹ Az akarat a vallás anyagai oka (*causa materialis*): hiszen minden tudatosan választott *habitus* az ember akaratára, annak alakítására megy vissza.⁶² A vallásos ember minden akaratí döntése, folyamatos akaratí választása *Isten*

⁵⁷ Ezen eljárás mód egyúttal elvezethet az arisztotelészi megközelítés előnyeinek s korlátainak mélyebb megértéséhez. Vö. MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 173–198. Mint látható lesz, e kategóriális elemzés kiterjed szövegünk közvetlen folytatására (ST II-II q 81-82).

⁵⁸ A továbbiakhoz lásd mindenekelőtt MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 177–188.

⁵⁹ Vö. ST II-II q 81 a 1. Tamás arisztotelészi megközelítésében a forma (*forma*) mindig a lényeggel (*essentia*) kapcsolatos, mindkét kifejezés a létező alapvető, lényegei szerkezetére, annak fölépítését és működését meghatározó alapstruktúrájára vonatkozik.

⁶⁰ ST II-II q 82-82. A hatóok természetesen nem független a formai októl, Arisztotelész számára a forma egyben hatóerőt képvisel. Például a magzatot a fogadásától benne lévő forma alakítja teljes élőlényvé, aktív princípiumként a forma bontakozik ki benne. Az élőlényre jellemző különböző életműködések megjelenéséhez hasonlóan a vallásban a különböző vallásos cselekedetek nyilvánítják meg, illetve bontják ki a vallási lényegét.

⁶¹ ST II-II q 58 a 4 az igazságosság anyagát az akaratral azonosítja.

⁶² Az Isten iránti igazságosság formája az egyes vallási cselekedetek alkalmával változtatja, neveli, alakítja, azaz *formálja* az akaratot.

kedvéért megy végbe. Ilyen értelemben Isten a vallás céloka (*causa finalis*): a szóban forgó akarat reá irányul.⁶³

A szubsztancia meghatározása s okainak föltárása után következhet a létező mennyiségi, minőségi, relacionális és működési analízise.⁶⁴ A vallás Isten iránti igazságosságként való fölfogása a vallási viszonyulás megkülönböztető jegyét, az Istenre irányultságot veszi alapul. E vallási viszonyulásnak mindenre ki kell terjednie, hiszen világunk teremtő és gondviselő Istenét célozza meg.⁶⁵ Matthew D. Walz megfogalmazásában: „a vallásban az ember egy olyan teljességgel szükségszerű, mégis transzcendens Adományozóval áll igazságos kapcsolatban, Aki minden létezőt adományozott, maga mégsem szenved hiányt semmiben, amit adott”.⁶⁶ Metafizikai értelemben ezért a vallás teljességgel fölösleges: a végtelen Isten túl van az evilági adok-kapok viszonyokon.⁶⁷ Végző elemzésben ezért a vallásban nem lehet szó Isten gazdagításáról, hanem kizárólag dicsőségének elismeréséről. Mondhatnánk: a vallás egyszerűen a teljes valóság emberi elismerését fejezi ki. A vallási tevékenység nem Istennek hasznos, hanem az embernek.⁶⁸

A vallási viszonyulás teljes terjedelme után annak minőségét, azaz a vallási tevékenység mikéntjét, intenzitását vesszük szemügyre. Amilyen mértékben a vallás „mennyisége” magába foglal mindent, minősége hasonlóképpen kitün-

⁶³ Vö. ST II-II q 81 a 5. Végző soron a forma nemcsak hatóerőt ad, hanem egyúttal a kijelöli a létező fejlődési folyamatának célját.

⁶⁴ Azaz a következő kérdéseket tesszük föl: Mi a létező terjedelme, nagysága? Melyek további legfontosabb tulajdonságai, képességei? Hogyan viszonyul más létezőkhöz? Miben áll közelebbről működése? Vö. MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman on religion*, i. m., 180–181.

⁶⁵ Vö. ST II-II q 81 a 3.

⁶⁶ MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 182.

⁶⁷ Uo. 182. Walz itt idézi Tamásnak *A létezőről és a lényegről* című munkáját (4. f.): „Hoc enim esse, quod Deus est, huius conditionis est, ut nulla sibi additio fieri possit; unde per ipsam suam puritatem est esse distinctum ab omni esse. Propter quod in commento IX propositionis libri de causis dicitur quod individuatio primae causae, quae est esse tantum, est per puram bonitatem eius.” Lásd [online] <https://www.corpusthomicum.org/oe.html> [2025. 05. 29.] Klima Gyula fordításában: „Az a létezés, ami Isten, olyan, hogy semmi sem adható hozzá: ezért pusztán tisztasága révén minden egyéb létezésről különböző létezés. S ezért a *Liber de Causis* 9. tézisének kommentárjában az áll, hogy az első ok, amely csak létezés, tiszta jósága révén individualizálódik.” (Lásd AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A létezőről és a lényegről*, Helikon, Budapest, 1990, 79. E szöveg fejezetbeosztása eltér a hivatkozott latin változattól. A fordító jegyzeteiben az ST következő helyére utal: q 3 a 4 2 és ad 2. Ennek fordítását is közli a 123–124. oldalakon.)

⁶⁸ ST II-II q 81 a 6, ad 2.

tetett: a vallásban egy sajátos, minden mástól eltérő (*sui generis*) viszonyulással találkozhatunk: „Istent egyedi kiválóság illeti, amennyiben ő mindent, mindent meghaladó módon, végtelenül fölülmúl. Ezért neki különleges tisztelettel tartozunk.”⁶⁹

Az eddigi kategoriális elemzés lehetővé teszi a *religio* összevetését a többi erénnyel. Tamás az igazságosság részéről, tehát erkölcsi erényről beszél. Ez végső célként Istenre irányul, közvetlen tárgyai az ezen cél eléréséhez szükséges eszközök, azaz a vallásos cselekedetek és hajlamok. A hit, remény, szeretet hagyományos hármásától eltérően tehát nem teológiai, hanem *erkölcsi erényről* van szó. A vallást ugyanakkor a többi erkölcsi erény között kitüntetett szerep illeti meg: megadni a dicsőséget Istennek a legmagasabb rendű emberi tevékenység.⁷⁰ A relacionális elemzés eredménye hasonló a mennyiségi és minőségi megközelítéshez: a vallás erkölcsi erénye fölülmúlja, egyúttal magába foglalja a többi erkölcsi erényt.⁷¹

A kategoriális elemzés utolsó lépése a vallásos odaadás (*devotio*) és az imádság (*oratio*) tevékenységéhez vezet. Két alapvető emberi képességünk, akaratunk és intellektusunk működéséről van szó. Az első Isten akaratának odaadó elfogadása.⁷² Ez átjárja s meghatározza a vallásos ember minden tevékenységét.⁷³ Hasonló az imádság szerepe az intellektus vonatkozásában: az imádkozó folyamatosan isteni megvilágosításért esdekel, hogy benső élete és külső cselekedetei egyként Istenhez kapcsolódjanak.⁷⁴ Az önmagukban mégoly szükséges és fontos külsődleges vallásos cselekedetek ezek – a *devotio* és az *oratio* – híján lényegi alapjukat veszítenék el.⁷⁵

⁶⁹ ST II-II q 81 a 4.

⁷⁰ MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 186. A teológiai erények (s a velük ellentétes bűnök) tárgyalását lásd ST II-II q 1–16 (hit); 17–22 (remény), q 23–45 (szeretet).

⁷¹ Például a vallás teljes megvalósításához tartozik az Istenért vállalt bátorság (*fortitudo*), a teremts javainak mértékletes, igazságos használata (*temperantia*), a lelkiismeretben hozott jó, okos döntés (*prudentia*). Vö. a vértanúk, aszkéták, illetve a hétköznapi keresztények élet-helyzetét.

⁷² ST II-II q 82 a 1.

⁷³ Uo. ad 1.

⁷⁴ ST II-II q 82.

⁷⁵ ST II-II q 81 a 7.

5. HOGYAN OLVASSUK MA AQUINÓI TAMÁST EGY HITTUDOMÁNYI FŐISKOLÁN?

Rövid áttekintésünk után visszatérve a tanulmány címében fölített kérdéshez néhány szempontot ajánlok megfontolására:

- a) A *Summa Theologiae* értő olvasásának szükséges föltétele a Biblia, a patrisztikus hagyomány, valamint a bölcselettörténet ismerete.⁷⁶ Utóbbi kettő vonatkozásában kiemelkedő fontosságú mind Ágoston, mind Arisztotelész munkássága.
- b) Filozófiai szempontból az elméleti érdeklődés, a bölcseleti mélység nyilvánvaló összekötő kapocs Tamás s az egyházatyák között.⁷⁷ Ugyanakkor az Aquinói saját kulturális-társadalmi-vallási helyzete – távolabb az olykor éles hittani vitahelyzetektől – lehetőséget nyújtott neki egy-egy kérdés rendszeresebb áttekintésére. Az intézményes *disputatio* meghatározta ugyan munkáját, több művének szerkezete, illetve műfaja innen érthető.⁷⁸ Az olykor kétségkívül kiéleződő ellentétek, püspöki beavatkozás, sőt elítélés ellenére a nagyobbrészt kereszténnyé lett Európán belül zajló egyetemi viták szellemi-társadalmi kerete azonban jelentősen eltért a részben még pogány vagy eretnek Római Birodalom vitakultúrájától. Tamás számára továbbra is lényeges volt az igaz hit világos tartalmi kifejtése, ám a nyugodtabb helyzet kedvezett az elmélyültebb, rendszeres áttekintésnek. E megállapítás semmivel sem kisebbíti Ágoston gondolati teljesítményét, hanem vizsgált szövegeinket történetileg helyezi el, így segít hozzá olvasói elvárásainknak megfelelő módosításához. Ezen elvárások tudatosítása, egyúttal korlátaik belátása és beláttatása a teológia vagy bölcselet tanárának egyik lényeges föladata.
- c) A *Summa Theologiae* II-II különösen számot tarthat a mai olvasó érdeklődésére, hisz aránylag könnyű belátni szellemi igényességgel tárgyalt kérdéseinek *gyakorlati életvonatkozását*.⁷⁹ Szoros olvasata után érdemes Tamást pár-

⁷⁶ Tamás alapos tájékozottsága az első két területen minden bizonnyal sokat köszönhet a Monte Cassino bencés apátságában oblátusként eltöltött hosszú éveknak, filozófiai műveltsége pedig nápolyi, s főleg párizsi diákeveinek.

⁷⁷ Tamásnak, mint minden egyetemi magiszternek a Sorbonne-on, föladata volt a Petrus Lombardus szerkesztette patrisztikus szentenciagyűjtemény tanítása.

⁷⁸ Áll ez részben az *ST*-re is, bár Tamás e műve nem közvetlen eredménye oktatói tevékenységének. A *summa* műfajáról vö. DEÁK HEDVIG OP: *Aquinói Szent Tamás*, i. m., 324–28.

⁷⁹ Úgy tűnik, a *Secunda secundae* iránti kitüntetett figyelem korántsem a legújabbkori bölcseleti recepció sajátja, hanem kezdettől jellemző. Vö. DEÁK HEDVIG OP: *Aquinói Szent Tamás*, i. m., 329.: „[a középkorban] a Summából [...] éppen a második rész második fele terjedt el leginkább (a szorosabban dogmatikus részek kevésbé).”

beszédbe hoznunk mai megközelítésekkel.⁸⁰ A mai olvasó ugyanis bizonyos joggal kérheti számon a kifejezett kapcsolódást a *Lebenswelt*hez a középkori skolasztika szövegein. Általánosságban e gyakorlati háttér minden bizonnyal azért sem szembetűnő, mivel a – túlnyomó részt klerikus, szerzetesi – szerzők számára a vallási praxis többé-kevésbé magától értetődő volt. A mai értelmező számára e körülmény tudatosítása az első lépés az életvonalatkozások helyes értelmezéséhez. Csak ezt követő lépés lehet Tamás kifejezett és rendszeres kiegészítése egy mai, fenomenológiai, perszonalisztikusabb megközelítéssel.⁸¹

- d) Egy-egy erény *szubsztanciaként* tárgyalása mesterkéltnek tűnhet, ugyanakkor józanul alkalmazva egyszerre segít a Tamás tárgyalt valóság mélyebb ismeretére, valamint az arisztotelészi gondolati keret korlátainak tudatosítására. A vallás nyilvánvalóan nem olyan létező, mint egy használati tárgy vagy egy élőlény.⁸² Ám a szubsztancia fogalmát, valamint a hozzá szorosan kapcsolódó fogalmi keretet – az okok négyes rendszerét, valamint a kategóriákat – *analóg módon*⁸³ használva mégiscsak értelmesen alkalmazható rá. Továbbá érdemes rámutatni, hogy tulajdonképpen már elemzésünk első lépése *kategoriálisnak* tekinthető, amennyiben a legelső arisztotelészi kategóriára, tudományos kijelentéseink alanyára, a szubsztancia meghatározására, valamint annak okaira vonatkozik. Ilyen értelemben a második lépéssel együtt *egységes kategoriális elemzésről* beszélhetünk. Ugyanakkor egy *teljes kategoriális elemzéshez* természetesen végig kell gondolnunk a kimaradó kategóriákat.⁸⁴
- e) Maga Walz hosszú lábjegyzetet szán Tamás arisztotelészi megközelítésének elemzésére, ahol rámutat arra, hogy a vizsgált jelenség tárgyiasításáról beszélhetünk: „Az ilyen tárgyiasítás a valóságot ahhoz a fajta létezőkhöz közelíti, amelyek érthető körvonalaiért mi, emberek vagyunk felelősek, s így olyas-

⁸⁰ Vö. MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 176.: e szerző John Henry Newman választását egyrészt avval indokolja, hogy a két vizsgált megközelítés nemcsak kiegészíti egymást, hanem filozófia szempontból a fenomenológiai leírás képes föltárni egy-egy metafizikai gondolkodó tapasztalati háttérét. Lásd következő pontunkat.

⁸¹ E megállapítás egyben a terjedelmi korlátokon túl megindokolja jelen tárgyalás kereteit.

⁸² Mindenekelőtt e kettő Arisztotelész számára a szubsztancia paradigmája.

⁸³ Vö. JEAN-PIERRE TORRELL OP: *Szent Tamás Summája*, i. m., 43.: „bár a cselekedet tárgya (*obiectum*), a körülmények és a cél is belép az emberi cselekedet vizsgálatába, ezek morális minőségéről csak analogikus értelemben beszélhetünk.”

⁸⁴ Az elemzés korlátai világosan szembetűnők például a *hely, idő* esetében. Ugyanakkor a vallás vonatkozásában kimondottan sokat ígér az *elszenvedés* kategóriája. Ez utóbbi lényegi vallási dimenzió az *ST*-ben kétségtávol fontos szerepet játszik. Ennek egyik jele a tárgyalás során visszatérő *donum* kifejezés (például q 7, q 19, q 45, q 52, q 139). Lásd továbbá a kontempláció (q), prófécia (q 171–174), elragadtatás (q 175), a nyelvek és a bölcsesség adománya (q 176–177), a csoda (q 178), szemlélődő élet (q 178–179) példáit.

fajta létezőkhöz, amelyeknek okait leginkább ismerjük.”⁸⁵ A legtöbb ember ugyanis kiismeri magát az érzékelhető, fizikai valóságban, s az arisztotelészi és tamási gondolkodás egyaránt ebből indul ki. E megközelítés határait pedig épp a korábban említett gondos fenomenológiai elemzés teszi lehetővé.

*

A *Summa Theologiae* II-II-ben a vallás általános tárgyalása után Tamás annak kitérített megnyilvánulását, a szerzetességet, tehát nem a *religio* általános, hanem szűkített értelmét veszi majd szemügyre. Itt az első kérdés első artikulálásának *responsum*a a korábbiakhoz kapcsolódva szépen foglalja össze a lényegi mondanivalót: „A vallás ugyanis olyan erény, amelyik révén valaki valamit Isten szolgálatára és tiszteletére visz végbe.”⁸⁶ E belátás teljes bölcséleti és teológiai horderejének mérlegeléséhez fontos lépés az újabb kori vallásfogalmakkal történő rendszeres összevetése, ám ez legalább egy másik tanulmányt kívánna.⁸⁷ Ám az eddigiekből világos, hogy a *Summa Theologiae* II-II-nek a filozófiai-teológiai gondolkodás hagyományára támaszkodó olvasata napjainkban is közelebb vihet valóságunk megértéséhez. Tamás arisztotelészi eszközkészlete kézzelfogható útírányt jelöl ki a *Summa Theologiae* olvasója számára, s a valóság fokozatos föltárásához vezeti el őt. Nem merev gondolkodást, hanem a fogalmi keretben rejlő útmutatások figyelmes, körültekintő követését igényli, – mint minden eszközhasználat, értő használatot kíván. Szerzetesi hittudományi főiskolánk aligha töltene be föladatát, amennyiben ennek megtanításában kudarcot vallana.

⁸⁵ MATTHEW D. WALZ: *Synthesizing Aquinas and Newman*, i. m., 177, 13.

⁸⁶ ST II-II q 186 a 1: „Religio autem [...] est quaedam virtus per quam aliquis ad Dei servitium et cultum aliquid exhibet.”

⁸⁷ Ezen összevetéshez jó kiindulópontul szolgálnak a már hivatkozott források: Mezei Balázs munkássága, valamint a következő kötet tanulmányai: KENDEFFY GÁBOR – KOPECZKY RITA (szerk.): *Vallásfogalmak*, i. m.

BIBLIOGRÁFIA

- AUGUSTINE: *Earlier Writings*, The Westminster Press, Philadelphia, 1953, 218–283.
- ÁGOSTON, SZENT: *Vallomásai*, Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- Szent Ágoston művei latinul és olasz fordításban:
[online] <http://www.augustinus.it/latino> [2025. 10. 13.]
[online] <https://www.augustinus.it/italiano> [2025. 10. 13.]
- BERRY, JOHN ANTHONY: Aquinas's Understanding of Religion, *Religions* 14 (2023/7) 855 [doi: doi.org/10.3390/rel14070855] [2025.10.16.]
- CHARLES DU FRESNE SEIGNEUR DU CANGE: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort, L. Favre, 1883-1887. Bővített kiadását lásd [online] <http://ducange.enc.sorbonne.fr/> [2025. 05. 01.]
- CICERO, MARCUS TULLIUS: *Az istenek természete*, Helikon, Budapest, 1985.
- COMTE-SPONVILLE, ANDRÉ: *Kis könyv nagy erényekről*, Osiris, Budapest, 2001.
- DEÁK HEDVIG OP: Aquinói Szent Tamás teológiai summája és a Summa teológiája, *Vigilia* 69 (2004/5) 322–329.
- ERIUGENA, JOANNES SCOTUS: *De divina praedestinatione (Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis)*, Turnholt, Brepols, 1979.
- GERÉBY GYÖRGY: Does Jerusalem still need Athens?, in Ilaria L. E. Ramelli et al.(eds.): *T&T Clark Handbook of The Early Church*, Bloomsbury Publishing, London, 2021, 597–619.
- HEIDL GYÖRGY: *Theologia és religio* (előadás a Mire jó a teológia? című konferencián, a Sapientia Főiskolán, Budapesten 2025. március 8-án).
- KENDEFFY GÁBOR: A religio etimológiája Cicerónál és a patrisztikus hagyományban, *Ókor* 11 (2012/2) 29–36.
- MEZEI BALÁZS: *Mai vallásfilozófia*, Budapest, Kairosz, 2010.
- Sancti Thomae de Aquino Summa Theologiae*, San Paolo, Torino, 1999.
- SEIFERT, JOSEF: Discours des Méthodes. Elmélkedés a filozófia és a realista fenomenológia módszereiről, in Josef Seifert – Szalay Mátyás: *Realista fenomenológia. Módszer és beállítottság*, Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan, Budapest, 2024, 123–201.
- TAMÁS, AQUINÓI SZENT: Művei latinul: [online] <https://www.corpusthomisticum.org/> [2025. 11. 13.]
- TAMÁS, AQUINÓI SZENT: *A létezőről és a lényegről*, Helikon, Budapest, 1990.
- TORRELL, JEAN-PIERRE OP: *Szent Tamás Summája*, Kairosz, Budapest, 2016.

- WALZ, MATTHEW D.: Synthesizing Aquinas and Newman on religion, *International Journal for Philosophy of Religion*, December 2019/3, 173–198. [doi: doi.org/10.1007/s11153-019-09708-z]
- WILLIAMS, ROWAN: *Being Human: Bodies, Minds, Persons* SPCK, London, 2018.
- WILLIAMS, ROWAN: *Keletre tekintve fagyos időben*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2025.
- ZINSER, HARTMUT: A vallás fogalma, in Kendeffy Gábor – Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*, L'Harmattan, Budapest, 2012, 28–41.

A pénzéhes gazdag botránya – A talentumok példázata (Mt 25,14–30)

KUSTÁR GYÖRGY

Abstract

The Parable of the Talents is traditionally interpreted as referring to the personal gifts and abilities bestowed upon individuals by God. It is commonly understood to convey the lesson that these entrusted capacities must be actively cultivated and not left unused. Yet, a striking aspect of the parable is the unappealing character of the master and his reprimand of the servant who has committed no wrongdoing. From the perspective of contemporary sources, those entrusted with multiple talents increased their wealth through dubious and unlawful transactions, whereas the servant who concealed the sum entrusted to him acted both legally and prudently. The act of safeguarding the money is neither laziness nor negligence; rather, it constitutes a responsible and deliberate task. The subversive element of the parable lies precisely in the fact that Jesus does not commend lawful and prudent action but seemingly rewards questionable profit-seeking.

Keywords: *talent, interest, profit, debt, parable, steward.*

Absztrakt

A talentumok példázatát az értelmezők a személyes adottságokra és képességekre értik, melyeket Istentől kaptunk. A példázat tanulságaként pedig azt szokták megfogalmazni, hogy a ránk bízott képességekkel sáfárkodni kell, azokat nem szabad paragon hagyni. A példázat megdöbbentő eleme azonban a földesúr unszimpatikus személye, és az, hogy számonkéri a szolgát, aki nem vétett. A korabeli források fényében ugyanis azok, akikre az úr több talentumot bízott, gyanús és törvénytelen üzletek révén szaporították a pénzt; az pedig, aki

KUSTÁR GYÖRGY teológus-lelkész, a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem Biblikus Intézetének újszövetségi docense, lelkigondozó; kugyorgy@yahoo.com

elrejtette a rá bízott összeget, törvényesen és bölcsen járt el. A pénz megőrzése se nem lustaság, se nem hanyagság: éppen ellenkezőleg, felelősséggel járó feladat. A példázat botrányát éppen az adja, hogy Jézus itt nem a törvényes és várt cselekvést jutalmazza, hanem a gyanús haszonszerzést.

Kulcsszavak: *talentum, kamat, profit, adósság, példázat, intéző.*

I. PROBLÉMA

Az értelmezések többségében az utolsó szolga restsége olyan elkerülendő vétek, mely a képességeink gondos kiaknázására buzdít, és arra, hogy ne vesztegessük el sem az időket, sem az alkalmakat, amiket az élet ad. Feladatunk a „talentumok”, a képességeink, adottságaink vagy hitajándékaink megsokszorozása. Némileg zavaró lehet a példázatbeli gazdag mentalitása, de aztán megnyugszunk az ítélet igazságosságában, és az utolsó szolgáról elhisszük, hogy valóban bűnös, hiszen tétlen, életteretlen és lusta. Csakhogy egyfelől a talentumok értelmezésének az az útja, mely a személyes képességekre, fizikai és mentális adottságokra fordítja le a képet, és mely ezt tartja a parabola központi képének, a 15. században jelenik meg először.¹ Vajon Jézus ugyanerre gondolt? Másfelől vakok lennénk, ha nem vennénk észre, hogy a gazda látványosan igazságtalan és pénzéhes: „onnan is arat, ahova nem vetett” (Mt 25,26). Hogy lehet egy ilyen despotát és kapzsi urat megfélemlíteni Istennek? A szocioantropológiai modellek és ókori párhuzamok alapján ezt a dilemmát kíséreljük megoldani.

2. A GONOSZ ÚR ÉS ÜGYINTÉZŐI

A példázat megértése szempontjából alapvető fontosságú, hogy tisztában legyünk azzal, ki volt az az úr, aki eltávozik, és kik voltak a „szolgái”. A gazda minden bizonnyal egy az elithez tartozó nemesember, és ezt Lukács ki is mondja, míg Máté csak sejteti. A kiosztott talentumok mennyisége azt bizonyítja, hogy vagyonos és befolyásos földbirtokos, aki valószínűleg egyéb birto-

¹ ARLAND J. HULTGREN: *The Parables of Jesus. A Commentary*, Eerdmans, Grand Rapids, 2000, 275.

kai vagy politikai kapcsolataival kapcsolatos ügyei miatt távozik el.² A megbízottakkal kapcsolatban Ulrich Luz ragaszkodik ahhoz, hogy itt egyértelműen rabszolgákról van szó, és meglátása szerint ez azt is jelenti, hogy nem lehet szó a Közel-Keleten bevett szokásról, miszerint „kölcsonpénzzel üzleteljen, mivel ez csak szabad emberek esetében lehetséges”.³ A kérdés azonban nem ennyire egyszerű. Bernard Brandon Scott – éppen ellenkezőleg – azt gondolja, hogy:

„A leírt szituáció realisztikus. A szolgák nem rabszolgák, hanem sáfárok, akik az uruk megbízásából dolgoznak. Abból a profitból, amit a gazdájuknak termelnek, ők is meg tudnak gazdagodni, mivel azt remélik, hogy részesednek jó szerencséjében. Az intézők által termelt profit a Máté evangéliumában nem szokatlan a kor standardjaihoz képest.”⁴

Duncan Derrett szerint a Talmudból származó intéző, a *mit'assakiyn* látható a jézusi történetben, akinek felhatalmazása van más pénzével gazdálkodni.⁵ Ahogy a hamis sáfár esetében egy gazdag földbirtokos alkalmazottjairól van szó, akik szerződéseket köthetnek, adásvételt bonyolíthatnak le, kölcsönöket adhatnak ki, kamatot határozhatnak meg, bérleti díjakat szednek be, munkásokat vesznek fel és fizetnek ki. Emellett megbízhatóak bármilyen feladattal,

² Hasonlóan CURTIS HUTT: “Be Ye Approved Money Changers!” Reexamining the Social Contexts of the Saying and Its Interpretation, *Journal of Biblical Literature* 131 (2012/3) 589–609. [doi: doi.org/10.2307/23488256]

³ ULRICH LUZ: *Matthew 21-28*, Hermeneia, Fortress Press, Augsburg – Minneapolis, 2005, 251. (transl. James E. Crough) Hasonlóan újabban ROBERT DORAN: The Parable of the Talents/Pounds, *Biblica* 100 (2019/4) 527–542. [doi: doi.org/10.2143/BIB.100.4.3287295] Herbert W. Basser is ebből indul ki, és elemzését arra építi, hogy a szolga nem birtokolja a kapott pénzt (y. Qidd 1.3). HERBERT W. BASSER – MARSHA B. COHEN: *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions. A Relevance-based Commentary*, Brill, Leiden – Boston, 2015, 643. [doi: doi.org/10.1163/9789004291782] Hasonlóan FRANCIS WRIGHT BEALE: *The Gospel according to Matthew*, Harper & Row, New York, 1981, 486–487, bár ő nem foglalkozik a szolgák státuszával.

⁴ BERNARD BRANDON SCOTT: *Hear Then the Parable. A Commentary on the Parables of Jesus*, Augsburg Fortress, Minneapolis, 1989, 226.

⁵ DUNCAN DERRETT: *Law in the New Testament*, Darton, Longman & Todd, London, 1970, 18. Hasonlóan LUISE SCHOTTROFF: *Die Gleichnisse Jesu*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2015⁴, 206.

mely a gazda érdekében áll.⁶ Az intéző állása leggyakrabban bizalmi viszony, és nem szerződéshez kötött – így alapvető elvárás a hűség és a megbízhatóság.⁷ W. D. Miller megemlíti még egy elvet, mely meghatározó az ókori keleten, és a példázat megértése szempontjából is fontos: az ügyintéző feladata, hogy ne zavarja feleslegesen az urát. Ez azt jelenti, hogy a szolga az éves számadások alkalmával vagy alkalmilag kaphat ugyan ellenőrzést, de ügyletei javarészt a bizalmi viszony keretén belül működnek:

„Az intéző nem pusztán a hasznot nyújtotta át a gazdájának, hanem úgy adta át az összeget, hogy *az ne terhelje meg őt*. [...] Ez magyarázza az intéző széles körű felhatalmazását. Ha gondoskodott arról, hogy urának az éves fix összegű pénzösszeget, netalán az előre meghatározott mennyiségű olajat, gabonát vagy mást beszolgáltassa, a tulajdonos a legkevésbé sem törődött azzal, hogy milyen szerződéseket kötött és hogyan szerezte meg a bevételt.”⁸

A megbízott tehát a gazda nevében és annak jogkörével intézkedhetett, az úr szóbeli vagy írásos felhatalmazó megbízása révén, akár az úr távollétében is. William Herzog jogosan hívja fel a figyelmet arra, hogy valószínűleg különböző jogkörökkel rendelkező megbízottakról van szó. A „képességek szerint” elosztott talentum arra utal, hogy az alkalmazottak pozíciójuknak megfelelő feladatot kapnak: a hierarchiában magasabban álló alkalmazott nagyobb gazdasági felelősséggel rendelkezik, ezért többet is bízhatnak rá, az alacsonyabb státuszú kisebb megbízást – ez az oka a megkülönböztetésnek.⁹ Ez fontos tény, mivel sok magyarázó egyenrangú beosztottaknak tekinti az intézőket, és az utolsó szolgának irigységet tulajdonítanak, aki amiatt nem teljesíti feladatát, mert a többiekhez képest kevesebbet kap. Ha azonban nem ez a helyzet, akkor tettének motivációjára más indokot kell találnunk.

⁶ JOHN H. GOODRICH: Voluntary Debt Remission and Luke 16:1-13, *Journal of Biblical Literature* 131 (2012/3) 547–566; 553–563 [doi: doi.org/10.2307/23488254]; JOHN S. KLOPPENBORG: The Dishonored Master (Lk 16,1-8a), *Biblica* 70 (1989/4) 474–495; 483–486.

⁷ DERRETT DUNCAN: *Law in the New Testament*, i. m., 54.

⁸ W. D. MILLER: The Unjust Steward, *The Expository Times* 15 (1903–4) 332–334, idézi MICHAEL KRÄEMER: *Das Rätsel der Parabel vom ungerechten Verwalter*, Pas-Verlag, Zürich, 1972, 48.

⁹ WILLIAM R. HERZOG II: *Parables as Subversive Speech. Jesus as the Pedagogue of the Oppressed*, Westminster/John Knox Press, Louisville, 1994, 158.

3. PISZKOS ÜGYLETEK

Érdekes, hogy Richard T. France nem tartja fontosnak, milyen gazdálkodással szereztek a pénzt a példázatbeli intézők. Csak annyit jegyez meg, hogy ezek valószínűleg kockázatosabb és jövedelmezőbb ügyletek voltak, mint a banki befektetés, melyet az úr az utolsó szolgán számonkér.¹⁰ Az ördög azonban a részletekben rejlik, és éppen ezekre az információkra van szükségünk, hogy az első századi hallgatóság reakcióját kihangsúlyozhassuk. A példázat célközönsége ugyanis tisztában van az üzletkötésben, a kölcsönben és egyéb kereskedelmi tranzakciókban megbújó illegális elemekkel – még ha azok részleteit nem is ismerik feltétlenül.

Éppen ezért szükséges megvizsgálni, miféle haszonszerzési eljárások voltak elterjedtek az ókorban. A befektetésekkel kapcsolatban Duncan Derrett a talmudi szabályozást ismerteti.

„A befektetés feltételeinek vizsgálatát a Talmudi törvénnyel kezdjük meg, amely időben és körülményeiben a legközelebb áll a példabeszédben feltételezett helyzethez. E rendszer szerint – amely a Nehardeaiak szabályát követi – létezhetett konkrét megállapodás a feltételekről és a nyereség megosztásának arányairól. Természetesen a nyereséget csak a tőke visszafizetése után számították ki – ez egyetemes jellemző. Ha azonban nem volt megállapodás (mint például egy mester és szolgálja között), a tőke felét bizalmi letétként kezelték (a kockázat teljes egészében P-t [a mestert] terhelte), míg a másik felét kölcsönnek tekintették, amelyet S [a szolgál] kapott. Amikor az »iska« megszűnt, S-nek vissza kellett fizetnie a tőke felét, ha a kereskedés során legalább ennyi vagy több veszett el. Ilyen esetben S költségeit nem lehetett megtéríteni, azokat ő maga viselte.”¹¹

Bizonyos befektetések esetén tehát a kockázatvállalás a tőkeerős befektető esetén minimális, míg a megbízott oldaláról magas. A jutalom, amely az intézőt illeti, utólagos alku tárgya: ez a haszon mértékével arányos, de Derrett szerint maximum a teljes bevétel harmada. Mivel azonban itt megbízottakról van szó, szinte biztos, hogy a bér nincs előre fixálva, és összege lényegesen kevesebb ennél.¹² Ami a fontos, hogy maga az egész üzleti machináció gyanús, és – leg-

¹⁰ RICHARD T. FRANCE: On Being Ready (Matthew 25,1–46), in Richard N. Longenecker (ed.): *The Challenge of Jesus' Parables*, Eerdmans, Grand Rapids, 2000, 185.

¹¹ DUNCAN DERRETT: *Law in the New Testament*, i. m., 22.

¹² Uo. 23.

alábbis Izraelen belül, a későbbi rabbinikus hagyomány fényében – komoly ellenkezést vált ki éppen az ószövetségi uzoratórvény miatt.

Késői talmudi forrásokra utalni veszélyes, de hogy a gyanús üzletkötés nemcsak a Kr. u. 2. századtól probléma, jól mutatják a római források is. Idősebb Catóval kapcsolatban Plutarkhosz határozottan rossz szájjal és elítélőleg ír, amikor üzleti befektetéseiről értekezik:

„vett tavakat, hőforrásokat, posztókallók és egyéb műhelyek számára alkalmas helyeket, földbirtokot természetes legelőkkel, erdőségekkel, miből szép hasznot húzott, és a miben, mint mondá, még maga Jupiter se tehet kárt. Gyakorolta még a legrosszabb hírben álló uzorát is a tengeri kereskedelemben és pedig a következő módon. Meghagyá adósainak, hogy többekkel álljanak össze társaságba. Midőn ötvenen voltak, ugyanannyi hajóval, maga csak egy részt vállalt, Quintius szabadon bocsátott rabszolgája nevében, ki aztán az adósokkal együtt intézte az üzleteket és a hajó-járást. Így nem veszélyeztette egész tőkéjét, hanem csak annak kis részét és e mellett nagy nyereségre tett szert.”¹³

Az üzlet ebben a konkrét esetben a megosztott felelősség révén és az adósok elkötelezettsége miatt hozott hasznot. Adósai így törlesztésüket és az egy tőkével megfinanszírozott 50 különböző vállalkozás profitjának nagy részét is a befektetőnek számolták el. Ezen felül alig volt kockázata, hiszen a rabszolgája nevében kötött szerződések minden bizonnyal közvetlenül a rabszolgát tették felelőssé a vállalkozásért – kivéve Cato saját vállalkozásrészét, ami viszont az összbefektetésnek csak 1/50 része.

Ami visszataszító Plutarkhosz számára, hogy mindez a gátlástalan profit-hajszolás az államférfi tudtával, sőt, saját megbízásából történt. A viszolygás oka, hogy a római közegben a gazdálkodásból származó haszon becsülendőnek számított, míg a kereskedelem és befektetés világa megalázónak és nemeshez méltatlan tevékenységnek minősült.¹⁴ Ennek alapja Arisztotelész érvelése, mely szerint a pénz a természetes javak cseréjének eszköze, és használatának az ellenértékek vásárlására kell korlátozódnia. Ellenben a kereskedelemből szár-

¹³ PLUTARKHOS: *Párhuzamos életrajzok*, 2.XXI, 6-8., 2. kötet, 1895, Budapest, 221.

¹⁴ DUNCAN DORAN: *The Parable of the Talents/Pounds*, i. m., 531.

mazó uzsora természetellenes, mivel az magát a pénzt szaporítja, és amikor a fizetőeszköz szül fizetőeszközt, akkor az szembemegy a józan belátással.¹⁵

Cato beruházása nagyon hasonlít arra az amórák korára datált zsidó gyakorlatra, mely megengedi a partneri üzletkötést. A közös ügylet esetén a haszon és a veszteség is megosztott, bár bizonyos formáiban az egyik partner a tőkét és az árut biztosítja, a másik pedig a munkát (az értékesítést). Akié a tőke, az az üzlet során nagyobb hasznot és veszteség esetében kevesebb kárt szenved el.¹⁶ A tengeri kereskedelem esetében is létezett ilyen gyakorlat, Kr. u. a 2. században Rabbi Júda, a „Herceg” megpróbált keresztülvinni egy olyan szabályozást, melyet „a tenger veszélyének” neveztek. Ez a kereskedelmi egyezség, melyet a rabbik vehemensen elleneztek, azt takarta, hogy a megbízó a tőkéjét használva és az árukat a kereskedők rendelkezésére bocsátva szerződésbe lép velük, majd a profitról valamilyen megállapodást köt. Valószínűleg a tőkét biztosító fél a haszon több mint 50 százaléka lett volna jogosult, ellenben minden kárt a kereskedő vállalt volna magára.¹⁷ Ez a fedezettel rendelkező számára szinte kockázatmentes üzlet, ráadásul a haszon tetemes. Vajon ilyen üzletbe fogtak a megbízott szolgák?

Ha nem, adódik más lehetőség is. A vagyonosok gyarapodásának másik módszere a kölcsön és a hitel. Kérdés, hogy Lukács esetében, amikor az úr számonkéri a harmadik szolgát, miért nem „helyezte bankba” (ἐπὶ τράπεζαν – hasonlóan Mt 25,27: τοῖς τραπεζίταις) a pénzt, akkor mire gondol pontosan. Az intézőnek pénzváltóként kellett volna gazdálkodnia? Vagy ki kellett volna adnia az összeget közvetítőnek, hogy adjanak belőle hitelle, és a kamatból

¹⁵ „Mínhogy azonban, mint említettük, a gazdálkodásnak kétféle módja van, és pedig az egyik a kereskedelem, a másik a házvezetői teendők ellátása, s minthogy csak ez utóbbi szükségyszerű és dicsérendő, amaz ellenben árucserén alapszik, s mint ilyen, joggal gáncsolható (mert így már nem természetszerű, hanem a kárára van alapítva): teljesen érthető, hogy annyira gyűlölik az uzsorásságot, mert az magából a pénzből szerzi a vagyont, s a pénzt nem arra használja, amire az eredetileg rendeltetett. Az a cserekereskedés céljaira keletkezett, s lám az uzsora mégis őt magát szaporítja. Innen ered az uzsora görög neve is, ami azt jelenti, hogy »magzat«, a megszületett kicsinyek rendesen ugyanis hasonlóan az őket létrehozó lényekhez, márpedig az uzsora mi egyéb, mint mikor a pénz megfiadzik. Valóban elmondhatjuk, hogy ez a gazdálkodási mód valamennyi közt a legtermészetelenebb.” ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, 1.10.5, (ford. Szabó Miklós / Horvát Henrik), [online] <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.pdf> [2025. 06. 26.]

¹⁶ BEN ZION ROSENFELD: *Credit and Usury in Jewish Society in the Mishnah and Talmud*, Brill, Leiden – Boston, 2024, 133–134; 143–146. [doi: doi.org/10.1163/9789004681965]

¹⁷ ZE’EV SAFRAI: *The Economy in Roman Palestine*, Routledge, London, 1994, 169–170, de lásd az egész fejezetet: Trade in Israel (166–171). [doi: doi.org/10.4324/9780203204863]

mint megbízó részesedjen? Tudjuk a pénzváltókról, hogy az ókori Izraelben viszonylag megbecsült státuszuk van. A hivatalos pénzváltók (shulchani) mellett (például a templomi bank alkalmazottai) kisebb településeken a boltosok, vendéglősök tartanak maguknál érmeket, melyekkel kölcsönöket tudtak kiadni, előre hiteleztek, vagy pénzt és vagyontárgyakat díjazásért letétbe helyeztek. Emellett közvetítőként is szolgáltak harmadik félként kifizetési tranzakciókban.¹⁸ A pénzváltók valószínűleg javarészt pogányok voltak, bár a Talmud megengedő bizonyos ügyletek esetén, ami azt szolgálja, hogy a zsidók is részt tudjanak venni ezekben a tevékenységekben, és be tudják tölteni a komolyabb gazdasági pozíciókat is.

Alapvetően szükséges jelenlétük ellenére azonban a pénzváltók tevékenysége illegálisnak vagy legalábbis gyanúsaknak minősül, és bár a talmudi szabályozás nyit kiskapukat, melyek próbálják az üzérkedést kizárni, és a hasznot minimalizálni, szabályozásuk részben kényszer: egyfelől megszüntetni nem tudják a gyakorlatot, másfelől a kölcsön gazdaságilag nélkülözhetetlen, főleg a mezőgazdaságon alapuló társadalomban:¹⁹

„A mezőgazdasági világban a hitel fontos faktor, mely a földművest segíti, hogy vetni tudjon annak ellenére, hogy nincs anyagi forrása a magok megvásárlására. Földjének megművelésével és a családja ételmezésével járó költségek az egész évre kiterjedtek, míg bevétele a betakarítás idejére koncentrálódott. Gyakran volt szüksége kölcsönre [...]”²⁰

Ez pedig kölcsönös érdek; a földbirtokost a haszon érdekli, és a munkaeszközök korszerűsítése, beszerzése, a magok árának megelőlegezése mind a profitot növeli; a földműves pedig a hatékonyabb munka révén relatíve több terményben részesül. Tudjuk, hogy az elit köreiben is jellemzőek a kölcsönök. Josephus Flavius feljegyzi, hogy egy Protos nevezetű bankár komoly kölcsönt nyújt Heródes Agrippa király számára (Kr. u. 33–34), de panaszt emel, mivel állítása szerint Agrippa megrövidítette a visszafizetés alkalmával. Ellenlépésként Marsiast, Heródes ügynökét rávette, hogy az uralkodó nevében vegyen fel 20000 drachma hitelt, de 2500-zal kevesebbet vegyen át.²¹

¹⁸ Uo. 165, CURTIS HUTT: *“Be Ye Approved Money Changers!”*, i. m., 598–599.

¹⁹ B. Z. ELIASH: *Ideological Roots of the Halakhah. A Chapter in the Laws of Interest, Shenaton Ha-Mishpat Ha-Ivri* 5 (1978) 7–78.

²⁰ Ben Zion Rosenfeld: *Credit and Usury*, i. m., 7.

²¹ Idézi KENNETH A. BAILEY: *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes*, Combined Edition, Eerdmans, Grand Rapids, 1976, 90, 14. lábjegyzet.

Hogy milyen hitelszerződések köthetők, arra elegendő egy példa, mely jól mutatja, milyen terhet és vagyoni kockázatot jelent egy adósnak a visszafizetés és a kamat:

„Néro császár második éve
Siwayában, Absalom, Hannin fia, Siwayából, jelenlétemben kijelentette,
hogy adósom, nekem Zakariásnak, Johánán fiának,
H... [] fiának,
aki Cheaslonban lakik, 20 zúzinnal. Az összeg, amit vissza fogok fizetni []ban
De ha] nem fizettem ki (?) erre az időpontra
Visszatérítem neked az ötödével (kamatjával) együtt és mindet kifizetem,
még ha az elengedés éve is van. És ha nem teszem, kártalanítást fizetek neked a
javaimból,
és bármim is van, a te tulajdonodba kerül.
Zakariás, Johánán fia, önmagáért.
József, fi[a], írta (ezt), tanú.
Jónátán, János fia, tanú.
József, fi[a J]údának, tanú [héber szó].”²²

Az a lehetőség, hogy valaki egy adósszerződés megszegése miatt elvesztheti a vagyonát, ebből a kontraktusból nyilvánvaló. Az adós kiszolgáltatottságára vannak példák a római időszakból is. Ifjabb Plinius említ egy esetet, ami bal-lépésnek bizonyult, hogy egy birtokos a bérleti díj kifizetésének elmaradása után elkobozta a parasztok munkaeszközeit.²³ Ezen kívül Derrett és újabban Ben Zion Rosenfeld is kimutatja, hogy a zsidó jog lehetőséget ad titkolt kamatok szerződésbe foglalására, ráadásul ezeket bizonyos halakhikus rendelkezések ratifikálják is. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy amennyiben a haszon a megállapodásban, a megnevezett összegben nem látható, jogilag nem kérhető számon, hiába „uzsoragyanús”.²⁴ De akkor sem, ha a kölcsön két egyenrangú fél között valósul meg, akkor ugyanis fizetségről van szó, és nem kölcsönről. Nyilván ezek a kiskapuk mindenféle ügyes szerződéskonstrukcióknak nyitnak teret, melyben meg lehet felelni a törvénynek, miközben a haszon beépül a kiadott kölcsön emelt visszafizetési díjába, így lényegében mégiscsak törvény-

²² JACK PASTOR: *Land and Economy in Ancient Palestine*, Routledge, London – New York, 1997, 132. [doi: doi.org/10.4324/9780203410950]

²³ PLINIUS: Ep., 3.19, idézi JOHN H. GOODRICH: *Voluntary Debt Remission and Luke 16,1–13*, i. m., 557.

²⁴ BEN ZION ROSENFELD: *Credit and Usury*, i. m., 80–84; DUNCAN DERRETT: *Law in the New Testament*, i. m., 56–62.

telen. A földbirtokosok intézői okosan eladósíthatják a parasztot, ezzel egyfelől elkötelezve a már munkásként dolgozó bérlelőket, másfelől folyamatosan növelve a tartozást, ahogyan Protos esete is mutatja: Marsias kifizeti a 2500 drahma elmaradását azzal, hogy kevesebb kölcsönt kap meg a kialkudottnál, miközben ezáltal újabb hitelt vesz fel, mely szintén tartalmaz bújtatott tételt: az uzsorakamatot.

Ne legyen kétségünk afelől, hogy a földesúr általában a megbízás során és az elszámoltatás alkalmával nagyon is jól tudja, mit nyer. Cato, a „Herceg” és a példázatbeli földesúr (legalábbis a lukácsi verzióban) nem pusztán hallgatólagosan elnézi, hanem maga is támogatja, sőt elvárja a profitot. Kenneth A. Bailey a hamis sáfár példázata kapcsán jegyzi meg:

„Ha evidensnek vesszük, hogy a gazda nem tud arról, mennyit szerez az ügyintézője indirekt módon, azt igenis pontosan tudja, mennyi a nagy földterületek bérleti díja. Még ha hitelező is, akkor is tökéletesen tisztában van vele, hol van a pénze, és mennyi jár neki. Nehéz elképzelni bármilyen típusú banki rendszert bárhol a világban, bármelyik korszakban, amely ne így működne.”²⁵

Ez sokat elárul a példázatbeli nemesről.²⁶ Lehet, hogy nem ad konkrét utasítást vagy direkt megbízást a vagyona egy részének kezelésére. Ugyanakkor vagyona és státusza megtartása érdekében támogatja a kétes üzleti megbízásokat, a lukácsi verzió szerint egyenesen utasítja birtokai ügyintézőit a befektetésekre. Azonban ez egyfelől a Tóra miatt illegális, hiszen uzsorát tartalmaz, másrészt megvetendő, mivel ahogy Arisztotelész kifejti, egy nemesember nem fialtat pénzt – ez természetellenes, így nem méltó hozzá. Ez a gazda azonban gátlástalan, és nem hatja meg a törvény vagy a megvetés. Ahogy egy keleti földesúr ezt teszi: az elszámolás során befolyó pénzmennyiség érdekli – az nem, az intézői milyen módszerekkel jutottak hozzá a nyereséghez.

²⁵ KENNETH E. BAILEY: *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes*, i. m., 93.

²⁶ Már Joachim Jeremias hangsúlyozza, hogy egy ilyen despotával Jézus biztosan nem azonosult volna. Helytelenül azonban a földesurát „nagykereskedőként” (Großverkauf) azonosítja, ami ugyan a lukácsi változat alapján indokolt lehet, de a mátéi verzió alapján nem tudjuk meg, kicsoda. Ez is a tanulság felőli olvasás következménye, és abból indul ki, hogy a megbízó eleve gazdálkodásra adta ki a pénzt. Vö. JOACHIM JEREMIAS: *Gleichnisse Jesu*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1998¹¹, 57. (Jeremias kommentárja elérhető magyar nyelven is – JOACHIM JEREMIAS: *Jézus példázatai*, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990 –, de ez az 1947-es kiadás fordítása, melyet idővel Jeremias több ponton bővített és módosított. Emiatt a következőkben a német 11. kiadásra hivatkozom.)

4. AZ ELADÓSODÁS BÉKLYÓJA

Hogy ez a mentalitás mennyire komoly társadalmi feszültségeket okoz, jól mutatja a Mk 12,1–12, mely a földművesek földbirtokossal szembeni ellenségességének bizonyítéka; megölnék minden szolgát, aki a bérleti díjakat szedi be, és a földesúr fiát is. Tiberiaszi Justus a tibériási elithez tartozik I. Agrippa ideje alatt. Josephus Flavius azzal vádolja meg, hogy az országot felkelésbe taszítja (*Vita* §344), és önéletírásában tényként említi – hacsak ez a megjegyzés nem pusztán rosszindulatból származik –, hogy Justus testvérének a kezét levágták okirathamisítás miatt (*Vita* §177). Ez valószínűleg szerződések hamisítását jelenti, melyekkel könnyen juthatott pénzhez. Már maga a vád is megalázó – hiszen uzsorával, sőt nyílt és gátlástalan csalással vádolja meg esküdt ellensége rokonát. Jack Pastor ehhez az esethez fűzi hozzá, hogy a kumráni közösség irataiban több szerződést találunk, melyek a „kettős jegyzés” módszerével készültek (azaz két példány készült minden okiratról), nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy megakadályozzák a hamisítást. A Haggadában is található egy történet (a Bar Kohba felkelés idejéről – Ta’anit 4:5, 69a), mely egy bethari gazda esetéről számol be, aki elveszti birtokát egy kárára megírt hamis okirat miatt.²⁷

Ez egyfelől azt mutatja, hogy a földesurak ügyleteit sok esetben a pusztán haszonszerzés irányítja, és ez komoly visszaélésekre ad alapot. Másfelől érthetővé teszi a társadalmi ellenállást. Martin Goodman meg van győződve arról, hogy az adósságok felhalmozódásának és a fizetéseképtelenségből származó kétségbeesésnek nagy szerepe van a zsidó háború kitörésében.²⁸ David A. Fiensy ugyan óvatosabb, mégis megerősíti, hogy a Josephustól származó, a háború elején végrehajtott sepphorisi archívum elleni támadásról szóló beszámoló igazolhatja, mekkora feszültségeket okozott az eladósodás. A zélóták a kezdődő zavargások élére állva megtámadták a város központi épületeit. „Ezek után elkezdtek tüzet hordani az archívumokhoz [ἀρχεῖα], hogy buzgón pusztítsák azok szerződését, akik kölcsönöket adtak, és hogy megakadályozzák [ἀποκόψαι] az adósságok beszédését” (BellJud 2.427). Josephus ezután kifejti: a szikáriusok célja ezzel az adósok tömegének [πλήθος] maguk mellé állítása volt. Ebből a beszámolóból nem vonható le az a messzemenő következtetés, hogy az egész

²⁷ JACK PASTOR: *Land and Economy in Ancient Palestine*, i. m., 119.

²⁸ MARTIN GOODMAN: *The Ruling Class of Judea, The Origins of the Jewish Revolt against Rome in A. D. 66-70*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, 51–75.

országban komoly gondot okozott a hitelek visszafizetése,²⁹ arról viszont igenis beszél, hogy az eladósodás komoly veszély, és a kölcsönökkel, adóslevelekkel, szerződésekkel kapcsolatos manipuláció, akár hamisítás is bevett gyakorlat ebben az időszakban, ami jelentős irritációt okoz.

Nyilván a kényszerű hitelek és adóslevelek terhe mellett a lehetséges szankciók is nyomasztóak. A földművesek esetében az adósság rendezésének elmaradása a területen lévő munkaeszközök lefoglalását, végső esetben pedig akár a földbirtok elkobzását is magával vonhatja. Ezt a fent idézett kölcsönszerződésen kívül egy Misnában szereplő passzus is szépen szemlélteti, mely szerint egy bizonyos hitelező, név szerint Boethos b. Zenon abban állapodik meg adóssával, hogy amennyiben három éven belül a földvásárlásra adott összeget nem fizeti ki, akkor a birtok az ő tulajdonában kerül. Ezt ráadásul a Halaka meglepő módon nem minősíti uzsorának, és a feltételt jóváhagyja.³⁰

A kiszolgáltatott adós pedig valószínűleg a végsőkhig próbál kibújni a feltételek teljesítése alól. A hitelek, adók, bérleti díjak beszedésével szembeni ellenállást Alexandria Philón jól szemlélteti:

„A városok általában kényszer hatására, nagy vonakodással és panaszok közepette szolgáltatják be az adókat. Az adószedőkre közellenségként és pusztítóként tekintenek, különféle kifogásokat találnak ki különböző időpontokban, figyelmen kívül hagyják a törvényeket és szabályokat, és mindezzel a ködösítéssel és kibúvókereséssel teljesítik azokra az adókra és befizetésekre vonatkozó kötelezettségeiket, amelyeket kivetettek rájuk.” (*Spec. Leg.* 1.143)

Említ olyan megtörtént esetet (*Spec. Leg.* 3.159-63) amikor a vámszedők, és adóbehajtók bántalmazták az adósokat, és egészen a nyilvános kínzásig elmen-

²⁹ DAVID A. FIENSY: *Christian Origins and the Ancient Economy*, James Clark & Co., Cambridge, 2014, 59–66; 65.

³⁰ „Adott neki [pénzt] a földjéért. És ő azt mondta neki: »Ha nem fizetsz nekem innentől kezdve három évig, akkor bizony az enyém lesz« – bizony, az övé. Így Boethos b. Zenon úgy cselekedett, ahogy a bölcsek jóváhagyták.” idézi BEN ZION ROSENFELD: *Credit and Usury*, i. m., 78. Erre van más forrásunk is: a földbirtokoshoz benyújtott panaszlevélben a munkások tiltakoznak, mivel a bérleti díj be nem fizetése miatt Apollonius (a földbirtokos) emberei elkobozták a fügetermést és a birtokon lévő prést. (A teljes szöveget lásd GIROLAMO VITELLI – MEDEA NORSA et al.: *Papiri greci e latini*, Pubblicazioni della Società italiana per la ricerca dei papiri greci e latini in Egitto – F. Le Monnier, Firenze, 1912–1979, 6:6–9 (no. 554); idézi JOHN S. KLOPPENBORG: The Growth and Impact of Agricultural Tenancy in Jewish Palestine (III BCE-I CE), *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 51 (2008/1) 31–66; 44.

tek.³¹ Philón leírása nemcsak a kötelező adókra, hanem a kölcsönök behajtására, és általában az adósságok megfizetésének kényszerére, az azokkal szembeni ellenállásra és általában a behajtás módszereire is ugyanúgy vonatkozik. Sok minden központosul ugyanis egy kézben, és nem lehet az adószedést elválasztani a kölcsönök behajtásától.³²

Érdemes még megfigyelni a példázatban a gazda eszességét: több megbízottnak adja ki a vagyont, aminek az lesz a következménye, hogy azok egymással is versengeni fognak a haszongyarapításban – egyrészt a lojalitásuk igazolása érdekében, másfelől pedig a jutalomban való részesedés arányának növelése érdekében. Tudjuk, hogy az ókori mediterrán társadalom alapvetően *agonisztikus* – azaz a presztízsért folytatott harc az egész társadalom szerkezetét meghatározó mozgóerő. Az alkalmazottaknak érdekük ebben részt venni, hiszen a sikeres üzlet az *oikos*on belüli státuszukat erősíti, sőt, magasabb pozíciót, nagyobb megbecsültséget és több hatalmat jelenthet.³³ A gazdának pedig jól jön a verseny, hiszen így az ügyintézők motiváltak lesznek a nagyobb haszon megszerzésében.

A *telones*ek világából ismerős a példázatbeli megbízáshoz hasonló fogás. A kereskedelmi jogokkal üzemelő ókori „brókerek” ugyanis munkájukat versenyeztetés révén kapták meg. Josephus Flavius említ egy történetet, melyben egy bizonyos Egyiptomban élő zsidó, József vámszedői tisztségre pályázik (*Ant* 12.175–78). Az elbeszélésből kiderül, hogy a *telones* József végül azért kapta meg az állást, mert a licit során azok közül, akik a megbízásért versengtek, ő ígérte a legnagyobb hasznot. Amikor pedig Ptolemaiosz biztosítékot követel

³¹ Uo. 44.

³² Erre elegendő egy szakma sokrétűségének elemzése. Például a *telones* (akit vámszedőnek fordítunk) valójában közvetítő és üzletkötő, és tevékenysége számos elemet magában foglalt: a galileai vidéken a halászati jogokkal való kereskedést, a vállalkozók tőkésítését (azaz kölcsönök nyújtását), munkaszerződés megkötését, a halászat jogszerűségének ellenőrzését (pl. hogy ne vonjanak be illegálisan harmadik felet a munkába), és a kötelező juttatások beszedését. A fenti példák azt mutatják, hogy a díjak beszedésekor a behajtók (a *telones* vagy emberei, vagy a *telones* megbízójának emberei) nem ritkán erőszakhoz folyamodnak. Hasonló a helyzet a pénzváltókkal, akik szintén köthetnek szerződéseket, őrizhetnek díjazás fejében letéteket, és adhatnak kölcsönöket. Nyilván ezeket szintén be kell hajtani – sokszor kényszerítéssel. Nem csoda, hogy a kétkézi munkás esetén miért hatalmas az ellenérzés bármilyen adósüzlet vagy elitbefektetés irányában (vö. MARTIN GOODMAN: *The Ruling Class of Judea*, i. m., 57). Ebből azt a következtetést vonja le, hogy az eladósodás széles körű probléma volt. (uo. 75.) Ez azonban nem feltétlenül támasztható alá a kevés rendelkezésre álló forrás miatt. Az üzletkötőkre, gazdasági intézőkre pedig üzleteik és adósságok behajtásának módszerei miatt szintén megvetéssel és félelemmel néztek.

³³ WILLIAM R. HERZOG: *Parable as Subversive Speech*, i. m., 159.

arról, hogy a szerződésben foglalt összeget meg is fogja fizetni, a bróker eszesen a királyt és a feleségét nevezi meg kezesként. Erre a király nevetve garancia nélkül megbízza a feladatra. Bár a történet csattanója, a kezes nélküli megbízás kivétel, éppen kivételes volta utal arra a bevett gyakorlatra, mely szerint a vállalt összeg tanúk és kezesek előtt szerződésbe kerül, és ezt a vállalását a *telones*nak teljesítenie kell, hogy ne veszítse el a munkáját. A verseny során kialakult összeg – amihez a saját közvetítői díja is hozzáadódik – természetesen az aktuális bérleti díjakban csapódik le, és a halászatot végző vállalkozókat terheli.³⁴ Vagyis a magas pozícióban lévő *telones* terhe a kisemberek terhe, de ez fordítva nem igaz.

Ha ezek alapján elképzeljük, milyen befektetésekben gondolkodhattak a példázatbeli szolgák, számtalan lehetőség adódik. Kölcsön bújtatott uzsorakamattal, üzleti befektetés, harmadik félnek kiadott megbízás, versenyztetett egyedi megbízás, társult üzleti partnerségre megbízás és tőkeinvestáció, okirathamisítás, elkötelező eladósítás (pl. szerződések meghosszabbítása, bérleti szerződések kötése, kamatok elengedése, majd növelése). Ezzel együtt a haszon könyörtelen behajtása, szükség szerint lefoglalás, elkobzás, birtok elvétele, ellenállás esetén verés, fenyegetés. A példázatot, főként a hazatérő úr harmadik szolgának adott válaszát hallgatva csak megerősödik a fájdalom és az ilyen machinációkat felügyelő és végrehajtó birtokosokkal és ügyintézőkkel kapcsolatos gyűlölet. A gazda és két ügyeskedő intézője nem is állhatna távolabb Krisztustól. Vajon mindezek alapján milyen érzéseket kelt a korabeli hallgatóban a könyörtelen úr mondata: „Te gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vettem, és onnan is gyűjtök, ahova nem szórtam!” (Mt 25,26)? Mi köze ennek Isten országához? Bruce Malina pont ezt a dilemmát fogalmazza meg, és ezzel a gondolattal a tudatunkban kell a további elemzést folytatnunk:

„Ha azonban a példázatot úgy értelmezzük, mint az Isten országának működéséről szóló leírást, az valóban keserű hír a paraszti hallgatóság számára. Megerősítené a legrosszabb félelmeiket: hogy Isten (és Jézus) pontosan ugyanolyan követelőző, kizsákmányoló és kapzsi módon működik, mint azok az uralkodók, akik nap mint nap arra kényszerítették őket, hogy egyre többet termeljenek az elit javára – jutalmazva azokat, akik ezt megtették (és ezáltal kizsákmányolták felebarátjukat), miközben elvették a megélhetését azoknak, akik nem.”³⁵

³⁴ K. C. HANSON: The Galilean Fishing Economy and the Jesus Tradition, *Biblical Theology Bulletin* 27 (1997/3) 104. [doi: doi.org/10.1177/014610799702700304]

³⁵ BRUCE J. MALINA – RICHARD L. ROHRBAUGH: *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, Fortress, Minneapolis, 1992, 389.

5. A HARMADIK SZOLGA ÉS A PÉLDÁZAT BOTRÁNYA

Mindezek fényében további nehézségek adódnak a példázat értelmezése kapcsán:

- 1) Tudták-e a szolgák, hogy mit kell tenniük?
- 2) Miért hiba a talentum elásása?
- 3) Miért kerül az első szolgálóhoz az utolsó befektetésre szánt pénze?
- 4) És végül: valójában mit szeretne Jézus üzeni ezzel?

Kezdjük az első kérdéssel. A történet értelmezését megkönnyíti a harmonizáló olvasat, mely azonban veszélyes. Kozma Zsolt is ebbe a hibába esik: „A mt-i változatból azt következtethetjük, hogy a szolgák tudták, mit kell tenniük a pénzzel, vagy ha nem, érdeklődniük kellett egy okos, bevett eljárás felől.”³⁶ J. A. Glancy ugyanezt állítja a mátéi szolgamotívumokat elemezve. Szerinte a szolgák uruk érdekeinek képviselőiként állnak. Az első két szolga annyira azonosul a gazdája akaratával, hogy önkéntelenül tudja, mit kell tennie.³⁷ Scott hasonlóan jár el: „Bár Lukács elhagyja a szolgák kereskedésének ismertetését, mivel érdeklődése azok irányában nagyobb, akik megkérdőjelezik Jézus királyságát, a kereskedelemre vonatkozó parancs az eredeti történetben implicite benne van, mivel az üzletre való képtelenség az, ami a cselekménybe a feszültséget viszi.”³⁸ John Donahue a gazdát kegyesnek tartja, aki még az egy talentummal is nagy kegyet gyakorol. A szolga veszte, hogy fél – annak ellenére, hogy szerinte erre utaló jelet nem találunk abban, amit a gazdáról megismerünk. És mivel abból indul ki, hogy a gazda nem letétbe helyezi a pénzt a megbízottjainál, a „tunyaság” megfelelő jelző lesz a szolgára. Ez okozza a saját romlását, egészen úgy, ahogyan a Péld 6,6–11 írja le szarkasztikusan a lusta lustaságának következményét.³⁹ Ehhez azonban megint azt kell feltételeznie, hogy a szolga tudta, mit kell tennie.

Ezen a ponton érdemes megemlíteni egy rabbinikus példázatot.

³⁶ KOZMA ZSOLT: *Jézus Krisztus példázatai*, Iránytű Alapítvány, Kolozsvár, 2002, 232; 506.

³⁷ JENNIFER A. GLANCY: *Slaves and Slavery in the Matthean Parables*, *JBL* 119 (2000/1) 67–90; 71–72. [doi: doi.org/10.2307/3267969]

³⁸ BERNARD BRANDON SCOTT: *Hear Then the Parable*, i. m., 222; hasonlóan KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Eerdmans, Grand Rapids, 2018², 408.

³⁹ JOHN DONAHUE pontosan erre hívja fel a figyelmet (uő.: *The Gospel in Parable*, Fortress, Philadelphia, 1988, 108.)

„A szeretet és a félelem közötti különbség egy példabeszéddel szemléltethető. Mihez hasonlítható a mester? Egy királyhoz, akinek két szolgálja volt. Az egyik szerette a királyt és félt is tőle. A másik félt a királytól, de nem szerette őt. A király elutazott egy távoli országba. Az a szolga, aki szerette és félt is a királytól, felkelt, és kerteket, gyümölcsösöket, valamint mindenféle gyümölcsöt ültetett. Az a szolga viszont, aki csak félt a királytól, tétlen maradt, és semmit sem tett. Amikor a király visszatért a távoli országból, meglátta a kerteket, gyümölcsösöket és a sokféle gyümölcsöt, amelyeket az a szolga készített, aki szerette őt. Mikor ez a szolga a király elé járult, meglátta a sokféle gyümölcsöt, amelyeket ő maga ültetett, és nagy örömet érzett – ugyanúgy, ahogy a király is örült. Amikor azonban a király belépett annak a szolgának a birtokába, aki félt tőle, de nem szerette, csak pusztaságot látott – az ő tétlenségének megfelelően. Amikor ez a szolga a király elé járult, és meglátta a pusztaságot maga előtt, nagy szomorúságot érzett – a király haragjával összhangban. Ezért tanulhatod meg, hogy annak a jutalma, aki szerette a királyt, kétszeres volt, míg annak, aki csak félt tőle, csupán egyszeres jutalom járt.” (*Tanna de-be Eliyahu Rabbah* 25 [26])⁴⁰

A rabbinikus példatörténet szerkezetében és témájában is nagyon hasonló az elemzett parabolához, David Flusser szerint egyenesen „közös modellről” beszél.⁴¹ Az egyik szolga aktív munkával tölti az idejét, és jutalmat kap, a másik nem tesz semmit. Érdekes módon azonban ebben a példázatban sem hangzik el, ahogyan a mátéi verzióban sem, hogy a szolgálknak mi a feladata. Ez el kell gondolkodtasson: valóban tudták a szolgálak, mit kell tenniük? És ha nem, hiszen Máté nem ír erről, akkor nem ugyanolyan lehetőség-e az, hogy a szolga letétként értelmezze a nála elhelyezett vagyont?

A Talmudban találunk több más megjegyzés mellett egy történetet, mely a letét mechanizmusáról és bizalmi jellegéről beszél.

„Amikor Rabban Johanan ben Zakkai fia meghalt, tanítványai eljöttek, hogy vigaszt nyújtsanak neki. Négy rabbi próbálta megvigasztalni azzal, hogy Ádámra, Jóbra, Áronra és Dávidra hivatkozott – mindannyiuknak meghalt a gyermeke, és mind elfogadták a vigasztalást. Ám e rabbik csak növelték az apa fájdalmát. R. Eleázár ben Arakh így szólt: »Mondok neked egy példázatot: Mihez hasonlítható ez? Egy emberhez, akire a király rábízott egy tárgyat. Az ember minden nap sírt és jajgatott, mondván: 'Jaj nekem, mikor szabadulhatok meg ettől a letétől

⁴⁰ Idézi ROBERT DORAN: *The Parable of the Talents/Pounds*, i. m., 528.

⁴¹ David Flusser, Aesop's Miser and the Parable of Talents, in Clemes Thoma – Michael Wyschogrod (eds.): *Parable and Story in Judaism and Christianity*, Paulist Press, New York, 1989, 9–25; 13.

békességben?’ « Neked is, mester, a fiad tanulmányozta a Tórát, a Profétákat, az Írásokat, tanulta a Misnát, a Halakát, a Haggadát, és bűn nélkül távozott e világból. És meg kell, hogy vigasztalódj, hiszen sértetlenül adtad vissza a rád bízott kincset.” (*Abot de Rabbi Natan* 14)⁴²

Klyne R. Snodgrass is kategorikusan kijelenti, hogy a példázat esetében nem letétbe helyezett pénzről van szó, csakhogy döntése mögött a Lukácssal harmonizáló olvasat áll. Sajnálatos módon ezzel az állításával a példázat egy fontos és feszültséggel teli elemét próbálja kiiktatni. Pedig ahogy a rabbinikus példázat esetén, a mátéi példázat hallgatói valószínűleg kíváncsivá válnak. Vajon melyik szolga hogyan fog dönteni? Meggyőződésem, hogy a feszültséget ezen a ponton éppen az adja, hogy *nem tudjuk, a gazda mit vár el*. David Flusser pontosan ezt állítja, amikor azt mondja, hogy a rabbinikus példázatokban a gazda távozásának eleme Isten távozásának feleltethető meg, és azt a kíváncsiságot jeleníti meg, hogy mit tenne az ember, ha az Isten nem látná, mit csinál.⁴³ A csavar az, hogy a hallgatóság valószínűleg éppen azt várja, amit a harmadik szolga tesz: hogy letétbe helyezi a pénzt, és tisztességgel megóvja a gazda visszatéréséig.

Ez az erényes és becsülendő cselekedet; a megőrzés ugyanis, ahogyan a Rabban Johanan ben Zakkai vigasztalásáról szóló történet mutatja, komoly gonddal és felelősséggel jár. Ez messze nem értelmezhető lustaságként vagy kényelmes megoldásként, ahogy sok magyarázat könnyelműen teszi, azonosulva a gazda vádjával. Lehetne feltételezni, hogy a hallgatóság a szolgától a keleti ember „szorgosságát” és tevékeny életét várja, de legalább annyira várhatta, hogy a biztonságos megoldást választja. A bölcs ember ugyanis nem kockáztat feleslegesen.⁴⁴ A példázat így már az elején fokozza az érdeklődést: egyfelől azal kapcsolatban, hogy mit kezdenek a rájuk bízott vagyonnal, másfelől pedig, hogy vajon a visszatérő földesúr miképpen fogja értékelni, amit tettek.

Ezzel pedig áttérünk a következő kérdésre: miért hiba a talentum elrejtése? Luz válasza, hogy az utolsó szolga vádaskodását a mátéi közösség igazságtalannak találja; mivel tudható, hogy az úr (Úr) kegyes és jóindulatú, az ő „igája könnyű és terhe boldogító”, ezért a szolga védekezése egyszerű képmutatás.⁴⁵

⁴² Idézi KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 401.

⁴³ DAVID FLUSSER: *Aesop's Miser and the Parable of Talents*, i. m., 22.

⁴⁴ A Péld 3,21 paradigmatis: „Fiam, ne téveszd ezt szem elől, vigyázz arra, hogy okos és megfontolt légy!” – רַבִּי אֱלִיָּהוּ מֵעֵינֶיךָ נִצֵּר וְחָזִקָה וּמִזְמָה: – vagyis légy bölcs és előrelátó.

⁴⁵ ULRICH LUZ: *Matthew 21–28*, i. m., 257.

Mások szerint az a hibája, hogy rossz kép rögzült a fejében a gazdájáról, és mivel ehhez ragaszkodik, ez a tudat, és a hozzá kapcsolódó félelem megbénítja.⁴⁶ Pedig cselekednie kellene, hiszen a példázat Robert Horton Gundry szerint a „Krisztusért végzett jó cselekedetokről” beszél, és a tanítványokat, akikhez a történet szól, éppen erre bízta.⁴⁷ Ha pedig allegorikusan olvasunk, akkor ismét a szolga hibája, hogy nem használja ki az adottságokat, amiket kapott. És mivel a követők már megízlelték „Isten különleges megbízását”, ezt nem értékelni bűn.⁴⁸ Derrett azzal vádolja a szolgát, hogy sértődött: ő kapja a legkevesebb részt, és emiatt meg akarja leckéztetni a gazdát.⁴⁹ Az is lehet, hogy egyszerűen önző, mivel a kényelmet választja.⁵⁰ Snodgrass pedig egyértelművé teszi, hogy „a példázat alapfeltevése az, hogy a pénz befektetésének kudarca a feladata elhanyagolásának következménye”.⁵¹

Az elhamarkodott következtetések elkerülése érdekében azonban érdemes ezt a tettet és a motivációját kicsit alaposabban megvizsgálni. A rabbinikus iratok több példát is hoznak: a b. B. Meši‘a 42a bölcsességre inti azokat, akiknél más pénze van letétben: „Sámuel azt mondta: a pénzt csak úgy lehet megvédeni, ha [elrejtik] a földbe.” A banki ügyletek bizonytalanságai miatt a Talmud úgy nyilatkozik, hogy a vagyon megőrzésének egyetlen biztos módja az, ha elrejtik. Az infláció kicsiny mértéke miatt a kincs megőrzi értékét, így nem kell attól tartani, hogy kiásása után már nem ér annyit, mint eltemetésekor. Emellett az m. B. Qam. 9:2 Rabbi Méirt idézi, aki szerint az ellopott szolgát, aki idősödött a lopáshoz képest eltelt időben, annak aktuális állapotában kell visszaszolgáltatnia a gazdájának, és nem kell kompenzációt fizetnie a gyengülő

⁴⁶ JAN LAMBRECHT: *Once more Astonished. The Parables of Jesus*, Crossroad Publishing New York, 1981, 189–190; BERNARD BRENDON SCOTT: *Hear Then The Parable*, i. m., 234; OTTO DAN VIA: *The Parables – Their Literary and Existential Dimension*, Fortress, Minneapolis, 1967, 119. Via szerint a szolga hibája a bizalom hiánya.

⁴⁷ ROBERT HORTON GUNDRY: *Matthew – A Commentary in His Literary and Theological Art*, Eerdmans, Grand Rapids, 1982, 509.

⁴⁸ Például RICHARD T. FRANCE: *On Being Ready*, i. m., 186–187; DAVID FLUSSER: *Aesop’s Miser and the Parable of Talents*, i. m., 15.

⁴⁹ DUNCAN DERRETT: *Law in the New Testament*, i. m., 26. CURTIS MITCH – EDWARD SRI: *The Gospel of Matthew*, Baker, Grand Rapids, 2010, 323, aki tipikus allegorizáló kommentárt nyújt.

⁵⁰ KOZMA ZSOLT: *Jézus példázatai*, i. m., 509. „De ez azoknak az igazsága, akik a törvényt pontosan betartják, azonfelül azonban semmilyen kötelezettséget nem éreznek.” CHARLES H. DODD: *The Parables of the Kingdom*, (rev. ed.), Scribner’s, New York, 1961, 119; ARLAND J. HULTGREN: *The Parables of Jesus*, i. m., 279.

⁵¹ KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 409.

képességek miatt, és a tulajdonosnak azt kell mondani: „Íme, [vedd] ami a tiéd!” Ezt a több szempontból is érdekes rabbinikus szabályozást Bassier úgy kommentálja, hogy itt a megőrzés lelkiismeretességéről is szó van.⁵² Vagyis a szolgálta indokolt, és tökéletesen érthető.

A másik érdekesség a formula, amivel vissza kell szolgáltatni a megőrzött értékárgyat. A példázatban szereplő ἵδε ἔχεις τὸ σὸν héber megfelelőjét találjuk a fent említett m. B. Qam. 9:2-ben (הרי שלך לפניך). Van, aki a szolgálta szájából ezt a mondatot ironikusnak,⁵³ más a példázat humorához tartozó motívumnak tartja.⁵⁴ Azonban a rabbinikus formulában egyikről sincs szó, egyszerűen egy átadás-átvételnél használt kifejezésként szerepel. Az ironia megint a feltételezett üzenet felőli visszaolvasásból következik, és mint ilyen, kérdéses: ha abból indulunk ki, hogy a szolgálta hibázik, vagy szándékosan mulaszt, lusta, vagy a hamis félelem bénítja meg, akkor az „itt van, ami a tiéd” mondat nem lehet más, csak a megvetés, az egyet nem értés, a felelőtlenség, a mentegetőzés hangja. Veszélyes olvasásmód, hiszen egy előregyártott értelmet olvasunk a szövegbe – amiben az talán benne sincs. Ezzel összefügg a gazdag nemesember reakciója: számonkérése lehet jogos, vagy jogtalan; jogos akkor, ha a szolgálta valóban lusta, és vele szemben az volt az elvárás, hogy forgassa a talentumot. Viszont jogtalan akkor, ha a szolgálta volt bízva a cselekvés módja, ráadásul azt lelkiismeretesen hajtotta végre.

A harmadik szolgálta, aki a példázat középpontja, nem forradalmi ellenálló. Pusztán hoz egy döntést, melyet a legjobbnak lát. A példázat nem minősíti őt, ezzel nyitva hagyja a lehetőséget, hogy a hallgatóság a tette alapján ítélje meg őt (szemben a hamis bíró vagy a hamis sáfár példázatával, ahol a szereplők eleve negatív leírással indulnak [lásd Lk 16,1; 18,2]). Tettét a hatalomnak való megfelelés mozgatja, nem pedig valamiféle ellenállás. Motivációja a félelem, azonban ez nem elítélendő gyengeség. A rabbinikus példázatban a dicséretben részesülő szolgálta „félt a királytól, de szerette őt”. A félelem a tisztelet kifejeződése: a hatalomban felette álló személynek való kiszolgáltatottság és az irányá-

⁵² HERBERT W. BASSIER – MARSHA B. COHEN: *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions*, i. m., 646.

⁵³ Uo. 10., illetve azok az értelmezések, melyek a harmadik szolgálta hősiként állítják be, lásd alább.

⁵⁴ Például DAVID L. TURNER: *Matthew*, Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Baker, Grand Rapids, 2008, 601.

ban érzett lekötelezettség magatartását mozgató mentalitás.⁵⁵ Hogy szereti-e a gazdáját, nem érdekes a mátéi példázatban, mint ahogy az sem, a többi jobban szereti-e az urát, mint ő – ha ez lenne a téma, akkor azt a példázat jelölné.

Azonban érdemes megfontolni, hogy a szolga válaszában fordításai vajon nem az óegyházi és középkori értelmezések hatását tükrözik-e. Ugyanis már eleve a harmadik szolga gyengeségét feltételezik, azt, hogy a történetben „vé-
gig negatív szereplő”.⁵⁶ Hol csúszik félre a fordítás és a magyarázat? „Uram, tudtam, hogy kemény ember vagy. Aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál. Ezért félelmemben mentem, elástam a földbe talentumodat. Itt van, ami a tiéd.” Mitől fél a szolga? A büntetéstől? Nem valószínű. Hiszen akár befektet, akár megőrzi a pénzt, nem okoz veszteséget, tehát hűségesnek, és megbízhatónak bizonyul. A kockázattól? Az ura elvárásától, amely bizonytalan üzletekbe kényszerítené? Sok magyarázó szerint ettől.⁵⁷ De a formula, mely a választ lezárja, ha komolyan vesszük a rabbinikus párhuzamot, mégis arra utal, hogy a megbízott teljesítettnek érzi a küldetését.⁵⁸

Emiatt a pszichologizáló magyarázatokkal szemben egy az ókorban is releváns magyarázatot kell keresni. Úgy látom, a szolga nem az úrtól, nem is a felelősségtől fél, hanem ismerve az urát, *a pénzt félti*. Az „itt van, ami a tiéd” kifejezés pusztán annyit fejez ki, hogy a szolga, tartva attól, hogy esetleg a pénz eltűnik, és így majd büntetést kap, mert nem tudta feladatát megfelelően vég-
gezni, a lehető legjobb megoldást választotta. Gondosan megőrizte azt, amit kapott, és mindezt úgy teszi, *hogy tökéletesen betartja a törvényt*.⁵⁹ Az uzsora veszélyével szemben, mely ott leselekedett bármilyen szerződés megkötésekor,

⁵⁵ „Azok, akik valamilyen jótéteményben reménykednek, szintén kifejezik a jellemző méltatlanság érzését — akár valóban méltók rá, akár nem (Máté 8:8; lásd még Máté 10:37–38; 22:8; Lukács 15:19, 21).” Vagyis a felette álló irányában alázatos, és értékeségét nem hangoztatja, sőt kisebbsíti. Ez a „félelem”, azaz a feljebbvalóhoz fűződő helyes viszonyulás. BRUCE J. MALINA: *The New Testament World, Insights from Cultural Anthropology*, i. m., 1993, 98.

⁵⁶ KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 409.

⁵⁷ DUNCAN DERRETT: *Law in the New Testament*, i. m., 25: Az ókori világban egyes tőkések megpróbáltak „oroszlánrészt vállaló partnerek” lenni, és szinte elkerülhetetlen tendencia, hogy a gyengébb félnek kell biztosítania a másikat minden kockázattal szemben, díjazás nélkül. Amikor a kereskedő biztosítja a tőkést a veszteségekkel szemben anélkül, hogy ezért ellenszolgáltatást kapna, az aligha tekinthető valódi partnerségnek. OTTO DAN VÍA: *The Parables*, i. m., 118. szerint a szolga „biztosra ment”.

⁵⁸ BRUCE J. MALINA – RICHARD L. ROHRBAUGH: *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, i. m., 390.

⁵⁹ ROBERT DORAN: *The Parable of the Talents/Pounds*, i. m., 536.

és sok esetben ügyeskedést és a Tóra megszegését követelte, a megőrzés és a lét teljesen biztonságos és tökéletesen *törvényes*. És ez a legfontosabb szempont.

Érdekes, hogy bizonyos kommentárok, melyek azonosítják a harmadik szolgát a zsidósággal, a farizeusokkal vagy az írástudókkal, érzékelik, hogy a szolga megfelelt a törvénynek. Ezt azonban negatív színben láttatják.⁶⁰ Pedig a szolga nem a Tóra betű szerinti megtartásának kényszere miatt választja ezt az utat. De az úrnak mondott apológiát a megbízó elleni kirohanásként vagy leleplező beszédként sem lehet értelmezni. Nem akarja megleckéztetni a megbízóját.⁶¹ Önmagáról és a saját motivációjáról beszél – a kemény megbízó természetét ismerve választotta a biztos utat, a lehető leglogikusabbat. Ebben nincs vád, sőt, mintha büszkeség áradna a hangjából. Doddnak annyiban igaza van, hogy természetesen a személyes biztonságát is félti. Státuszát fenn akarja tartani, a hierarchián belüli pozícióját meg akarja őrizni. Talán nem is vágyik versenyezni és a pozícióharcért tisztességtelen ügyletekbe keveredni. Ha ennyi a bűne, akkor nincs nála ártatlanabb. Csakhogy úgy tűnik, ez nem elég.

A gazda válasza viszont a saját természetét leplezi le.⁶² Kirohánása nem a szolga elhallgattatását célozza, hanem a saját elvárásaiból származó frusztráció beszél belőle. Azt vágja a szolga fejéhez, hogy rosszul döntött: ha ismeri könnyörtelen haszonlesését, akkor legalább valamennyi profitot kellett volna produkálnia. Többen úgy látják, a pénzváltás relatíve kis nyeresége miatt a gazda ezzel azt fejezi ki: „legkevesebb ennyit megtehetnél volna”.⁶³ Csakhogy ennek semmi köze valamiféle morális tanuláshoz, ahogy Snodgrass a kemény ítéletet próbálja értelmezni.⁶⁴ Ezt még a mentalitásából egyenesen következő logika mondatja a gazdával. A megvetett és kockázatos kereskedelmet vállaló, a hasznot mindenek elé helyező törtetés szól belőle – ezt kéri számon az utolsótól.

⁶⁰ JOACHIM JEREMIAS: *Gleichnisse Jesu*, i. m., 63; 166; CHARLES H. DODD: *The Parables of the Kingdom*, i. m., 112. A vád inkább az, hogy elássák a Tóra kincseit, vagy az, hogy önző módon kerítést húznak a törvény köré, és nem engedik azt érvénybe lépni. Longenecker viszont úgy látja, hogy a „normához” tartja magát a farizeus, és azért kiált igazságtalanságot, mert Isten többet vár. JAN LAMBRECHT: *Once more Astonished*, i. m., 186.

⁶¹ DERRETT szerint ez a szolga szándéka, lásd uő.: *Law in the New Testament*, i. m., 26.

⁶² OTTO DAN VIA: *The Parables*, i. m., 119 félreérti a helyzetet. Azt állítja, hogy a gazda a válaszában meghazudtolja a szolgát, azt igazolva, hogy ő nem kemény ember, ezzel tolvissza a felelősséget a szolgára, hogy az vállalja az egzisztenciális felelősséget a saját nem cselekvéséért. Ennek azonban nyoma sincs a példázatban.

⁶³ Például JAN LAMBRECHT: *Once more Astonished*, i. m., 185. A pénzváltók relatíve kis hasznához lásd CURTIS HUTT: *“Be Ye Approved Money Changers!”*, i. m., 597.

⁶⁴ KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 410.

A megrökönyödést okozó elem éppen a kerettörténet, mely a hamis sáfárához hasonló. Jézus példázata úgy dicsér meg két szolgát, hogy tevékenysége nyilvánvalóan *törvénytelen* és *elitélendő*, és úgy büntet meg valakit, hogy törvény szerint *ártatlan*. Lehet, hogy a gazda szemén keresztül bűnös vagy „hanyag”, ez azonban egy harácsoló gazember haragja, aki azért dühöng, mert elestett a várt haszontól. A gazda, aki a példázat elején még csak egy nemesember, a példázat végére megbotránkoztató és negatív alakká válik, míg a harmadik szolgáról kiderül, hogy vétlen áldozat, ami miatt a hallgatóság vele fog azonosulni.⁶⁵ Jogosan mondja Louis Schottroff, hogy ebben a példázatban az isteni igazságosság kérdése forog kockán.⁶⁶

6. ÖSSZEGZÉS

Ha megengedjük a szinte elviselhetetlen feszültséget, amit ez a kerettörténet kelt, Jézus példázata ellentmondásosságaival lesz igazán hatásos, mert azt üzeni: „Légy olyan kapzsi az Isten dolgaiban, amennyire egy pénzváltó vagy nemesember tud lenni a pénzzel kapcsolatban!” „Ne törekedj a tökéletesen tisztességes megőrzésre, ahogyan a harmadik szolga, *ennél több kell, üzletelj!*”⁶⁷ „Az evangélium úgy növekszik, ahogyan a szorgos szolgák illegális vagyonszerzése; akkor, ha a tanítvány elhagyja a biztonságot, vállalja a kockázatot, »ravaszul, mint a kígyó és szelíden, mint a galamb« (Mt 10,16)!” Mert az evangélium olyan, mint egy *befektetés*, a tanítvány pedig olyan, mint egy *gazdasági intéző*. És ha egy tolvaj gazfickó üzérkedhet és el kell számolnia a csalással szerzett vagyonnal, mennyivel inkább kell egy tanítványnak ezzel a szorgalommal dolgoznia, és mennyivel inkább elszámlatja majd Isten a jó ügy érdekében tett erőfeszítésekért?

⁶⁵ JOHN DONAHOE: *Gospel in Parable*, i. m., 107, szemben Snodgrassal, aki szerint a harmadik szolgálival nem azonosulna a hallgatóság, mivel a gazda „keménysége” az első két szolgálival szembeni viselkedése alapján hamis vád (vö. KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 409).

⁶⁶ LUISE SCHOTTROFF: *Die Gleichnisse Jesu*, Günterslohers Verlagshaus, 2015, 293.

⁶⁷ Ahogyan Bassier helyesen megfogalmazza a harmadik szolgálival kapcsolatban: „Bár felelősen cselekedett, a példázat szerint mégsem cselekedett megfelelően” (HERBERT W. BASSER – MARSHA B. COHEN: *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions*, i. m., 646.). Tehát nem morális a tanulság, ahogyan azt pl. Snodgrass is érti, aki szerint az az üzenet, hogy hűségessnek kell lenni a szolgálatban (vö. KLYNE SNODGRASS: *Stories with Intent*, i. m., 410). Ez szintiszta moralizálás.

A tanítás tehát nem morális, nem eszkatológikus. A tét a radikális követés. De ehhez át kell verekednie a hallgatónak magát azon a botrányon, hogy az Isten országa gyarapítása egy kétes és elítélendő üzlet példájához van kötve, Isten pedig egy gazemberhez hasonlatos. A ravaszság és bátorság, amit Jézus elvár, így egy negatív háttérképbe illeszkedik, megvetendő üzleti manipulációk összefüggésébe, egy olyan példázatba, mely Francis Wright Beare által „telhetetlen kapitalistának” nevezett és ellenszenves földesúrral szimpatizál, és egy szerencsétlen és szimpatikus harmadik szolgát ítél halálra.⁶⁸ Hasonlóan a szőlőmunkások példázatához, a megbotránkozás után némileg tanácstalanul állunk a kérdés előtt: ha az Isten nem olyan, mint a nemesember, akkor milyen? És hogyan kell bátran cselekedni, ha nem úgy, ahogyan a csaló intézők? A válasz itt sem egy állítás megfogalmazása – hanem a követés, melyből kiderül, ki az az Isten, aki bátorságot vár, és ezt miként is kell megvalósítani.

⁶⁸ FRANCIS WRIGHT BEARE: *The Gospel According to Matthew*, Harper & Row, San Francisco, 1981, 486.

BIBLIOGRÁFIA

- ARISZTOTELÉSZ: *Politika* (ford. Szabó Miklós / Horvát Henrik) [online] <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.pdf> [2025. 06. 26]
- BAILEY, KENNETH E.: *Poet and Peasant and Through Peasant Eyes*, Combined Edition, Eerdmans, Grand Rapids, 1976.
- BASSER, HERBERT W. – MARSHA B. COHEN: *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions. A Relevance-based Commentary*, Brill, Leiden/Boston, (BRLJ 46), 2015. [doi: doi.org/10.1163/9789004291782]
- BEARE, FRANCIS WRIGHT: *The Gospel according to Matthew*, Harper & Row, San Francisco, 1981.
- BEALE, FRANCIS WRIGHT: *The Gospel according to Matthew*, Harper & Row, New York, 1981.
- DERRETT, DUNCAN: *Law in the New Testament*, Darton, Longman & Todd, London, 1970.
- DODD, CHARLES. H.: *The Parables of the Kingdom*, (rev. ed.), Scribner's, New York, 1961.
- DONAHUE, JOHN: *The Gospel in Parable*, Fortress, Philadelphia, 1988.
- DORAN, ROBERT: The Parable of the Talents/Pounds, *Biblica* 100 (2019/4) 527–542. [doi: doi.org/10.2143/BIB.100.4.3287295]
- ELIASH, B. Z.: Ideological Roots of the Halakhah. A Chapter in the Laws of Interest, *Shenaton Ha-Mishpat Ha-Ivri* 5 (1978) 7–78.
- FIENSY, DAVID A.: *Christian Origins and the Ancient Economy*, James Clark & Co., Cambridge, 2014
- FLUSSER, DAVID: Aesop's Miser and the Parable of Talents, in Clemens Thoma – Michael Wyschogrod (eds.): *Parable and Story in Judaism and Christianity*, Paulist Press, New York, 1989, 9–25.
- FRANCE, RICHARD T.: On Being Ready (Matthew 25,1–46), in Richard N. Longenecker (ed.): *The Challenge of Jesus' Parables*, Eerdmans, Grand Rapids, 2000.
- GLANCY, JENNIFER A.: Slaves and Slavery in the Matthean Parables, *JBL* 119 (2000/1) 67–90. [doi: doi.org/10.2307/3267969]
- GOODMAN, MARTIN: *The Ruling Class of Judea. The Origins of the Jewish Revolt against Rome in A.D. 66–70*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

- GOODRICH, JOHN H.: Voluntary Debt Remission and Luke 16,1–13, *Journal of Biblical Literature* 131 (2012/3) 547–566. [doi: doi.org/10.2307/23488254]
- GUNDRY, ROBERT HORTON: *Matthew – A Commentary in His Literary and Theological Art*, Eerdmans, Grand Rapids, 1982.
- HANSON, K. C.: The Galilean Fishing Economy and the Jesus Tradition, *Biblical Theology Bulletin* 27 (1997/3) 99–111. [doi: doi.org/10.1177/014610799702700304]
- HERZOG, WILLIAM R.: *Parables as Subversive Speech. Jesus as the Pedagogue of the Oppressed*, Westminster John Knox Press, Louisville, 1994.
- HULTGREN, ARLAND J.: *The Parables of Jesus – A Commentary*, Eerdmans, Grand Rapids, 2000, 275.
- Hutt, Curtis: “Be Ye Approved Money Changers!” Reexamining the Social Contexts of the Saying and Its Interpretation, *Journal of Biblical Literature* 131 (2012/3) 589–609. [doi: doi.org/10.2307/23488256]
- JEREMIAS, JOACHIM: *Gleichnisse Jesu*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1998¹¹.
- KLOPPENBORG, JOHN S.: The Dishonored Master (Lk 16,1–8a), *Biblica* 70 (1989/4) 474–495.
- KLOPPENBORG, JOHN S.: The Growth and Impact of Agricultural Tenancy in Jewish Palestine (III BCE–I CE), *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 51 (2008/1) 31–66.
- KOZMA ZSOLT: *Jézus Krisztus példázatai*, Iránytű Alapítvány, Kolozsvár, 2002.
- KRÄEMER, MICHAEL: *Das Rätsel der Parabel vom ungerechten Verwalter*, Pas-Verlag, Zürich, 1972.
- LUZ, ULRICH: *Matthew 21–28*, Hermeneia, Augsburg, Minneapolis, 2005.
- MALINA, BRUCE J.: *The New Testament World. Insights from Cultural Anthropology*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 1993.
- MALINA, BRUCE J. – RICHARD L. ROHRBAUGH: *Social Science Commentary on the Synoptic Gospels*, Fortress, Minneapolis, 1992.
- MILLER, W. D.: *The Unjust Steward*, *The Expository Times* 15 (1903–4) 332–334.
- MITCH, CURTIS – EDWARD SRI: *The Gospel of Matthew*, Baker, Grand Rapids, 2010.
- PASTOR, JACK: *Land and Economy in Ancient Palestine*, Routledge, London – New York, 1997. [doi: doi.org/10.4324/9780203410950]
- PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*, 2.XXI, 6–8, 2. kötet, Budapest, 1895. (ford. Kacskovics Kálmán)

- ROSENFELD, BEN ZION: *Credit and Usury in Jewish Society in the Mishnah and Talmud*, Brill, Leiden – Boston, 2024. [doi: doi.org/10.1163/9789004681965]
- SAFRAI, ZE'EV: *The Economy in Roman Palestine*, Routledge, London, 1994. [doi: doi.org/10.4324/9780203204863]
- SCHOTTROFF, LUISE: *Die Gleichnisse Jesu*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2015.
- SCOTT, BERNARD BRANDON: *Hear Then the Parable. A Commentary on the Parables of Jesus*, Augsburg Fortress, Minneapolis, 1989.
- SNODGRASS, KLYNE: *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Eerdmans, Grand Rapids, 2018².
- TURNER, DAVID L.: *Matthew, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, Baker, Grand Rapids, 2008.
- VIA, OTTO DAN: *The Parables – Their Literary and Existential Dimension*, Fortress, Minneapolis, 1967.

A „misztérium” fogalma Ferenc pápa tanításában

KOVÁCS SZILVIA

Abstract

The study examines the concept of “mystery” in Pope Francis’s teaching, with particular attention to its liturgical, theological, and existential dimensions. Its starting point is the ecclesiology of the Second Vatican Council, which understands the Church and the liturgy as sacramental manifestations of the Paschal mystery. In the teachings of Pope Francis, mystery appears as the experience of God’s self-giving love, revealing the deep connections between the human person, the Church, the world, and the history of salvation. In the apostolic letter *Desiderio Desideravi*, the Pope presents the liturgy as the place of entry into the Paschal mystery. The main conclusion of the study is that Pope Francis’s understanding of mystery is not theoretical, but existential experience: the silent wonder of faith from which the life-shaping liturgy of the Church flows.

Keywords: *Pope Francis, mystery, liturgy, Eucharist, Desiderio Desideravi.*

Absztrakt

A tanulmány Ferenc pápa tanításában vizsgálja a „misztérium” fogalmát, különös tekintettel annak liturgikus, teológiai és egzisztenciális dimenzióira. Kiindulópontja a II. Vatikáni Zsinat egyházképe, mely az egyházat és a liturgiát a húsvéti misztérium szakramentális megjelenéseként értelmezi. Ferenc pápa tanításában a misztérium Isten önjajándékozó szeretetének tapasztalataként jelenik meg, amely az ember, az egyház, a világ és az üdvösségtörténet összefüggéseit tárja fel. A *Desiderio desideravi* apostoli levélben¹ a pápa a liturgiát

KOVÁCS SZILVIA a Vallás, Kultúra, Társadalom Doktori Iskola doktorandusz hallgatója, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár; kovacs.szilvia.pdv@gmail.com

¹ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi kezdetű apostoli levele a püspököknek, papoknak, diakónusoknak, a megszentelt személyeknek és a világi hívőknek Isten népének liturgikus képzéséről. Melléklet: Ferenc pápa Traditiones custodes kezdetű motu proprioja és annak kísérőlevele,*

mint a húsvéti misztériumba való belépés helyét mutatja be. A tanulmány fő megállapítása, hogy Ferenc pápa misztériumfelfogása nem elméleti, hanem egzisztenciális tapasztalat: a hit csendes elámulása, amelyből az egyház életformáló liturgiája fakad.

Kulcsfogalmak: *Ferenc pápa, misztérium, liturgia, eucharisztia, Desiderio desideravi.*

I. BEVEZETÉS

A létünket átölelő „végső és kimondhatatlan misztérium, melyből eredünk, s mely felé tartunk” (NA 1),² ott áll minden vallás keresésének középpontjában. Rudolf Otto a numinózus kifejezéssel írja le, és „mysterium tremendumként” mutatja be, olyan csodálkozásra (és félelemre) indító valóságként, amely minden vallás célja és eredete: ez az „egészen mással” való találkozás élménye.³ Mircea Eliade szintén a szentet és annak megnyilvánulási formáit állítja vallás-fenomenológiai kutatásának középpontjába, és megállapítja, hogy „a vallásos ember mindig arra törekszik, hogy szent univerzumban éljen”, vagyis a misztérium valóságában, amely a profán világ elemein keresztül nyilvánul meg az ember számára.⁴

A keresztény hit számára is alapvető fogalom a misztérium, amely gyakran visszaköszön a katekézisben, a liturgia szövegeiben és a teológiai írásokban. Meghatározása nem pusztán elméleti kérdés, hanem a keresztény ünneplés és életmód formájára is hatást gyakorol, azok alapját képezi. Éppen ezért fontos

Pápai Megnyilatkozások 60., Szent István Társulat, Budapest, 2023.

² A tanulmányban szereplő egyházi dokumentumok rövidítései: AL – *Amoris laetitia*; DD – *Desiderio desideravi*; DN – *Dilexit nos*; EG – *Evangelii gaudium*; GE – *Gaudete et exsultate*; GS – *Gaudium et spes*; KEK – *A Katolikus Egyház Katekizmusa*; LG – *Lumen gentium*; LS – *Laudato si*; NA – *Nostra aetate*; QA – *Querida Amazonia*; SC – *Sacrosanctum concilium*. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai megtalálhatók in DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Kézíkönyvek 2., Szent István Társulat, Budapest, 2000; továbbá a Magyar Katolikus Egyház Dokumentumtárában [online] <https://katolikus.hu/dokumentumtar> [2025. 12. 02.]

³ RUDOLF OTTO: *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*, Osiris, Budapest, 1997, 34–35.

⁴ MIRCEA ELIADE: *A szent és a profán. A vallási lényegről*, Európa, Budapest, 1996, 4.

újra meg újra figyelmünk középpontjába állítani és a mai kor kihívásainak megfelelő definíciót adni hozzá.

Ez a tanulmány szeretne szerényen hozzájárulni Ferenc pápa tanításának feldolgozásához azáltal, hogy az egyházfő misztériumról alkotott felfogását vizsgálja. Ferenc pápa nem adott ugyan szisztematikus, részletes tanítást a misztériumról, de írásait és beszédeit vizsgálva határozott kép rajzolódik ki előttünk. Ez az írás szeretné ezt a képet megragadni, bemutatni. Ehhez Ferenc pápa legfontosabb írott műveit, valamint elhangzott beszédeit és elmélkedéseit tekinti át, és igyekszik meghatározni az egyházfő misztériumfogalmát és azt, hogy ez a fogalom miként hat a keresztény élet gyakorlatára, középpontba állítva a liturgiát mint a misztériummal való találkozás kiemelt helyét. Reményeink szerint a szövegek áttekintése közelebb vezet minket a misztérium megértésének és megélésének Ferenc pápa által megálmodott mélységéhez, ami a posztmodern ember számára is jobban érthetővé teszi a teológiának ezt a kulcsfogalmát.

2. BELÉPÉS A HÚSVÉTI MISZTÉRIUMBA AZ EGYHÁZ MISZTÉRIUMÁN KERESZTÜL

Mielőtt Ferenc pápa gondolatait vizsgálnánk, fontos a misztérium fogalmának rövid meghatározása az egyházi tanítás, valamint a jelenkori teológiai kutatók fényében.

A II. Vatikáni Zsinat megújult egyházképének egyik kulcsfogalma az egyház misztériumként való meghatározása (lásd LG 1–8)⁵. Az egyház maga is misztérium (vö. Ef 5,21–33), és a liturgiában folytatja az üdvözítés művét (SC 6). Henri de Lubac klasszikus kijelentése – „Az Egyház hozza létre az Eucharisziát, az Eucharisztia az Egyházat”⁶ – ma is meghatározó az egyházzal való gondolkodásban, mert „az Egyház a misztérium ünneplésében válik önmagává”⁷. Pünkösöd után az üdvösség ökonómiája liturgiává lett. Krisztus húsvéti misztériumából „ered minden szentség és szentelmény ereje” (SC 61),

⁵ DELFO CORTINA CANCERAN: A critical reading of *Lumen Gentium*, *Asian Horizons* 9 (2015/3) 467–483, 468.

⁶ „L’Église fait l’eucharistie, l’eucharistie fait l’Église.” HENRI DE LUBAC: *Méditation sur l’Église*, Aubier, Paris, 1953, 84.

⁷ HEINRICH BLOCK: L’eucharistie fait-elle toujours l’église?, *La Maison-Dieu* 223 (2000/3) 73–92, 79.

amely az egyház által „minden ember számára hozzáférhető” (KEK⁸ 519).⁹ Az egyház és az Eucharisztia misztériuma szorosan összefüggnek: egyik sem érthető a másik nélkül.

Az egyházban Krisztus országa rejtetten (misztériumként) van jelen: a Szentlélek és az Eucharisztia révén folyamatosan növekszik (LG 3–4; SC 6).¹⁰ Az Eucharisztia megjeleníti az Egyház szentháromságos misztériumát, valamint kifejezi a Szentháromság és az emberiség közötti szövetség titkát.¹¹ A hagyomány szerint az Eucharisztia misztériuma a megtestesülés kiterjesztése: a testté lett Ige továbbra is jelen van az eucharisztikus színek alatt.¹² Ezért méltán nevezzük az Eucharisziát a hit misztériumának (*mysterium fidei*), vagy egyszerűen az Eucharisztia misztériumáról is beszélhetünk, amely csak hittel fogadható be.¹³ Tartalma – Krisztus valóságos jelenléte, áldozata, eszkatológikus dimenziója és az egység misztériuma – túlmutat az emberi értelem határain, ezért csak „dadoghatunk” arról, amit ez a fenséges misztérium takar.¹⁴ Benne Istennek bemutatott alázatos hódolatunk folyamatos térben és időben egyaránt.¹⁵

A *Sacrosanctum concilium* szerint a liturgia nem pusztán külső keret, hanem az üdvösség misztériumának szakramentális jele, amely valódi részvételt

⁸ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Kézikönyvek 6., Szent István Társulat, Budapest, 2002. [online] <https://katolikus.hu/cikk/a-katolikus-egyhaz-katekizmusa> [2025. 12. 02.]

⁹ FELIX MARÍA AROCENA: Jean Corbon: La liturgie de source. Una clave hermenéutica para el catecismo de la Iglesia católica, *Scripta Theologica* 35 (2003/2) 527–546, 535.

¹⁰ A Szentlélek és a szentmise kapcsolatáról: MOSOLYGÓ PÉTER: Az epiklézis első lelőhelyei, *Studia Wesprimiensia* 12 (2010/1–2) 59–68.

¹¹ MARC OUELLET: Trinität und Eucharistie – Mysterium des Bundes, *Communio* 29 (2000/2) 120–138, 129.

¹² BERNARD FRAIGNEAU-JULIEN: Le mystère de l'Eucharistie et l'incorporation au Christ selon M. J. Scheeben, *Revue des Sciences Religieuses* 31 (1957/3) 249–274, 252. Lásd még: KRUPPA TAMÁS: A megtestesülés misztériuma, *Vigilia* 71 (2006/12) 882–889.

¹³ VI. Pál enciklikája az Eucharisziáról a *Mysterium fidei* szavakkal kezdődik (1965), míg a Rítuskongregáció 1967-ben kiadott rendelkezése az *Eucharisticum Mysterium* címet viseli.

¹⁴ Alexandriai Cirillnél az egység misztériuma központi fogalom, amely vonatkozik a Szentháromság belső egységére, az Ige megtestesülésére és az emberek egységére Istennel és egymással. Mindezt pedig az Eucharisziához köti az alexandriai teológus. Vö. MARIE-ODILE BOULNOIS: L'eucharistie, mystère d'union chez Cyrille d'Alexandrie: les modèles d'union trinitaire et christologique, *Revue des Sciences Religieuses* 74 (2000/2) 147–172, 147 és 171.

¹⁵ Vö. MONIQUE BRULIN: Célébration et adoration eucharistiques. Étude de leurs rapports, *La Maison-Dieu* 225 (2001/1) 189–206, 191.

tesz lehetővé, mert középpontjában Krisztus húsvéti misztériuma áll.¹⁶ A liturgia az isteni és az emberi cselekvés titokzatos egysége, ahol Krisztus, a fő testével, az egyházzal együtt mutatja be az áldozatot az Atyának (SC 7).¹⁷

Már a II. Vatikáni Zsinatot megelőzően, azután pedig még inkább újra központi jelentőségre tett szert a misztérium fogalma mind a liturgikus, mind a szisztematikus teológiai gondolkodásban.¹⁸ A patrisztikus hagyományokhoz visszatérve a misztériumot nem egyszerűen szentségi cselekményként, hanem az üdvösségtörténet jelenvalóvá váló eseményeként definiálták, és a jogi-dogmatikus felfogást egyre inkább felváltotta az ünneplés és az egzisztenciális részvétel hangsúlyozása: „a misztériumot elsősorban nem megérteni, hanem ünnepleni kell”. Ez a gondolat visszaköszön Ferenc pápa tanításában is, amennyiben az egzisztenciális bevonódás elsőbbségét hangsúlyozza, és a megértés elé helyezi a megélést (vö. DD 38).

Karl Rahner misztériummegközelítése szintén komolyan befolyásolta Ferenc pápa egyházképét. A német teológus egyházképe a hívők misztikus közösségéről¹⁹ és az egyház határainak kiterjesztéséről vallott nézetei összecsengenek Ferenc pápa „mindenki meghívott a Bárány menyegzőjére” (DD 5) gondolatával. Romano Guardini teológiája még inkább meghatározó Ferenc pápa számára, ahogy ez a *Desiderio desideravi*²⁰ apostoli levélben egyértelműen látszik, hiszen a Szentatya többször is hivatkozik a liturgikus reform nagy teológusára, de gondolkodásmódja egyébként is felfedezhető a Szentatya levelében. Guardini mindenekelőtt Istent nevezi az „elsődleges valóságnak és a végső misztériumnak”,²¹ a liturgiával kapcsolatban pedig leszögezi, hogy a liturgia

¹⁶ BÉKÉS GELLÉRT: A krisztusi misztérium liturgikus ünneplése, *Vigilia* 59 (1994/1) 27–32. Vö. CSANÁD BÉLA: Misztérium és liturgia, *Vigilia* 40 (1975/11) 734–740; JOHANNES NEBEL: Liturgikus paradigmaváltás az actio-tól a celebratio-ig, *Praeconia* 8 (2013/2) 42–59.

¹⁷ MIKLÓSHÁZY ATTILA: A keresztény liturgia története, *Praeconia* 17 (2022/28) 83–90, 86.

¹⁸ A II. Vatikáni Zsinat tanítását mélyítik tovább többek között II. János Pál (*Ecclesia de Eucharistia*) és XVI. Benedek pápa (*Sacramentum caritatis*) enciklikái.

¹⁹ KARL RAHNER: The Concept of Mystery in Catholic Theology, *Theological Investigations* 4., Helicon, Baltimore, 1966, 36–73., Rahner ekkleziológiájáról lásd JEAN NEDELEA: An overview of Karl Rahner’s Ecclesiology, *International Journal of Orthodox Theology* 8 (2017/3) 142–179.

²⁰ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi kezdetű apostoli levele a püspököknek, papoknak, diakónusoknak, a megszentelt személyeknek és a világi hívőknek Isten népének liturgikus képzéséről*, Pápai Megnyilatkozások 60., Szent István Társulat, Budapest, 2023.

²¹ ROMANO GUARDINI: *Welt und Person. Versuche zur christlichen Lehre vom Menschen*, Matthias Grünewald, Mainz, 1988, 109.

nem egyszerű rítussorozat, hanem a misztérium látható, valóságos megjelenése, középpontjában Krisztus életével, amelynek eseményei egészen átjárják az ünneplést. Guardini számára tehát a keresztyén misztérium mélyen a történelemben gyökerező, ugyanakkor ma is elérhető valóság.²²

A kortárs megközelítések közül ezt a gondolatot viszi tovább Cipriano Vagaggini olasz teológus, aki Jézus Krisztus misztériumát állítja az üdvösségtörténet középpontjába: minden órá irányul és benne teljesedik be, ezért a liturgia mint „szent történelem” Krisztus misztériumának jelenvalósága a mindenkori ember számára. Victor Warnach számára a misztérium szintén Isten teremtő és üdvözítő műve, amely „történelmileg végbement az emberek felé Krisztusban, és jelenleg megvalósul az Egyházban”²³ (vö. DD 11). A liturgia tehát az üdvtörténet, vagyis Krisztus misztériumának egy mozzanata, Krisztus jelenléte. Victor Codina spanyol teológus viszont az Eucharisziával kapcsolatban Krisztus húsvéti jelenlétét helyezi a középpontba.²⁴ Véleménye szerint a mai világ embere szeretné átélni és átérezni az üdvösség „működését” saját életében. A misztérium fogalma így hidat képezhet a kortárs ember spiritualitás utáni vágya és a keresztyén hagyomány között, valamint elmélyítheti az ökumenikus és a vallásközi párbeszédet is. Erre példaként szolgálhat a katolikus-evangélikus párbeszédben az Eucharisztia mint misztérium tárgyalása, ami a két felekezet tanításának közeledését hozza magával: mivel az Eucharisztia „megfoghatatlan misztérium”, emiatt természetes, hogy különböző korok és hagyományok „hol a misztérium egyik, hol a másik aspektusát hangsúlyozzák, anélkül, hogy ezzel szükségszerűen tagadnák a misztérium bármely alkotóelemét”.²⁵ A Szent Liturgia ortodox megközelítése pedig hitünk és liturgiánk misztériumjellegének

²² ROMANO GUARDINI: *Liturgy and Liturgical Formation*, Liturgy Training Publications, Chicago, 2022, 87–88, 94. (ford. Jan Bentz)

²³ STANISŁAW DYK: Znaczenie terminu „misterium” w refleksji teologiczno-liturgicznej, *Roczniki liturgiczne* 56 (2009/1) 69–85, 81.

²⁴ VÍCTOR CODINA: Eucaristía y Reino de Dios, *Theologica Xaveriana* 157 (2006) 45–57, 49. Ezzel szemben Quintero González kolumbiai teológus szerint a mai gondolkodás középpontjában inkább a közösség, igazság, szolidaritás, osztozkodás van: Krisztus önátadása az utolsó vacsorán prófétai tett volt, és meghívás az osztozkodásra (vö. felszabadításteológia). TEÓDULO QUINTERO GONZÁLEZ: Eucaristía, jubileo y comunión. „El misterio en su plenitud ilumina lo que precede.” *Theologica Xaveriana* (2000/133) 99–106, 100.

²⁵ CIPRIANO VAGAGGINI: Observations on the Catholic-Lutheran Joint Commission’s Document on the Eucharist, *Information Service* 39 (1979/1–2) 36–40.

mélyebb megértéséhez vezethet, és az egység útján fontos lépést jelenthet egymás teológiájának megismerése.²⁶

Azonban „hosszú még az út” a misztérium nagyságához felérő megértéshez és ünnepléshez, mert liturgiánkat még mindig túl sok „középszerűség, banalitás és minimalizmus” jellemzi, ami nem teszi lehetővé, hogy megragadjuk a liturgia kozmikus, misztériumjellegét.²⁷ Ezért az eucharisztikus ünneplés misztériumának újrafelfedezése ma is sürgető feladatként áll előttünk.

3. A „MISZTÉRIUM” FERENC PÁPA ÍRÁSAIBAN ÉS BESZÉDEIBEN

Miután röviden felvázoltuk az egyház tanítását és a kortárs teológiai megközelítéseket a misztériumról és különösen annak liturgikus megjelenéséről, a tanulmány további részében Ferenc pápa munkásságára irányítjuk figyelmünket, áttekintjük tanításait és elmékedéseit, beleértve a főbb írott műveit (enciklikák, apostoli buzdítások, apostoli levelek), valamint elhangzott beszédeit (katekézisek, elmékedések, prédikációk és előadások). Kutatásunkban arra keressük a választ, hogy a jezsuita Szentatya számára mit jelent a misztérium fogalma, és abból milyen, a keresztény életmódra vonatkozó következmények fakadnak. Vizsgálatunk középpontjában a liturgia áll, hiszen a liturgia maga „hitünk misztériumának”, a húsvéti eseménynek a megünneplése, ezért a *Desiderio desideravi* apostoli levéllel kiemelten is foglalkozunk.

Ferenc pápa tanítására reflektálva látni fogjuk, hogy számára a misztérium a keresztény élet elengedhetetlen része, meglátása szerint nem lehetséges „misztériummentes” kereszténységről beszélni. A Szentatya figyelmeztet, hogy bár egyes irányzatok – például a gnoszticizmus – megpróbálják megszelídíteni a misztériumot (GE 40), nem szabad elfelednünk: Isten a meglepetések Istene, aki mindig meghalad bennünket, és nincs mindenre válaszunk (GE 41, KEK 206). A pápa beszédeiben és írásaiban kibontakozó misztériumfogalom egységet alkot a *Desiderio desideravi* apostoli levéllel. Utóbbiban visszaköszön-

²⁶ Az ortodox megközelítéshez lásd JOHN D. ZIZIOULAS: *The One and the Many: Studies on God, Man, the Church, and the World Today*, Sebastian Press, Los Angeles, 2010, 49–60. A liturgia misztériumjellegének elmélyítését szolgálhatja az ortodox ikonok szemlélése, hiszen azok „megjelenítik és kibontják Krisztus húsvéti misztériumának üdvözítő valóságát”. PETER J. HENNEVELD: *Visualizing the Paschal Mystery. The Feast of Orthodoxy as a Locus of a Liturgical Theology of Icons, Dissertation*, Washington, 2019, 214.

²⁷ Vö. JEAN-LUIS BRUGUÉS: L’eucharistie et l’urgence du mystère, *Nouvelle Revue Théologique* 130 (2008/1) 3–25.

nek a Szentatya főbb gondolatai, sőt erőteljesebb formát kapnak a misztérium kihangsúlyozása és annak a liturgiával való következetes összekapcsolása által.

Ferenc pápa a misztérium kifejezést többnyire egyes számban, valamihez vagy valakihez kapcsolva használja (pl. „Krisztus misztériuma”), és megállapításait három fő témakörbe sorolhatjuk: a misztérium szerepe a kapcsolatokban, az üdvtörténetben és a liturgiában.

3.1. Kapcsolatok és misztérium

Isten misztérium, akinek „identitása” éppen a „másikkal” létében rejlik – állapítja meg Ferenc pápa.²⁸ A Szentháromság „az egység és teljes szeretetközösség” misztériuma, belőle fakad minden élet (AL²⁹ 71) és „emlékeztet, hogy az isteni közösség képére vagyunk teremtvén” (EG³⁰ 178).³¹ Isten misztériuma abban áll, hogy önmagát adja nekünk, magára veszi emberi létfeltételeinket és bűneinket, hogy kinyilatkoztassa isteni életét, végtelen kegyelmét, ingyenes megbocsátását.³²

Az ember misztérium: Isten képére teremtett, a maga teljességében felfoghatatlan titok, amely „a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg”

²⁸ Ferenc pápa katekézise a keresztény reményről, 2017. 04. 19. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-legkoparabb-kovek-kozul-hajtatja-kilegszebb-viragait> [2025. 07. 14.].

²⁹ FERENC PÁPA: *Amoris laetitia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és a diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek a keresztény házastársaknak és a világi híveknek a családban megélt szeretetről, Pápai Megnyilatkozások 52., Szent István Társulat, Budapest, 2016.

³⁰ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és a világi híveknek az evangélium hirdetéséről a mai világban, Pápai Megnyilatkozások 49., Szent István Társulat, Budapest, 2014.

³¹ Ferenc pápa katekézise a családról, 2015. 01. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-apak-es-tarsadalom-arvan-hagyjak-gyermekeket-videoval> [2025. 07. 14.]; Ferenc pápa katekézise az egyházzal, 2014. 08. 27. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/-keresztények-megosztottsaga-az-egyik-legsulyosabb-bunferenc-papa-katekezise> [2025. 07. 14.].

³² Ferenc pápa beszéde a Római Kúria tagjai előtt, 2014. 12. 23. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-romai-kuria-tagjaihoz-karacsony-alkalmabol> [2025. 07. 15.]

(GS 22).³³ Az argentin egyházfő hangsúlyozza, hogy minden ember élete és helyzete misztérium, amelybe Jézus belép, és amelyet kívülről sosem ismerhetünk meg tökéletesen (EG 172). Az emberi lét személyes misztériuma és Isten kegyelmének ereje találkozik és bontakozik ki a küldetésben, amelyet Jézus bíz az őt követőre (GE 23). Máriáról beszélve Ferenc pápa megállapítja, hogy Isten Anyja názáreti életének példája mutatja meg, hogyan válik az ember élete misztériummá Krisztussal egységben (EG 287; GE 20).

Az ima misztérium. Ferenc pápa számára a teremtés különleges méltósággal bír, amelyet többször hangsúlyoz: Isten misztériumára irányul, „kérlel és könyörög, hogy az irgalom misztériuma beteljesedjen”,³⁴ és ebbe a szavak nélküli imába (vö. Róm 8,22) kapcsolódik bele az ember is. A Szentatya a Miatyánkról szóló katekézisében kifejti, hogy az imádság az Atya misztériumába vezet be: ahhoz, hogy imádkozásról beszélhessünk, tudatosítanunk kell, hogy Isten a mi Atyánk, és szemlélnünk kell Istent, misztériumát, szépségét és jóságát.³⁵ Sőt, maga az imádság is rendelkezik misztériummal, amennyiben a Szentháromság szeretetpárbeszédébe von bele kegyelemből, benne a keresztények elmerülnek Isten misztériumában – hangsúlyozza a pápa.³⁶ Itt csak megjegyezzük, később fejtjük ki, hogy az imához hasonlóan a liturgiának is van misztériuma, amely-

³³ *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 02. 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-mentegesd-tobbieket-legy-megerto-egyutterzo-gyenged-mint-jezus> [2025. 07. 15.]. Vö. *Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2016. 10. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-turelmesen-hallgassuk-meg-es-netorkoljuk-le-egymast> [2025. 07. 15.] Ebben a katekézisében a pápa „a szamariai asszony életének misztériumát” hozza példaként, amelybe „Jézus fokozatosan lépett be”.

³⁴ *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 05. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-keresztenyek-nem-allitjak-szembe-szemleloedest-es-cselekvest> [2025. 07. 15.].

³⁵ *Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 02. 20. és 2019. 02. 27. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-semmi-sem-olthatja-ki-isten-irantad-erzett-szenvedelyes-szeretetet> [2025. 07. 15.]; <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-szentsegenek-tukrozodnie-kell-tetteinkben-eletunkben> [2025. 07. 15.].

³⁶ *Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 05. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-hogy-imadkozni-tudjunk-egyugyue-kell-valnunk> [2025. 07. 15.]; vö. *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2020. 11. 25. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-az-egyhas-nem-piac-es-nem-politikai-part-hanem-lelekbol-szuletik> [2025. 07. 15.]

be belemerülve gyümölcsözően élhetjük meg Isten népének istentiszteletét a kegyelem forrásait őrző egyházban.³⁷

Az egyház misztérium. Ferenc pápa a II. Vatikáni Zsinat és a kortárs teológusok nyomdokain haladva, amikor az egyházat misztériumként határozza meg, kiemeli, hogy az egyház elsősorban közösség, az „Isten felé úton lévő nép” (EG 111), Krisztus misztikus teste.³⁸ Misztériuma abban rejlik, hogy látható és láthatatlan valóság egyszerre. Emellett a Szentatya az egyház misztériumát Szent Ciprián képét felhasználva a holdhoz hasonlítja: ahogy a hold nem rendelkezik saját fénnel, hanem a Napét tükrözi vissza, úgy az egyház Isten dicsőségét teszi jelenvalóvá az ember számára.³⁹ Ferenc pápa bár nem ad új tanítást, mégis fontosnak tartja újra kiemelni, hogy az egyházból mint alapszentségből fakadnak a Jézus Krisztus által alapított szentségek, amelyek bevezetnek Isten misztériumába, különösen is a keresztség és az eucharisztia, ezért az egyház a szentségek közvetítőjeként elengedhetetlen Isten és ember kapcsolatában.⁴⁰ A keresztség szentsége a kapu, amely lehetővé teszi, hogy alámerüljünk Jézus misztériumába, általa Krisztus övéivé tesz minket, befogad a keresztségi misztériu-

³⁷ *Ferenc pápa beszélgetése a Pápai Liturgikus Intézet tanáraival és diákjaival* (2022. 05. 07.), in KASPER MARIUSZ KAPRON: Magisterio del Papa Francisco sobre la liturgia, *Medellín* 50 (2024/188) 77–112, 91. Lásd *Gestis verbisque: A szentségek érvényességéről* (2024. 01. 31.) in KASPER MARIUSZ KAPRON: Magisterio del Papa Francisco sobre la liturgia, i. m., 104.

³⁸ *Ferenc pápa beszéde papszentelésre*, 2024. 02. 26. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/a-papa-romai-egyhazmegye-papszenteles-elott-allo-diaikonusaihoz-lelkipasztori-etem-kezikonyv> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2015. 12. 16. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-uram-segits-hogy-kitarjam-szivem-kapujat> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise: „A Lélek vezeti Isten népét Jézushoz”*, 2024. 10. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-az-egyseget-lelekben-egyutt-jarva-erjuk-el> [2025. 07. 15.]

³⁹ *Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 04. 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-ha-be-akarod-csapni-magadat-mondd-csak-hogynincs-bunod> [2025. 07. 15.] Az egyházban „fontosabb az, ami nem látszik”, mint a látható elemei – jegyzi meg a pápa –, bár szükséges az intézményi megnyilvánulása is. Vö. *Ferenc pápa katekézise az Egyházzal*, 2014. 10. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-egyhaz-mi-vagyunk-mindnyajan> [2025. 07. 15.]

⁴⁰ A házasság misztériumáról: *Ferenc pápa katekézise a szentségekről*, 2014. 04. 02. (házasság) [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/a-hazassag-velunk-valo-isten-szeretete-nek-ikonja-ferenc-papa-katekezise> [2025. 07. 15.] és 2014. 02. 26. (betegek kenete) [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ne-feljunk-papot-hivni-betegekhez-videoval> [2025. 07. 15.]; AL 121; 124; 213.

mának középpontjába.⁴¹ Az eucharisztia pedig az Isten szeretetét felragyogtató misztériuma, sőt maga a szeretet misztériuma: benne tapasztalhatjuk meg, hogy Jézus az életét adta értünk, önátadásának misztériuma valósággá válik az oltáron, velünk lesz a szentáldozásban.⁴² Isten értünk egészen kicsinné lesz, és egy „anyagdarabon keresztül” (LS 236) akar velünk egyesülni. Az itt röviden bemutatott gondolatok végleges formát nyernek Ferenc pápa *Desiderio desideravi* apostoli levelében, amelynek éppen ezért külön pontot szentelünk.

A világ misztérium. A misztérium fogalmát kitágítva a *Laudato si'*⁴³ enciklikában Ferenc pápa a világot nevezi „örömteli misztériumnak” (LS 155), ami „több mint megoldandó probléma”, és amit „ujjongó dicsérrel szemlélünk” (LS 12).⁴⁴ Ez az ajándék hálaadásra indít (LS 227), és bevezet az ingyenesség logikájába, és meghív, hogy felelősséggel továbbadjuk az utánunk jövőknek (LS 159). Ferenc pápa hangsúlyozza, hogy a végső időkben a teremtés is részesül majd Isten örök teljességében (LS 243).

3.2. Az üdvtörténettel összefüggésben

A megtestesülés misztériuma Isten kicsinységének legkézzelfoghatóbb jele – állapítja meg Ferenc pápa –, amely elámulásra indít: „milyen »csodálatos« módon

⁴¹ *Ferenc pápa katekézise a keresztségről*, 2018. 04. 11. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-unnepeleld-meg-ujjaszuletesnapodat-is> [2025. 07. 15.] és 2018. 05. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-uj-emberre-szulettunk-es-reszesedtunk-krisztus-papsagaban> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise az Egyházzól*, 2014. 10. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-egyhazi-krisztus-teste-videoval> [2025. 07. 15.]

⁴² *Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 11. 08. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-emeljuk-fel-szivunket-ne-telefonjainkat> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise az evangelizációról*, 2023. 04. 19. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-keszen-kell-lennunk-eletunket-adni-istenert-es-testvereinkert> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa beszéde a ministránsokhoz*, 2024. 07. 30. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ministransokhoz-osszatok-meg-jezusz-masokkal> [2025. 07. 15.]

⁴³ FERENC PÁPA: *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról, Pápai Megnyilatkozások 51., Szent István Társulat, Budapest, 2015.

⁴⁴ Ferenc pápa szerint a világ nemcsak önmagában misztérium, hanem egyes részei is rendelkeznek misztériummal: Amazóniáról beszélve a Szentatya „szent misztériumnak” nevezi azt, amit csodálunk, elismerünk, ami felülmúl minket és arra indít, hogy szeressük és ne csak használjuk (QA 1; 5; 55).

akart Isten a világba jönni”!⁴⁵ Jézus Krisztusban Isten közel jön az emberhez, feltárja a Szentháromság szeretetmisztériumának kapuját és láthatóvá teszi isteni életét.⁴⁶ A názáreti Jézus szíven keresztül szemlélhetjük a végtelent a végesben (DN 64). A megtestesülés révén a teremtés Krisztus misztériumával „belakott” helyé válik, ahol Isten népével és népében együtt halad a történelemben.⁴⁷

Húsvét misztériumáról, amely a *Desiderio desideravi* levélnek is a középpontját alkotja, Ferenc pápa gyakran beszélt, azt következetesen a hagyományos meghatározással írva le: az Atya üdvösségterve, mely szerint Jézusnak szenvednie kellett, és fel kellett támadnia a halottak közül, hogy megtérést és bűnbocsánatot adjon.⁴⁸ Ez a Szentháromság ajándéka, amelybe belépve minden kor minden embere számára megélhető a húsvét.⁴⁹ A szent három nap egyetlen nagy misztériumnak, az Úr halálának és feltámadásának megünnepeelt emlé-

⁴⁵ *Ferenc pápa katekézise a karácsonyról*, 2020. 12. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-adja-meg-nekunk-az-ur-csodalkozas-kegyelmet> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise a hitvallásról*, 2013. 10. 23. [online] <https://www.magyarkurir.hu/kitekinto/maria-hit-es-szeretet-mintakepe-az-egyhaz-szamara> [2025. 07. 15.]

⁴⁶ *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 03. 03. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-jezus-altal-isten-bevont-bennunket-szentharomsag-eletebe> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2015. 12. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-irgalmassag-hozzajarulhat-egy-embersegesebb-vilag-epiteséhez> [2025. 07. 15.]

⁴⁷ *Discurso del Santo Padre Francisco a la Asociación italiana de profesores y cultores de la liturgia*, 2022. 09. 01. [online] <https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2022/september/documents/20220901-cultori-liturgia.html> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa beszéde az elvándorlók világnapján*, 2024. 09. 29. [online] <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2024-10/papa-uzenet-elvandorlok-menekultek-vilagnap-isten-vandorol-nep.html> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 03. 17. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-lelek-nelkul-nincs-orom-sem-szeretet-csak-szomorúság-es-megszokás> [2025. 07. 15.]

⁴⁸ Húsvét misztériumához szorosan kapcsolódik a halál misztériuma is, amit Krisztus feltámadása világosít meg: a szenvedésre és a halálra az isteni válasz Jézus szenvedése. Lásd *Ferenc pápa katekézise a keresztyén reményről*, 2017. 10. 18. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-amikor-meghalunk-jezussal-talalkozunk-aki-kezen-fog-minket> [2025. 07. 15.]; FERENC PÁPA: *Sublimitas et miseria hominis kezdetű apostoli levele Blaise Pascal születésének négyszázadik évfordulóján*, Pápai megnyilatkozások 61., Szent István Társulat, Budapest, 2023.

⁴⁹ *Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 12. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ne-kessunk-el-szentmiserol-inkabb-elobb-erkezzunk> [2025. 07. 15.]

kezete, üdvösségünk titkának középpontja, megtérésünk kiindulópontja és meghívás a Krisztus misztériumába való mélyebb bekapcsolódásra.⁵⁰ Húsvét nyolcada „egyetlen nagy nap”, amely segít belépni a misztériumba, a történelem legnagyobb újdonságába: az élet győzelmébe Krisztus áldozata révén. A húsvéti misztériumban a szenvedés és a vigasztalás egységet, egyetlen misztériumot alkot, aminek jele, hogy a passió sebei nem tűnnek el, hanem átváltoznak (transzfiguráció) a feltámadásban (DN 124; 157). Bár leginkább a szent három nap liturgiájában jelenik meg, minden szentmise a Golgotát idézi: megújítjuk, ismét megjelenítjük és átéljük a húsvéti misztériumot.⁵¹ Ferenc pápa éppen ezért hangsúlyozza, hogy a szentmise nem „színielőadás”, hanem ontológiai részvétel a megváltás művében. Krisztus húsvéti áldozata „az egység misztériuma”, amelyben az egyház egyesül az ő áldozatával és közbenjárásával; Krisztus keresztségének misztériuma pedig a szenvedéseket szeretetáldozattá alakítja (AL 317).⁵²

Ferenc pápa az *üdvösségtörténet* számos más eseményét is misztériumnak nevezi, követve a katekizmus tanítását (KEK 522–560). Az Ószövetség előképeit és próféciáit a húsvéti misztérium világítja meg, az evangéliumok célja pedig, hogy mélyebben bevezessenek Krisztus életének misztériumába, emeli ki többször is a Szentatya. Mivel „Krisztus egész élete a megváltás misztériuma” (KEK 515), ezért minden eseménye e belső titok jele (GE 20).⁵³ Ennek megismerése

⁵⁰ *Ferenc pápa katekézise a nagybőjtről*, 2014. 03. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-nagybojt-megteres-idoszaka--videoval> [2025. 07. 15.]; *Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2015. 04. 01. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-szent-harom-nap-soran-lepjunk-be-krisztus-misztariumaba> [2025. 07. 15.] *Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2016. 03. 23. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-valoban-felaldoz-ertunk-mindent> [2025. 07. 15.], és 2018. 03. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-engedjuk-hogy-jezus-husveti-misztariuma-iden-is-uj-eletet-adjon-nekunk> [2025. 07. 15.]

⁵¹ *Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2021. 03. 31. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-jezusnak-koszonhetoen-senki-sincs-tobb-egyedul-halal-sotetjeben> [2025. 07. 15.]

⁵² *Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 11. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-misen-belepunk-golgota-esemenyeibe-es-nem-szinieloadasra-megyunk> [2025. 07. 15.] és 2018. 03. 07. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-megvaltas-ingyenes> [2025. 07. 15.]

⁵³ Vö. *Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2016. 09. 07. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-stilusa-nem-az-itelkezes-hanem-az-irgalom> [2025. 07. 15.] A Szentatya beszédeiben több evangéliumi eseményt is a misztérium szóval ír le, így például Jézus származását (*Ferenc pápa katekézise: Jézus Krisztus a mi reménység-*

a keresztény ember alapvető feladata, amelyért a Szentatya buzdítása szerint – Pál apostolhoz hasonlóan – érdemes mindenről lemondani (Fil 3,8–11).⁵⁴

3.3. A misztériumba való belépés a Lélek és a csend által – a liturgia

Ferenc pápa szerint a liturgia nem pusztán emlékezés, hanem élő cselekmény, Krisztus misztériumának valós jelenléte.⁵⁵ Ezt magyarázva a Szentatya leszögezi, hogy a Lélek cselekvésének misztériuma által hívhatjuk Istent „Atyának” (DN 76, vö. Róm 8,15), ő köt össze minket Krisztus életének misztériumaival, vezet, hogy találkozassunk Krisztussal, és a világot a megváltó szemével szemléljük (AL 3).⁵⁶

Ferenc pápa már beszédeiben is megállapítja, amit majd a *Desiderio desideravi* apostoli levélben részletesebben is kifejt: a misztérium befogadásához szükség van az elámulás, a szemlélődés, a csendbe való belehallgatás képességére, valamint alázatra és kicsinységre. A pápa kiemeli a csend kulcsszerepét: a misztérium nem hírveréssel, hanem a „csend stílusával” közelíthető meg.⁵⁷ A csend „a misztérium öre”, nélküle „elveszik a misztérium az életünkben”. Is-ten „homállyal” és hallgatással, a „Szentlélek felhőjével”, a csenddel veszi körül

günk, 2025. 01. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-szent-jozsefhez-hasonloan-valtsuk-tettek-re-az-igert> [2025. 07. 15.], Mária látogatását Erzsébetnél „a látogatás misztériumának” nevezi (*Ferenc pápa katekézise az evangelizációról*, 2023. 10. 18. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-josagunkon-keresztul-jezus-josagat-tapasztaljak-meg-az-emberek> [2025. 07. 15.]), Jézus bemutatását a templomban (*Ferenc pápa katekézise: Jézus Krisztus a mi reménységünk*, 2025. 02. 26. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-maria-peldaja-tanitson-meg-hinni-remelni-es-masokhoz-fordulni> [2025. 07. 15.]

⁵⁴ *Ferenc pápa katekézise a Galata-levelekről*, 2021. 09. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-kegyelmebol-isten-ingyenes-szeretetebol-nyertunk-megigazulast> [2025. 07. 15.]

⁵⁵ *Ferenc pápa beszéde: Élő liturgia az élő egyházzért*, 2017. 08. 25. [online] <https://romkat.ro/2017/08/25/10099/> [2025. 07. 15.].

⁵⁶ *Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 04. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-kereszteny-ember-szamara-az-elmelkedes-talalkozas-jezussal> [2025. 07. 15.]

⁵⁷ „A csend készít fel a misztériumra.” *Discurso del Santo Padre Francisco a los participantes en el curso „Vivir en plenitud la acción litúrgica”*, 2023. 01. 20. [online] <https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2023/january/documents/20230120-vivere-pienezza-azione-liturgica.html> [2025. 07. 15.]

a misztériumot, és titokzatosan dolgozik a szívünkben.⁵⁸ Ferenc pápa meghatározásában a csend egyik formája az alázatos elámulás, amely nélkül a hit felszínes marad, és nem történik meg a misztériumba való belépés.⁵⁹

Katekéziseiben a Szentatya a misztérium tárgyalásakor törekszik a rítusok és a mindennapi élet összekapcsolására, hogy oldja a liturgiával szembeni idegenségérzetet. A liturgia a szimbólumok révén segít megérteni és befogadni a misztériumot, de ehhez szükséges a személyes, konkrét döntés: engednünk kell magunkat bevonódni Krisztus misztériumaiba, hogy eucharisztikus embe-
rekké váljunk (ez a gondolat fontos helyet foglal el a pápa liturgikus apostoli levelében is).⁶⁰

Ferenc pápa támaszkodik a hagyományos megközelítésre, mely szerint a „misztérium – ünneplés – élet hármasa” alkotja az ember földi létének alapját.⁶¹ Eszerint Isten Krisztusban önmagát nyilatkoztatja ki (misztérium), akivel a szentségekben kerülhetünk kapcsolatba (ünneplés), s ez átalakítja életünket, krisztusivá tesz (élet). Ebbe a gondolatsorba illeszkedik a *Desiderio desideravi* is, amely mintegy összefoglalja és letisztázza Ferenc pápa tanítását a misztériumról. A következőkben ezt a dokumentumot vizsgáljuk.

4. A MISZTÉRIUM FOGALMA A *DESIDERIO DESIDERAVI* APOSTOLI LEVÉLBEN

Ferenc pápa *Desiderio desideravi* kezdetű apostoli levelének 2022-es megjelenését követően több teológiai konferenciát is szerveztek a liturgikus dokumentumról általában vagy valamelyik kulcsfogalmát középpontba állítva, emellett

⁵⁸ *Misas matutinas en la capilla de la Domus Sanctae Marthae: El misterio no busca publicidad*, 2013. 12. 20. [online] https://www.vatican.va/content/francesco/es/cotidie/2013/documents/papa-francesco_20131220_misterio-publicidad.html [2025. 07. 15.]

⁵⁹ *Ferenc pápa katekézise a karácsonyról*, 2023. 12. 20. [online] https://www.vatican.va/content/francesco/es/cotidie/2013/documents/papa-francesco_20131220_misterio-publicidad.html [2025. 07. 15.]

⁶⁰ *Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2018. 04. 04. A Krisztus misztériumába való bevonódás: „engedni Krisztust cselekedni tetteinkben...” [online] <https://www.magyarokurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-mise-mindennapokban-tanusitott-krisztusi-magatartasunkban-eri-el-celjat> [2025. 07. 15.]

⁶¹ Vö. FÉLIX MARÍA AROCENA tanulmánya az alexandriai és antiochiai iskolák hagyományáról: *Misterio, celebración, vida en las tradiciones Alejandrina y Antioquena*, *Scripta Theologica* 38 (2006/3) 1071–1083.

számos tanulmány is született az apostoli levél kapcsán, sőt néhány teológiai folyóirat tematikus számot is szentelt neki, segítve az egyházi recepciót.⁶²

A *Desiderio desideravi* apostoli levél a képzés és formálódás kapcsán fejti ki a liturgikus ünneplés kiemelkedő szerepét a húsvéti misztériumba való belépésben. A dokumentumban Ferenc pápa leszögezi, hogy nem pusztán értelmi megértésről (DD 39–41) van szó, amelyet tanulással elsajátíthatnánk, és nem is egyszerűen a rubrikák szolgai követéséről, hanem arról, hogy a liturgikus ünneplés a megtapasztaláson, találkozáson és egzisztenciális bevonódáson (DD 39; 42) keresztül vezet be Krisztus húsvéti misztériumába.⁶³ Éppen ezért a részvétel elengedhetetlen e mérhetetlen, minket meghaladó kincs (DD 25; 38; 61) befogadásához.

A húsvéti misztérium „a szentségi jelek konkrétságában”, azok ünneplésében (DD 24; lásd 42) válik jelenvalóvá az egyházban. Eszerint a misztérium olyan, az emberi értelmet meghaladó, Istentől jövő kegyelem, amelyben Isten láthatatlan kegyelme láthatóvá válik. Nem meglepő tehát, hogy a dokumentum a szentségek ünneplését összekapcsolja a misztériummal, sőt magát ezt az ünneplést misztériumnak nevezi (DD 25; 43). A szentségek „működési módjáról” beszélve Ferenc pápa kifejti, hogy Isten ígéje és a szentségek olyan megemlékezést hordoznak magukban, amelyek jelenvalóvá teszik a húsvéti misztériumot (DD 49), és a részvétel révén ahhoz a megtapasztaláshoz vezetnek,

⁶² Külföldön az apostoli levél kapcsán szervezett jelentősebb konferenciák: Franciaország (Párizs, 2024. január, a konferencia előadásai kötetben jelentek meg: GILLES DROUIN [éd.]: *Former à et par la liturgie*, Paris, 2025, Les Éditions du Cerf.). Emellett jelentősebb konferenciák: Spanyolország (Madrid, 2023. október), Németország (Georgsmarienhütte, 2024. február), Amerikai Egyesült Államok (Minnesota, 2023. szeptember). Magyarországon a levél megjelenésének évében két konferencia is megrendezésre került: 2022 augusztusában *Et renovabis* címmel tartottak liturgikus napokat Pannonhalmán, majd november 19-én a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán *Az ünneplés művészete* címmel. Utóbbi konferenciának az előadásait konferenciakötetben adták ki: FEHÉRVÁRY ÖRS JÁKÓ OSB – VIDA-BARÁTH MÁRTA (szerk.): *Az ünneplés művészete*, L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024. [doi: doi.org/10.55726/SF.2024.41]

⁶³ „A liturgia élet, és nem egy megértendő gondolat. Egy beavató, illetve a gondolkodás- és viselkedésmódot átalakító tapasztalat megélését szolgálja ugyanis, és nem Istentől alkotott elképzeléseink tárházának növelését. [...] A lelki-szellemi elmélyedés más, mint a liturgia, amely »kimondottan belépés Isten misztériumába; annak engedése, hogy a misztériumhoz vitessünk és a misztériumban legyünk«.” FERENC PÁPA beszéde az olasz országos liturgikus konferencia résztvevőikhez 2017. augusztus 24-én: A liturgikus reform visszafordíthatatlan (ford. Tözsér Endre), *Praeconia* 13 (2018/1) 96–101, 99–100.

amely a Krisztussal való személyes kapcsolat alapja, és az ő megismerését jelenti (DD 19; 41).

A misztérium jelenvalóvá tételében kiemelkedő szerep jut az ünneplés művészetének (DD 49), hiszen „a liturgia művésszé vált élet”⁶⁴, amiben megvalósul annak misztériumjellege. Az *ars celebrandi* segít megőrizni a liturgikus szimbólumokat, és segít növekedni az életadó megértésükben (DD 48) azáltal, hogy a teremtett világot bevonja az istendicséretbe: „a teremtett dolgok nélkülözhetetlen részei az üdvösségünket munkáló szentségi cselekvésnek” (DD 46). Az ünneplés művészetéhez, mint minden művészetéhez, ismeretek szükségesek – itt köszön vissza az apostoli levél központi témája a liturgiára – és a liturgia általi formálódás (DD 34).⁶⁵ A Szentatya hangsúlyozza, hogy „az ünneplés művészetének összhangban kell lennie a Lélek működésével” (DD 49) ahhoz, hogy elkerülje a szubjektivizmus és a rögtönzés, a kulturalizmus és a külsőségekre szorítókozó rubrikakövetés kísértését. További fontos megállapítása Ferenc pápának az ünneplés művészetéről, hogy „az igazi művész nem birtokolja a művészetet, hanem inkább a művészet »szállja meg«, veszi birtokba őt” (DD 50). Annyiban beszélhetünk a liturgia „minőségéről”, amennyiben az abban résztvevő emberek átadják magukat a Léleknek, és Jézus szeretetének engedve hagyják, hogy a rácsodálkozás hatalmába kerítse őket, és az Úr vágya magához vonja, birtokba vegye őket (vö. DD 6). A „birtokba vett” ember számára válik lehetségessé a részvétel, amelynek – ahogy a képzésnek is – teljessége és végső célja a Krisztushoz való hasonlóvá válás (DD 41). Ezen az úton elengedhetetlen elem a húsvéti misztériumon való elámulás (DD 25), ami nem a „»misztérium iránti érzék« füstös fogalma” (DD 25). Ferenc pápa itt világosan jelzi, hogy a misztérium nem egyfajta rejtélyes, értelmetlen valóság, amit körbe kell venni érthetetlen gesztusokkal, hanem egy minket meghaladó, Istentől

⁶⁴ ROMANO GUARDINI: *A liturgia szelleme*. i. m., 80. Itt Guardini a művészetet, a játékot és a nevelést összekapcsolja, ahogy az Ferenc pápánál is megjelenik. Ferenc pápa kifejezetten hivatkozik a *Desiderio desideravi* apostoli levélben a német teológusra. Erről és a levél többi forrásáról részletesebben: GÉRECZ IMRE: Vendégszövegek. Ferenc pápa liturgikus magisztériumának forrásai, in Fehérváry Örs Jákó OSB – Vida-Baráth Márta (szerk.): *Az ünneplés művésze*, Sapientia Füzetek 41., L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024, 113–127.

⁶⁵ Az előbbi főleg az ismeretek elsajátítására vonatkozik és megelőzi az ünneplést, míg utóbbi magán a liturgián történik a résztvevők hármass (testi, szellemi és lelki) bevonódása révén. Ehhez lásd: ILYÉS ZSOLT: *A Desiderio desideravi* kincsei és kihívásai. Bevezető gondolatok, in Fehérváry Örs Jákó OSB – Vida-Baráth Márta (szerk.): *Az ünneplés művésze*, Sapientia Füzetek 41., L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024, 49–58, 53.

jövő ajándék, amely meghalad bennünket, felülmúlja az ember értelmi képességeit (DD 38), ezért hitben és alázattal kell megközelíteni (DD 3). Ezt fejezi ki a levél által többször hangsúlyozott „elámulás” fontossága, ami nem más, mint Isten üdvözítő tervének szemlélése, amely „feltárult előttünk Jézus húsvéti misztériumában” (DD 25). Ezt a feltárult misztériumot szemléljük a liturgia gesztusaiban és szavaiban egyaránt: „Íme, hitünk szent titka” (misztériuma) – mondja a pap az átváltoztatás után.⁶⁶

Ferenc pápa az apostoli levelében is határozottan elutasítja a szubjektivizmus és a gnoszticizmus (DD 19) félrevezető értelmezését a misztériummal kapcsolatban, mivel ezek nem veszik figyelembe a kegyelem erejét, és egyéni utat javasolnak, miközben a misztériumot – ahogy fentebb láttuk – nem lehet egyéni erőből, csupán az emberi értelemre vagy érzelmi élményekre hagyatkozva megérteni, befogadni. Ugyanígy nem elegendő (bár fontos) pusztán a bensőségességre buzdítás és a minőség javítása sem (DD 24). Ehelyett Isten kezdeményezésének és meghívásának elfogadása az ember helyes válasza és „igazi aszkézise” (DD 6).

A liturgikus ünneplés az, ami „megtisztít azáltal, hogy a hittel elfogadott üdvösség ajándékának ingyenességét hirdeti” (DD 20), és „lehetővé teszi számunkra, hogy itt, a földön a misztériumok ünneplésében lássuk Istent” (DD 43). Nem az emberi értelem, hanem Isten Lelke az, aki tökéletesíti a tudást (DD 39) és átalakítja az életet, hogy a hívő krisztusivá válhasson (DD 21). Mindez a megtestesülés útján (DD 19) történik, amely az ünnepelt misztériumban, a liturgiában válik jelenvalóvá. A liturgikus év a misztérium különféle dimenzióit helyezve előtérbe lehetőséget ad a növekedésre Krisztus misztériumának megismerésében és átélésében (DD 64).

5. BEFEJEZÉS

Ebben a tanulmányban áttekintettük Ferenc pápa írott és szóbeli tanítását figyelmünket a misztérium fogalmára irányítva. Külön is kitértünk a *Desiderio*

⁶⁶ A húsvéti misztérium kiemelkedő ünneplésében, a szent három nap liturgiájában és a húsvéti időszakban többször is megjelenik a könyörgésekben a misztérium vagy a szent misztérium kifejezése (pl. a nagycsütörtöki kollektában: „Kérünk, segíts, hogy ebből a nagy misztériumból a szeretet és az élet teljességét méríthessük”; a húsvéti vigília felajánló könyörgésében: „Kérünk, Urunk, Istenünk, fogadd el néped könyörgését és bemutatott adományait, hogy a húsvéti misztériumokba beavatva gyógyulást nyerjünk, és eljussunk az örök életre”).

desideravi liturgikus dokumentumra, hiszen a misztérium elsősorban a liturgiában válik kézzelfoghatóvá az ember számára. Az alábbiakban néhány olyan megállapítást teszünk az elemzett szövegek alapján, amelyek továbbgondolásra érdemesnek látszanak és amelyek közvetlen hatást gyakorolhatnak a misztérium ünneplésének megélésére és a róla való elmélkedésre, miközben Ferenc pápa lelkipásztori stílusának markáns jegyeit hordozzák magukon:

- A misztérium központi jelentőségű az Istennel való kapcsolatban, aki „a megtestesülés módszerét” választotta arra, hogy az embert megszólítsa és üdvözítő kegyelmébe bevonja. Éppen ezért a liturgiában megjelenő misztériumot elsősorban nem értelmileg kell megérteni, hanem az elámulás magatartásával alázatosan fogadni, hagyni, hogy Isten vágya vonzzon és megérintsen minket.
- Az üdvösségtörténet titkai, különösen is a húsvéti misztérium, a szentségi jelek konkrétságában, a teremtet világot felhasználva jutnak el hozzánk, vagyis nem elvont igazságokról beszélünk, hanem ünnepeket, meg tapasztalható, átélhető, „itt és most” jelenvalóvá váló eseményről.
- A liturgiát nem mi „alkotjuk”, hanem mindenekelőtt ajándékba kapjuk Istentől, ezért a befogadásához mindenekelőtt a kicsinyek lelkülete és a Lélekre figyelő csend szükséges.
- A liturgia szélsőséges, a misztériumot kiüresítő felfogásaival szemben az ünneplés művészete a válasz, amely a bevonódást, a valóságos, gyümölcsöző részvételt teszi lehetővé. Így a misztérium ünneplése egzisztenciális erővel bíró esemény lesz, a krisztusivá formálódás forrásává válik, amennyiben megvalósul a liturgiára és a liturgia általi formálódás Isten egész népében.
- A keresztény misztérium tehát olyan valóság, amely az élet értelméhez és forrásához tartozik: meghívás az isteni életben való részesedésre, amelyet az egyház közvetít, s amelybe a hit révén léphetünk be.

BIBLIOGRÁFIA

Ferenc pápa írásai

- FERENC PÁPA: *Amoris laetitia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és a diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek, a keresztény házastársaknak és a világi híveknek a családban megélt szeretetről, Pápai Megnyilatkozások 52., Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi* kezdetű apostoli levele a püspököknek, papoknak, diakónusoknak, a megszentelt személyeknek és a világi hívőknek Isten népének liturgikus képzéséről. Melléklet: Ferenc pápa *Traditionis custodes* kezdetű *motu proprio*ja és annak kísérőlevele, Pápai Megnyilatkozások 60., Szent István Társulat, Budapest, 2023.
- FERENC PÁPA: *Dilexit nos* kezdetű enciklikája Jézus Krisztus szívének emberi és isteni szeretetéről, Pápai Megnyilatkozások 67., Szent István Társulat, Budapest, 2025.
- FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és a világi híveknek az evangélium hirdetéséről a mai világban, Pápai Megnyilatkozások 49., Szent István Társulat, Budapest, 2014.
- FERENC PÁPA: *Exhortación apostólica postsinodal Querida Amazonia al pueblo de Dios y a todas las personas de buena voluntad*, 2020. [online] https://www.vatican.va/content/francesco/es/apost_exhortations/documents/pa-pa-francesco_esortazione-ap_20200202_querida-amazonia.html [2025. 10. 20.]
- FERENC PÁPA: *Gaudete et exsultate* kezdetű apostoli buzdítása az életszentségre szóló meghívásról a mai világban, Pápai Megnyilatkozások 53., Szent István Társulat, Budapest, 2018.
- FERENC PÁPA: *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról, Pápai Megnyilatkozások 51., Szent István Társulat, Budapest, 2015.
- FERENC PÁPA: *Sublimitas et miseria hominis* kezdetű apostoli levele Blaise Pascal születésének négy századik évfordulóján, Pápai megnyilatkozások 61., Szent István Társulat, Budapest, 2023.

Ferenc pápa beszédei

- Audiencia a los participantes en la Asamblea Plenaria del Dicasterio para el Culto Divino y la Disciplinas de los Sacramentos*, 08. 02. 2024. [online] https://press.vatican.va/content/salastampa/es/bollettino/pubblico/2024/02/08/080224c.html?utm_source=chatgpt.com [2025. 07. 14.]
- Discurso del Santo Padre Francisco a la Asociación italiana de profesores y cultores de la liturgia*, 2022. 09. 01. [online] <https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2022/september/documents/20220901-cultori-liturgia.html> [2025. 07. 15.].
- Discurso del Santo Padre Francisco a los participantes en el curso „Vivir en plenitud la acción litúrgica”*, 2023. 01. 20. [online] <https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2023/january/documents/20230120-vivere-pienezza-azione-liturgica.html> [2025. 07. 15.]
- FERENC PÁPA beszéde az olasz országos liturgikus konferencia résztvevőihez 2017. augusztus 24-én: A liturgikus reform visszafordíthatatlan, *Praecognia* 13 (2018/1) 96–101.
- Ferenc pápa beszéde a ministránsokhoz*, 2024. 07. 30. [online] <https://www.magyarKurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ministransokhoz-osszatok-meg-jezust-masokkal> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa beszéde a Római Kúria tagjai előtt*, 2014. 12. 23. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-romai-kuria-tagjaihoz-karacs-sony-alkalmabol> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa beszéde az elvándorlók világnapján*, 2024. 09. 29. [online] <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2024-10/papa-uzenet-elvandorlok-menekultek-vilagnap-isten-vandorol-nep.html> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa beszéde papszentelésre*, 2024. 02. 26. [online] <https://www.magyarKurir.hu/ferenc-papa/a-papa-romai-egyhazmegye-papszenteles-elott-allo-diaonusaihoz-lelkipasztori-etel-nem-kezikonyv> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa beszéde: Élő liturgia az élő egyházért*, 2017. 08. 25. [online] <https://romkat.ro/2017/08/25/10099/> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa beszélgetése a Pápai Liturgikus Intézet tanáraival és diákjaival* (2022. 05. 07.) in KASPER MARIUS KAPRON: Magisterio del Papa Francisco sobre la liturgia, *Medellín* 188 (2024) 77–112.
- Ferenc pápa katekézise a családról*, 2015. 01. 28. [online] <https://www.magyarKurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-apak-es-tarsadalom-arvan-hagyjak-gyermekeket-videoval> [2025. 07. 14.]

- Ferenc pápa katekézise a Galata-levélről*, 2021. 09. 08. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-forradalmi-ujdon-sag-hogy-egyenlok-vagyunk-krisztusban> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a Galata-levélről*, 2021. 09. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-kegyelmebol-isten-ingyenes-szeretetebol-nyertunk-megigazulast> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a hitvallásról*, 2013. 10. 23. [online] <https://www.magyarkurir.hu/kitekinto/maria-hit-es-szeretet-mintakepe-az-egyhaz-szamarara> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a karácsonyról*, 2020. 12. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-adja-meg-nekunk-az-ur-csodalkozas-kegyelmet> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a karácsonyról*, 2023. 12. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-vasarlas-laz-ne-terelje-el-figyelmunket-lenyegrol> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a keresztny reményről*, 2017. 04. 19. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-legkoparabb-ko-vek-kozul-hajtatja-ki-legszebb-viragait> [2025. 07. 14.]
- Ferenc pápa katekézise a keresztny reményről*, 2017. 09. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ha-hibazol-kelj-fel-nincs-emberibb-mint-hibakat-elkovetni> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a keresztny reményről*, 2017. 10. 18. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-amikor-meghalunk-jezussal-talalkozunk-aki-kezen-fog-minket> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a keresztségről*, 2018. 04. 11. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-unnepeld-meg-ujjaszulesesnapodat-is> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a keresztségről*, 2018. 05. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-uj-emberre-szulettunk-es-reszedtunk-krisztus-papsagaban> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 02. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-semmi-sem-olthatja-ki-isten-irantad-erzett-szenvedelyes-szeretetet> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 02. 27. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-szentsegenek-tukrozodnie-kell-tetteinkben-eletunkben> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 04. 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-ha-be-akarod-csapni-magadat-mondd-csak-hogy-nincs-bunod> [2025. 07. 15.]

- Ferenc pápa katekézise a Miatyánkról*, 2019. 05. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-hogy-imadkozni-tudjunk-egyugyuve-kell-valnunk> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a nagyböjtről*, 2014. 03. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-nagybojt-megterez-idoszaka-videoval> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2016. 03. 23. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-valoban-felal-do-ertunk-mindent> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2015. 04. 01. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-szent-harom-nap-soran-lepjunk-be-krisztus-misztariumaba> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2018. 03. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-engedjuk-hogy-jezus-hu-sveti-misztariuma-iden-is-uj-eletet-adjon-nekunk> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szent három napról*, 2021. 03. 31. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-jezusnak-koszonhetoen-senki-sincs-tobbe-egyedul-halal-soterjeben> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 11. 08. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-emeljuk-fel-szivunket-ne-telefonjainkat> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 11. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-misen-belepunk-golgota-esemenyeibe-es-nem-szinielodasra-megyunk> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2017. 12. 20. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ne-kessunk-el-szentmiserol-in-kabb-elobb-erkezzunk> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2018. 01. 03. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ne-masokat-hanem-sajat-buncinket-valljuk-meg> [2025. 07. 14.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2018. 03. 07. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-megvaltas-ingyenes> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentmiséről*, 2018. 04. 04. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-mise-mindennapokban-tanositott-krisztusi-magatartasunkban-eri-el-celjat> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise a szentségekről*, 2014. 02. 26. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-ne-feljunk-papot-hivni-betegekhez-videoval> [2025. 07. 15.]

- Ferenc pápa katekézise a szentségekről*, 2014. 04. 02. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/a-hazassag-velunk-valo-isten-szeretete-nek-ikonja-ferenc-papa-katekezise> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az egyházzól*, 2014. 08. 27. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/-keresztények-megosztottsaga-az-egyik-legsulyosabb-bun-ferenc-papa-katekezise> [2025. 07. 14.]
- Ferenc pápa katekézise az egyházzól*, 2014. 10. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-egyhaz-krisztus-teste-videoval> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az egyházzól*, 2014. 10. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-egyhaz-mi-vagyunk-mindnyajan> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az evangelizációról*, 2023. 04. 19. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-keszen-kell-lennunk-eletunket-adni-istenert-es-testvereinkert> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az evangelizációról*, 2023. 10. 18. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-josagunkon-keresztul-jesus-josagat-tapasztaljak-meg-az-emberek> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2020. 05. 13. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-az-imaban-mindent-elmeselhetunk-istennek> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2020. 11. 25. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-az-egyhaz-nem-piac-es-nem-politikai-part-hanem-lelekbol-szuletik> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 02. 03. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-keresztény-eletunk-liturgikus-imabol-forrasozik> [2025. 07. 14.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 02. 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-mentegesd-tobbieket-legy-meger-to-egyutterzo-gyenged-mint-jesus> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 03. 03. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-jesus-altal-isten-bevont-bennunket-szentharomsag-eletebe> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 03. 17. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-lelek-nelkul-nincs-orom-sem-szeretet-csak-szomorúsag-es-megszokas> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 04. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-keresztény-ember-számára-az-elmelkedes-talalkozas-jezussal> [2025. 07. 15.]

- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 04. 28. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-kereszteny-ember-szamara-az-elmelkedes-talalkozas-jezussal> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az imádságról*, 2021. 05. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-katekezise-keresztenyek-nem-allitjak-szembe-szemlelodest-es-cselekvest> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2015. 12. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-az-irgalmassag-hozzajarulhat-egy-embersegesebb-vilag-epitesehez> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2015. 12. 16. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-uram-segits-hogy-kitarjam-szivem-kapujat> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2016. 09. 07. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-stilusa-nem-az-itelkezes-hanem-az-irgalom> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise az irgalmasságról*, 2016. 10. 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-turelmesen-hallgasuk-meg-es-ne-torkoljuk-le-egymast> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise: „A Lélek vezeti Isten népét Jézushoz”*, 2024. 10. 09. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-az-egyseget-leleekben-egyutt-jarva-erjuk-el> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise: Jézus Krisztus a mi reménységünk*, 2025. 01. 29. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-szent-jozsef-hez-hasonloan-valtsuk-tettek-re-az-iget> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise: Jézus Krisztus a mi reménységünk*, 2025. 02. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-maria-peldaja-tanitson-meg-hinni-remelni-es-masokhoz-fordulni> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa katekézise: Jézus Krisztus a mi reménységünk*, 2025. 02. 26. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-katekezise-legyunk-kepek-kiszimatolni-isten-jelenletet-kicsinysegben> [2025. 07. 15.]
- Ferenc pápa nagybőjtjének katekézise*, 2014. 03. 05. [online] <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-nagybojt-megteres-idoszaka--videoval> [2025. 07. 14.]
- Misas matutinas en la capilla de la Domus Sanctae Marthae: El misterio no busca publicidad*, 2013. 12. 20. [online] https://www.vatican.va/content/francesco/es/cotidie/2013/documents/papa-francesco_20131220_misterio-publicidad.html [2025. 07. 15.]

Más egyházi megnyilatkozások, kiadványok

A II. Vatikáni Egyetemes Szent Zsinat határozata szerint megújított VI. Pál pápa tekintélyével kihirdetett, II. János Pál pápa által felülvizsgált, kibővített Római Misekönyv. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia megbízásából a harmadik, hivatalos, bővített vatikáni kiadás alapján készült fordítás, Szent István Társulat, Budapest, 2022.

A Katolikus Egyház Katekizmusa, Szent István Kézikönyvek 6., Szent István Társulat, Budapest, 2002.

JÁNOS PÁL PÁPA, II.: *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakonusoknak, a szerzeteseknek és minden hívőnek, az Eucharisztia és az Egyház kapcsolatáról, Pápai Nyilatkozások 37., Szent István Társulat, Budapest, 2003.

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

PÁL PÁPA, VI.: *Mysterium fidei* kezdetű enciklikája az Oltáriszentségről in Diósi István (szerk.): *Pápai nyilatkozások az Eucharisztia körül. Pápai dokumentumok 1264–2007*, Szent István Társulat, Budapest, 2019, 107–131.

Teológiai folyóiratok és könyvek

AROCENA, FELIX MARÍA: Jean Corbon: La liturgie de source. Una clave hermenéutica para el catecismo de la Iglesia católica, *Scripta Theologica* 35 (2003/2) 527–546. [doi: doi.org/10.15581/006.35.13009]

AROCENA, FÉLIX MARÍA: Misterio, celebración, vida en las tradiciones Alejandrina y Antioquena, *Scripta Theologica* 38 (2006/3) 1071–1083. [doi: doi.org/10.15581/006.38.11244]

BÉKÉS GELLÉRT: A krisztusi misztérium liturgikus ünneplése, *Vigilia* 59 (1994/1) 27–32.

BLOCK, HEINRICH: L'eucharistie fait-elle toujours l'église?, *La Maison-Dieu* 223 (2000/3) 73–92.

BOULNOIS, MARIE-ODILE: L'eucharistie, mystère d'union chez Cyrille d'Alexandrie: les modèles d'union trinitaire et christologique, *Revue des Sciences Religieuses* 74 (2000/2) 147–172. [doi: doi.org/10.3406/rscir.2000.3528]

BRUGUÉS, JEAN-LUIS: L'eucharistie et l'urgence du mystère, *Nouvelle Revue Théologique* 130 (2008/1) 3–25. [doi: doi.org/10.3917/nrt.301.0003]

BRULIN, MONIQUE: Célébration et adoration eucharistiques. Etude de leurs rapports, *La Maison-Dieu* 225 (2001/1) 189–206.

- CANCERAN, DELFO CORTINA: A critical reading of Lumen Gentium, *Asian Horizons* 9 (2015/3) 467–483.
- CIPRIANO VAGAGGINI: Observations on the Catholic-Lutheran Joint Commission's Document on the Eucharist, *Information Service* 39 (1979/1–2) 36–40.
- CODINA, VÍCTOR: Eucaristía y Reino de Dios, *Theologica Xaveriana* 56 (2006/157) 45–57.
- CSANÁD BÉLA: Misztérium és liturgia, *Vigilia* 40 (1975/11) 734–740.
- DANNEELS, GODFRIED: Az Eucharisztia. Hitünk misztériuma, ajándék, amely-lyel Krisztus megajándékozta egyházát, *Vigilia* 70 (2005/4) 292–296. (ford. Jelenits István)
- DOLHAI LAJOS: Az eucharisztikus kenyér szimbolizmusa, *Studia Theologica Transsylvaniensia* 24 (2021/1) 111–127.
- DROUIN, GILLES (éd.): *Former à et par la liturgie*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2025.
- DYK, STANISŁAW: Znaczenie terminu „misterium” w refleksji teologiczno-liturgicznej, *Roczniki liturgiczne* 1 (56) 2009, 69–85.
- ELIADE, MIRCEA: *A szent és a profán. A vallási lényegről*, Európa, Budapest, 1996.
- FARAGÓ ISTVÁN: Nonverbális kommunikáció a liturgiában, *Studia Theologica Transsylvaniensia* 25 (2022) 162–176. [doi: doi.org/10.52258/STTHTR.2022.08]
- FEHÉRVÁRY ÖRS JÁKÓ – VIDA-BARÁTH MÁRTA (szerk.): *Az ünneplés művészete*, Sapientia Füzetek 41., L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024. [doi: doi.org/10.55726/SF.2024.41]
- FRAIGNEAU-JULIEN, BERNARD: Le mystère de l'Eucharistie et l'incorporation au Christ selon M. J. Scheeben, *Revue des Sciences Religieuses* 31 (1957/3) 249–274.
- GÉRECZ IMRE: Vendégszövegek. Ferenc pápa liturgikus magisztériumának forrásai, in Fehérváry Örs Jákó OSB – Vida-Baráth Márta (szerk.): *Az ünneplés művészete*, Sapientia Füzetek 41., L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024, 113–127. [doi: doi.org/10.55726/SF.2024.41.113]
- GONZÁLEZ, TEÓDULO QUINTERO: Eucaristía, jubileo y comunión. „El misterio en su plenitud ilumina lo que precede”. *Theologica Xaveriana* 133 (2000) 99–106.
- GUARDINI, ROMANO: *A liturgia szelleme*, Korda, Budapest, 1940.
- GUARDINI, ROMANO: *Liturgy and Liturgical Formation*, Liturgy Training Publications, Chicago, 2022. (ford. Jan Bentz)

- GUARDINI, ROMANO: *Welt und Person. Versuche zur christlichen Lehre vom Menschen*, Matthias Grünewald (F. Schöningh), Mainz, 1988.
- HENNEVELD, PETER J.: *Visualizing the Paschal Mystery. The Feast of Orthodoxy as a Locus of a Liturgical Theology of Icons*, Washington, 2019.
- ILYÉS ZSOLT: A *Desiderio desideravi* kincsei és kihívásai. Bevezető gondolatok, in Fehérváry Örs Jákó OSB – Vida-Baráth Márta (szerk.): *Az ünneplés művészete*, Sapientia Füzetek 41, L'Harmattan – Sapientia Főiskola, Budapest, 2024, 49–58. [doi: doi.org/10.55726/SF.2024.41.49]
- KAPRONI, KASPER MARIUSZ: Magisterio del Papa Francisco sobre la liturgia, *Medellín* 188 (2024) 77–112.
- KRUPPA TAMÁS: A megtestesülés misztériuma, *Vigilia* 71 (2006/12) 882–889.
- LUBAC, HENRI DE: *Méditation sur l'Église*, Aubier, Paris, 1953.
- MIKLÓSHÁZY ATTILA: A keresztény liturgia története, *Praeconia* 17 (2022/28) 83–90.
- MOSOLYGÓ PÉTER: Az epiklézis első lelőhelyei, *Studia Wesprimiensia* 12 (2010/1–2) 59–68.
- MUÑOZ, FLORENTINO: Contemplación del Misterio de la Eucaristía, *Cuariensia* 1 (2006/1) 67–117.
- NEBEL, JOHANNES: Liturgikus paradigmaváltás az actio-tól a celebratio-ig, *Praeconia* 8 (2013/2) 42–59.
- NEDELEA, JEAN: An overview of Karl Rahner's Ecclesiology, *International Journal of Orthodox Theology* 8 (2017/3) 142–179. [urn:nbn:de:0276-2017-3062]
- OTTO, RUDOLF: *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*, Osiris, Budapest, 1997.
- OUELLET, MARC: Trinität und Eucharistie – Mysterium des Bundes, *Communio* 29 (2000/2) 120–138. [doi: doi.org/10.57975/ikaz.v29i2.92300]
- PORTILLO, ESCOBAR – ALBERTO, DANIEL: La actio litúrgica como expresión del Misterio cristiano, *Teología y catequesis* 138 (2017) 71–93.
- RAHNER, KARL: The Concept of Mystery in Catholic Theology, *Theological Investigations* 4., Helicon, Baltimore, 1966.
- ZIZIOULAS, JOHN D.: *The One and the Many. Studies on God, Man, the Church, and the World Today*, Sebastian Press, Los Angeles, 2010.

„A gyökértől az Ágacskáig”¹

Harminc éve alapították meg a „Szécsény Ágacskája”
klarissza monostort

VARGA IMRE KAPISZTRÁN OFM

Abstract

On 10 and 11 August 2025, the „Szécsény Ágacskája” (Twig of Szécsény) Clarissan monastery commemorated the thirtieth anniversary of its founding. The significance of the event lies, on the one hand, in the fact that the Order of St. Clare had not been present in Hungary since Joseph II dissolved it in 1782. On the other hand, the establishment of the Clarissan hermitage community founded by Marie-Paul de la Trinité in 1979 is closely linked to the Second Vatican Council’s efforts to renew monastic life and the search for a new path forward following the council. The establishment of the monastery made it possible to lead a contemplative Franciscan life in Hungary again, and the Franciscan charism became complete.

Keywords: *Poor Clares, Franciscan spirituality, contemplative life, Marie-Paul de la Trinité, ‘Le Rameau de Szécsény’.*

Absztrakt

2025. augusztus 10-én és 11-én emlékezett meg a „Szécsény Ágacskája” klarissza monostor alapításának harmincadik évfordulójáról. Az esemény jelentőségét egyrészt az adja, hogy amióta II. József 1782-ben feloszlatta, azóta nem volt jelen Szent Klára rendje Magyarországon. Másrészt, hogy a Marie-Paul de la Trinité által 1979-ben alapított remete klarissza közösség létrejötté szo-

VARGA IMRE KAPISZTRÁN ferences szerzetespap, teológus, történész, lelkipáter, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Spirituális Teológia és Lelkipáterképzés Tanszékének tanszékvezető főiskolai tanára, e-mail: varga.kapisztran@sapientia.hu

¹ Jelen írás a Szécsényben 2025. augusztus 11-én tartott megemlékezésen elmondott beszéd átdolgozott változata.

rosan kapcsolódik a II. Vatikáni Zsinat szerzetesi életet megújító törekvéséhez és a zsinatot követő útkereséshez. A monostor létrejöttével hazánkban is újra megjelent a ferenceség kontemplatív megélésének lehetősége, és teljes lett a ferences karizma.

Kulcsszavak: klarissza, ferenceség, kontemplatív élet, Marie-Paul de la Trinité, „Szécsény Ágacskája”.

2025. augusztus 11-én ünnepelte a „Szécsény Ágacskája” Klarissza Remeteség a monostor alapításának, vagyis a klarissza nővérek újkori letelepedésének 30. évfordulóját. Az ünnep jelentőségét az adja, hogy II. József eltörlő intézkedése óta 1995-ben alapítottak Magyarországon újra klarissza monostort.

Minthogy a remete klarisszák monostorait „ágacskáknak” nevezték el, megemlékezésük „A gyökértől az ágacskáig” mottó jegyében zajlott, mely egyszerre utal az eredetre, a kifejlődésre és a jelenre.

Amikor megemlékezünk a nővérek megtelepedésének 30. évfordulójáról, arról az időről, melynek során a gyökerekből ágacska lett, erről a megtett útról három értelemben beszélhetünk:

1. spirituális és spiritualitástörténeti értelemben,
2. történelmi értelemben,
3. itteni konkrét megvalósulása szempontjából.

I. A GYÖKÉRTŐL AZ ÁGACSKÁIG SPIRITUÁLIS ÉS SPIRITUALITÁSTÖRTÉNETI ÉRTELEMBEN

Az ágacska létrejötte szorosan kapcsolódik a II. Vatikáni Zsinat szellemiségéhez, amelynek a szerzetesi élet korszerű megújításáról szóló dokumentuma, a *Perfectae Caritatis* többek között sürgeti az evangéliumi alapokhoz és az adott szerzetesi közösségek egészséges rendi hagyományaihoz való visszatérést.² Ez a ferences család esetében nem jelentett gondot, egyrészt, mert az evangélium

² *Perfectae Caritatis* 2. [online] <https://katolikus.hu/dokumentumtar/perfectae-caritatis> [2025. 11. 20.]

szerinti élet áll Ferenc és Klára élettervének középpontjában,³ másrészt, mert a Szent Ferenc-kutatás és a ferencességtudomány ekkor már 80 éve létezett akadémiai szinten is.⁴ A zsinat kívánalmait tehát rendelkezésre állottak.

A zsinat utáni útkeresésben a szerzetesi élet megújításának számos kísérlete indult el, melyek között voltak időtállóak, és voltak, amelyek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt. Igazából szlogenekben, jelszavakban is össze lehetne ezeket foglalni, mint ahogy egy régebbi cikkében Várnai Jakab atya ezt meg is tette;⁵ ilyenekre gondolok a ferences közösségeken belül, mint a „kis közösség,” a „*communita inserita*” [az emberek között élő közösség] stb.⁶ Ebben az időben és ebben a zsinat utáni „forrongó” egyházi légkörben 1979. április 26-án lépett ki a Nancy városában lévő kolétánus⁷ anyamonostorából a Szentháromságról nevezett Marie-Paul anya,⁸ ennek a klarissza reformcsoportnak az alapítója is, hogy egy nagyobb monostor kiszámíthatósága után egy csupán imádkozó kis közösségben élje meg az Istenre hagyatkozás alapvető élményét, de úgy, hogy Szent Ferencnek a remeteségek számára írt regulája alapján a szigorú klauzúrás életet kinyissa a világi emberek felé.⁹ (Mindkét

³ „A kisebb testvérek regulája és élete ez: kövessék a mi Urunk Jézus Krisztus szent evangéliumát, és éljenek engedelmisségekben, tulajdon nélkül és tisztaságban.” Megerősített Regula (RB) 1,1., in BERHIDAI PIUSZ OFM – HIDÁSZ FERENC OFM (szerk.): *Assisi Szent Ferenc írásai*, Ferences források Magyarul 3., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018, 133.

⁴ Lásd például VÁRNAI SÁNDOR JAKAB OFM: A „Quaracchi atyák” szövegkritikai tevékenysége, *Magyar Könyvszemle* 122 (2006) 265–272.

⁵ VÁRNAI SÁNDOR JAKAB OFM: A szó és a szlogenek: „Közbeszéd” a szerzetesi közösségben, *Vigilia* 72 (2007) 189–196.

⁶ Ebben az útkeresésben élen járt például Thadée Matura OFM (1922–2020). Thadée Matura életéről lásd: In Memory of Br. Thaddée Matura, 09 January 2020. [sz. n.] [online] <https://ofm.org/en/in-memory-of-br-thaddee-matura.html> [2025. 10. 19.]

⁷ Nevüket Szent Kolétáról kapták (franciául Nicolette vagy Colette, 1381. Corbie – 1448. Gent), aki a klarissza rend nagy reformátora volt francia nyelvterületen.

⁸ A Szentháromságról nevezett Marie-Paul OSC (1921–1990). Lásd: Önálló monostorra alakult a szécsényi klarissza közösség, *Magyar Kurír*, 2009. november 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/oenallo-monostorra-alakult-szeccsenyi-klarissza-koezoesseg> [2025. 10. 19.] és ÁDÁM REBEKA NÓRA: A gyökerektől az Ágacskaig – Harminc éve vannak újra klarisszák Magyarországon, in *Magyar Kurír*, 2025. augusztus 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-gyokerektol-az-agacskaig-harminc-eve-vannak-ujra-klarisszak-magyarorszagon> [2025. 10. 19.]

⁹ A remeteségeknek adott regula (RegR), in BERHIDAI PIUSZ OFM – HIDÁSZ FERENC OFM (szerk.): *Assisi Szent Ferenc írásai*, i. m., 144–148.

mozzanat fontos az „ágacskák” lelkiségében.) E regulának az a lényege, hogy a testvérek (itt nővérek) kis közösséget alkotnak, és váltó rendszerben vannak, akik gondoskodnak a közösség éppen imádságos idejüket töltő tagjairól, kapcsolatot tartva a világi személyekkel is. Marie-Paul anyja erre az eszményre építette közösségének életét. Sajátos és új kezdeményezés volt ez, és ezért is nevezte el első monostorát Ágacskának a lotharingiai Sion-hegyről: „Sion Ágacskája” (*Le Rameau de Sion*), ahogy aztán a később alapított monostorokat is „ágacskáknak” nevezték el.

Spirituális és spiritualitástörténeti szempontból ez azért is érdekes, mert ez az elnevezés jól kifejezte azt, hogy ez a kezdeményezés egy törekény kis ág csak a nagy szerzetesi (ferences, klarissza) hagyomány fáján, de mégis a gyökerekig akar visszamenni. A gyökér és a levél egy élő növény két legérzékenyebb pontja, amely az életet és az eleveniséget jelzi. Ha vannak hajszálgyökerek, él a növény, ha vannak rajta új ágak, az is az életet mutatja, ráadásul a kettő nem is képzelhető el egymás nélkül. Ha egy közösség az egészséges hagyományból táplálkozik, és vannak új kezdeményezései, akkor él.

2. A GYÖKÉRTŐL AZ ÁGACSKÁIG TÖRTÉNELMI ÉRTELEMBEN

A Sion Ágacskájával az 1980 és 1983 között Strasbourgban tanuló P. Barsi Balázs OFM ismerkedett meg elsőként, és múlhatatlan érdemei vannak abban, hogy ez a közösség most itt létezik. (A klarissza nővérek lelki asszisztense a letelepedés idején és később is P. Papp Tihamér OFM volt.) Természetesen össze sem lehet hasonlítani az akkori franciaországi és magyarországi helyzetet, de sok más mellett az is szemébe ötlött, hogy itt van egy zsinat utáni klarissza kezdeményezés, amelynek alapítónője 1956-ban Magyarorszáért ajánlotta fel életét,¹⁰ Magyarországon pedig II. József óta nem voltak klarisszák. De ez nemcsak a rend női ágának hiányát jelentette, hiszen odaadó életet élő, szociális munkát végző ferences női rendek voltak¹¹ (már amennyire a kommunizmus alatt lehettek), hanem hogy a ferences lelkiségnek hiányzott egy megélt

¹⁰ Önálló monostorra alakult a szécsényi klarissza közösség, in *Magyar Kurír*, 2009. november 10. [online] <https://www.magyarKurir.hu/hirek/oenallo-monostorra-alakult-szeccsenyi-klarissza-koezoesség> [2025. 10. 19.]

¹¹ Ferences Szegénygondozó Nővérek, Assisi Szent Ferenc Leányai, Assisi Szent Ferenc Betegápoló Nővérei stb.

része, nevezetesen a kontemplatív dimenziója, amelyet a klarissza nővérek jele-
níthettek volna meg azáltal, hogy csak az imádságnak szentelik magukat.

Amikor P. Barsi Balázs hazatért Strasbourgból, sokaknak beszélt is erről az új klarissza kezdeményezésről,¹² és amint lehetőség nyílt rá, meghívta Magyarországra Marie-Paul anyát. Erre 1989-ben került sor.¹³ A látogatók először Esztergomban jártak, majd Magyarországra látogatott Nancy város püspöke is, akinek a joghatósága alá tartoztak a nővérek. Nem sokkal később eljött az az idő is, amikor ezeknek a látogatásoknak a következtében belépett a két első magyar lány a klarissza közösségbe, akiket még Marie-Paul anya öltöztetett be: Mária Klára Dénes nővér, a szécsényi közösség első magyar előjárója és Ferenc Mária nővér, a jelenlegi apátnő.¹⁴

3. A GYÖKÉRTŐL AZ ÁGACSKÁIG, VAGYIS A SZÉCSÉNYI MEGTELEPEDÉS

Hogy hol is legyen az első Ágacska Magyarországon, azt hosszas keresés előzte meg. Mivel a nővérek számára fontos szempont volt az is, hogy olyan hely legyen, ahol ferencesek élnek, és ahol mindennap van szentmise, végül Szécsényre esett a választás, ahol 1990 óta létezett ismét ferences közösség, és ahová két évvel a nővérek megtelepedése előtt Barsi Balázs atya vezetésével visszakerült a novíciát. A ferences novíciátus tehát 1993-ban tért vissza több évszázados múltú helyére, a nővérek pedig 1995-ben érkeztek meg Szécsénybe,¹⁵ amikor a rendi közösség vezetője már Marie-Beatrice apátnő volt.

A megtelepedést több látogatás is megelőzte a környéken, melynek célja a rend megismertetése volt. Így például 1996 májusában Balassagyarmaton

¹² Marie-Paul anya írásából is jelent meg néhány fordítás. Például „Confessio” [rovat, külön cím nélkül], *Igen*, 1990. 08. 17., 5–7.

¹³ Önálló monostorra alakult a szécsényi klarissza közösség, *Magyar Kurír*, 2009. november 10. [online] <https://www.magyarKurir.hu/hirek/oenallo-monostorra-alakult-szecsényi-klarissza-koezoesseg> [2025. 10. 19.]

¹⁴ Beöltözésükről lásd MARIE-THÉRÈSE COLIN: Deux clarisses de l’Est, sur colline de Sion, *La Croix*, 1990. február 5. (A hír a napilap *L’événement* című rovatában jelent meg. Forrásom egy újságkivágás a korabeli novíciát albumában, amelyen nem található oldalszám.) Első fogadalmukat Sionon 1991. október 3-án már Marie-Beatrice apátnő kezébe tették a Jean Bernard püspök által celebrált szentmisében.

¹⁵ TARNÓCZI LÁSZLÓ: A palócok lelkében gyökerezett Ágacska, *Nógrádi Krónika*, 1995. augusztus 30., 2.

jártak.¹⁶ A *Nógrád Megyei Hírlap* ezen felül előzetes híreket is közölt a nővérek érkezéséről.¹⁷

A monostor ünnepélyes megalapítása 1995. augusztus 12-én történt. Az ünnepi szentmisét Keszthelyi Ferenc váci megyéspüspök mutatta be Jean-Paul Jaeger Nancy és Toul püspökével, Angelo Acerbi pápai nunciussal és Seregély István egri érsekkel, valamint számos pappal és szerzetessel, köztük a ferences miniszter generális hivatalos megbízottjával, P. Herbert Schneiderrel, a Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány miniszter provinciálisával, P. Várnai Jakabbal, P. Barsi Balázs szécsényi gvardiánnal és P. Papp Tihamérral, a Szécsény Ágacskájának rendi asszisztensével. Természetesen jelen volt az anyamonostor apátnője, M. Marie-Beatrice, Sion és Champfromier Ágacskájának apátnője, a monostor első helyi előljárója, Marie- Elisabeth nővér és az első közösség tagjai, köztük az első két magyar nővér. Az alapítás jelentőségét jól érzékeltette annak sajtóvisszhangja is.¹⁸

Természetesen a megtelepedés nem volt ilyen egyszerű és zökkenőmentes. Nem mindenki fogadta örömmel a nővéreket, és ez az ellenérzés is megjelent a helyi sajtóban. Például egy újságcikk címe egy akkori helyi vezető kijelentése nyomán ez volt: „Egy apácával mégsem kiabálhatok...”¹⁹ Hogy miért akart kiabálni, arra már nem emlékszem – mintha az iskola épületét sajnálta volna –, és talán már senki nem emlékszik rá. Mások örültek neki, ismét mások szenzációnak tartották, és persze voltak izgalmas kérdések is, melyek a szécsényieket és a környékbelleket foglalkoztatták: „Akkor ezek kicsodák? Nem csinálnak

¹⁶ KAMARÁS JÓZSEF: Klarissza nővérek Nógrádban, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. május 29. kedd, 6.

¹⁷ Kétszáz év után települtek vissza hazánkba, Klarisszák Szécsényben, [sz. n.] *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. június 24–25., szombat-vasárnap, 1. és Á[DÁM]T[AMÁS]: Szécsény Ágacskája, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 10., csütörtök, 1.

¹⁸ A legérzékenyebb beszámoló az *Új Ember*ben jelent meg, de többször beszámolt róla a *Nógrád Megyei Hírlap* is, sőt később még külön képriportot is közölt az eseményről, a *Nógrádi Krónika* szintén. Lásd TÓTH SÁNDOR: Szécsény Ágacskája. Kétszáz év után a klarisszák újra Magyarországon, *Új Ember*, 1995. augusztus 27., 4; ÁDÁM TAMÁS: Ismét otthonra letek a klarissza nővérek, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 12., szombat, 2; Kihajtott a szécsényi Ágacska, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 14., hétfő, 3; Sion Ágacskája Szécsényben [képriport] *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 19., szombat, 6 (A *Nógrádi Krónika* számát lásd a 15. lábjegyzetben).

¹⁹ Sajnos a kivágott cikket tartalmazó albumot nem találtam meg a Szécsényi Ferences Rendház könyvtárában.

semmit? Miért nem állnak le velünk beszélgetni az utcán? Nem is köszönnek? Igaz, hogy...? stb.”

*

30 év után azonban már nem találgtunk. 30 év után már mindenkinek saját tapasztalata és véleménye van arról, hogy kik ezek a nővérek, mit csinálnak és mit nem, köszönnek-e vagy sem.

De miért lettek mégis részei ennek az egyházközségnek, egyházmegyének a nővérek? Miért szerették meg őket az emberek? Nem tettek számukra semmit, és mégis itt vannak. Mit adnak a nővérek mégis?

Az emberi élet kezdetén a szülők azt figyelik, hogy egy kisgyerek ezt „még nem tudja megcsinálni”, azt meg „már meg tudja csinálni”. Ennek alapján értékeli fejlődését, és hogy korának megfelelően fejlett-e. Van azonban az emberi életnek egy olyan szakasza – a vége felé –, amikor ugyanezek a kérdések kerülnek elő, csak más előjellel. Amikor már teljesen leegyszerűsödik minden, amikor az ember már nem vagy alig cselekszik, és amikor az „ezt még meg tudom csinálni” és az „azt már nem tudom megcsinálni” világába ér. Küzdelmes állapot ez. Mégis ilyenkor derül ki, hogy kicsoda valójában az illető, és az is, hogy alapvetően mire van szüksége egy embernek, és hogy mi az, amit „még így is meg tud csinálni”. S valószínűleg amit még ilyenkor is meg tudunk csinálni, azok a legáltalánosabb, a legemberibb, a legalapvetőbb, a legszükségesebb tevékenységek. Mi köze van ennek a szemlélődő élethez?

Nyugodtan mondhatjuk, hogy a szemlélődő életet élő szerzetesek pontosan ezt élik.²⁰ Egyrészt saját magukért, másrészt másokért, hogy amikor mások

²⁰ „Ha azt mondjuk, a szeretet tevékenység, számot vetünk a »tevékenység« szó többértelműségével. »Tevékenységen« a modern szóhasználatban rendszerint olyan cselekvést értünk, amely tetterő latbavetésével megváltoztat egy fennálló helyzetet. [...] Mindezekben a tevékenységekben közös vonás, hogy valamilyen külső cél elérésére irányulnak. Amit *nem* vesznek figyelembe, az a tevékenység *indítéka*. Vegyünk például egy olyan embert, akit szakadatlanul munkára ösztönöz az, hogy mélységesen bizonytalannak és magányosnak érzi magát; vagy egy másikat, akit a becsvágy vagy a pénzsóvárság sarkall. Mindezekben az esetben az illető egy szenvedély rabja; kényszer hajtja, tevékenysége tehát valójában tehetetlenség; alakul és nem alakít. Másfelől, ha valaki csöndben ül, és elmélkedik, és nincs semmi más szándéka vagy célja, mint hogy próbára tegye önmagát és eggyé váljon a világgal, az ilyen embert »tétlennek« tekintik, mert hiszen nem »csinál« semmit. Valójában

szembesülnek életformájukkal, tudatosítsák, mire van igazán szüksége az embernek. S a szemlélődő élet láttán kiderül, hogy az embernek leginkább a figyelni, szeretni és szenvedni tudásra van szüksége. Ez pedig egészen más, mint a mindennapok felszínes, meggondolatlan beszéde, figyelmetlensége, mint a gorombaság vagy mint a kényelmesebb élet keresése. S ha valaki szembesül ezzel, akkor rendszerint felteszi a *miért* kérdését, csakhogy erre nincs válasz ebben a világban.

Hálát adunk Istennek és köszönjük a nővéreknek, hogy immár 30 éve élénk élik az emberi életnek ezeket az alapvető és nélkülözhetetlen mozzanatait. Most már nem kell találgatnunk, tudjuk, hogy ezt teszik, ezért vannak itt, ezek ők és közösségük; egy törekeny kis ág, egy „ágacska” csupán, de olyan ágacska, amely sokkal mélyebb gyökerekből él, mint az emberek általában. Isten éltesse és gyarapítsa a magyarországi klarissza közösséget!

a koncentrált elmélkedésnek ez a magatartása a legmagasabb rendű tevékenység, amely csak a belső szabadság és függetlenség állapotában lehetséges. A modern tevékenységfogalom külső célok elérése érdekében kifejtett energiára vonatkozik; a tevékenység másik fogalma az ember belső erőinek kifejtésére utal, függetlenül attól, hogy ez előidéz-e valamilyen külső változást.” ERICH FROMM: *A szeretet művészete*, Helikon, Budapest, 1984, 32–33. (ford. Várady Szabolcs)

BIBLIOGRÁFIA

- Á[DÁM]T[AMÁS]: Szécsény Ágacskája, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 10., csütörtök, 1.
- ÁDÁM TAMÁS: Ismét otthonra leltek a klarissza nővérek, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 12., szombat, 2.
- ÁDÁM REBEKA NÓRA: A gyökerektől az Ágacskáig. Harminc éve vannak újra klarisszák Magyarországon, in *Magyar Kurír*, 2025. augusztus 22. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-gyokerektol-az-agacska-ig-harminc-eve-vannak-ujra-klarisszak-magyarorszagon> [2025. 10. 19.]
- BERHIDAI PIUSZ OFM – HIDÁSZ FERENC OFM (szerk.): *Assisi Szent Ferenc írásai*, Ferences Források Magyarul 3., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2018.
- In Memory of Br. Thaddée Matura, 09 January 2020. [sz. n.] [online] <https://ofm.org/en/in-memory-of-br-thaddee-matura.html> [2025. 10. 19.]
- COLIN, MARIE-THÉRÈSE: Deux clarisses de l’Est, sur colline de Sion, *La Croix* (*L’événement* rovat), 1990. 02. 05. [oldalszám nélkül]
- FROMM, ERICH: *A szeretet művészete*, Helikon, Budapest, 1984, 32–33. (ford. Várady Szabolcs)
- KAMARÁS JÓZSEF: Klarissza nővérek Nógrádban, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. május 29., kedd, 6.
- Kihajtott a szécsényi Ágacska, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 14., hétfő, 3.
- MARIE-PAUL ANYA: „Confessio” [rovat, külön cím nélkül], *Igen*, 1990. 08. 17., 5–7.
- Önálló monostorra alakult a szécsényi klarissza közösség, [sz. n.] in *Magyar Kurír*, 2009. november 10. [online] <https://www.magyarkurir.hu/hirek/oenallo-monostorra-alakult-szecsenyi-klarissza-koezoesszeg> [2025. 10. 19.]
- Kétszáz év után települtek vissza hazánkba. Klarisszák Szécsényben, *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. június 24–25., szombat-vasárnap, 1.
- Sion Ágacskája Szécsényben [képriport], *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. augusztus 19., szombat, 6.
- TARNÓCZI LÁSZLÓ: A palócok lelkében gyökerezett Ágacska, *Nógrádi Krónika*, 1995. augusztus 30., 2.
- TÓTH SÁNDOR: Szécsény Ágacskája. Kétszáz év után a klarisszák újra Magyarországon, *Új Ember*, 1995. augusztus 27., 4.

VÁRNAI SÁNDOR JAKAB OFM: A „Quaracchi atyák” szövegkritikai tevékenysége, *Magyar Könyvszemle* 122 (2006/2) 265–272.

VÁRNAI SÁNDOR JAKAB OFM: A szó és a szlogenek: „Közbeszéd” a szerzetesi közösségben, *Vigilia* 72 (2007) 189–196.

Puskás Attila: Egyedül a szeretet.
Metszetek Hans Urs von
Balthasar teológiájából

Szent István Társulat, Budapest, 2025.

Hans Urs von Balthasar (1905–1988) egyike a 20. század azon teológiai zsenijeinek, akik inspiráló ereje több évtized alatt sem lanyhult. Bizonyítja ezt Puskás Attilának, a PPKE HTK dogmatikaprofesszorának új könyve is: *Egyedül a szeretet. Metszetek Hans Urs von Balthasar teológiájából*. A szerzőt több évtizedes kapcsolat fűzi a svájci teológushoz, hiszen a terjedelmes kötet nem előzmény nélküli. Puskás Attila ugyanis 2012-ben publikálta a *Megismertük és hittük a szeretetet* c. könyvét (*Metszetek Hans Urs von Balthasar szeretetteológiájából* alcímmel). A jelen mű ez utóbbi könyv jelentősen kibővített változata. A két könyv címe hasonló, nem véletlenül: utalás ez a balthasari *oeuvre* meghatározó gondolatára, amely nem más, mint Isten önküresítő szeretete, amely Jézus Krisztus életében, halálában és feltámadásában tárul fel számunkra.

Mint az előszóban írja a szerző, már az első kiadás esetében szeretet volna azt kiegészíteni egyéb, szintén fontos témákkal, mint filozófia és teológia viszonya, misztika és spiritualitás, történelemteológia, teológiai antropológia, szentháromságtan. Az első kiadás tizenhárom írása így kilenc másikkal gazdagodott, melyek eredetileg külön tanulmányokként láttak napvilágot.

A tanulmányok sorrendje a szisztematikus teológia traktátusainak rendjét mintázza. Az első írások témái a fundamentális teológiát érintik, mint a filozófia helye a teológiában. Utána következik a balthasari teremtetsteológiát vizsgáló írás, majd egy kismonográfiának is beillő rész, melynek témája a szótérioló-

gia és a krisztológia (*A dráma főszereplője: Krisztus, a megváltó* címmel). Ezt követik a Szentlélekkel, az egyházzal, a vallások teológiájával kapcsolatos írások, valamint egy tanulmány az eszkatológia témájában. Szintén e kötet újdonsága a két svájci teológus, Karl Barth és Hans Urs von Balthasar párbeszédéről szóló írás.

A balthasari krisztológiát tárgyaló rész és annak résztanulmányai alapján kibontakozik az, ami a balthasari krisztocentrikus teológiának is a központi eleme, a kenózis és ennek a szentháromságos alapja. A könyv tanulmányai a krisztológia ma is vitatott kérdéseit érintik: Jézus küldetéstudata és tudása, hite. Puskás Attila több ponton továbbviszi a balthasari gondolatot olyan értelemben, hogy nem pusztán bemutatja a vizsgált teológus munkásságát, hanem kritikai módon is vizsgálja, így például a Jézus hitéről írtakat a későbbi tanítóhivatali megnyilatkozás fényében magyarázza, értelmezi. Szintén rendkívül érdekes, ahogyan Puskás Attila rámutat, egy-egy balthasari gondolatnak hogyan forrása Adrienne von Speyr spirituális intuíciója.

Ezek a tanulmányok valójában már nem is csak metszetek, mélyfúrások: segítségükkel szinte komplett bevezetést kapunk a bázeli teológus életművébe. Reméljük, hogy Puskás Attila tovább folytatja a balthasari életmű kutatását; talán csak a teológiai antropológia kérdéseinek – életállapotok, nemek teológiája – bővebb tárgyalása hiányzik, hogy a teljes balthasari teológiát bemutató monográfia létrejöhessen. Reméljük, erre is sor fog kerülni, de addig is – Puskás Attila munkássága nyomán – Balthasar talán a magyar nyelven leginkább ismert és tanulmányozható 20. századi teológus.

Deák Viktória Hedvig OP

Erich Zenger: *Ha Isten segít, a falon is átugrom.*
Zsoltármagyarázatok 1.

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2023. (ford. Németh Attila)

Erich Zenger: *Hadd ébresszem a hajnalt.* Zsoltármagyarázatok 2.

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2024. (ford. Németh Attila)

Erich Zenger: *Arcodat keresem, Uram.* Zsoltármagyarázatok 3.

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2024. (ford. Németh Attila)

A német származású kutató és pap, Erich Zenger (1939–2010) munkáiban példaértékű módon ötvözi a biblikus kutató szakmai precizitását és a hívő igyekezetét a helyes istenkapcsolat és imaélet kialakítására. Zenger elsősorban zsoltárokhoz írt kommentárjai és az erőszak Istene témájában megjelent számos publikációja révén vált nemzetközi szinten is elismertté. E kutatói és hívői igyekezet egyik szegmense a magyarul is megjelent négykötetes munka – *Ha Isten segít, a falon is átugrom; Hadd ébresszem a hajnalt; valamint az Arcodat keresem, Uram!* (a negyedik kötet *A bosszú Istene? Bevezetés az ellenségzsoltárok értelmezésébe*, az ismertetést lásd *Sapientiana* 18 [2024/2] 139–141.) –, mely az eredetileg a *Christ in der Gegenwart* című hetilapban megjelent zsoltárértelmezések átdolgozott gyűjteménye.

Zenger munkásságnak legfőbb célja, hogy lebontsa a Zsoltárok könyvében és általában véve az egész Ószövetségben megjelenő többévszázados félreértelmezett kliséket. Felhívja az olvasó figyelmét a zsidóság és a kereszténység közötti folytonosság tagadásának értelmetlenségére. Kritikája, hogy a zsoltárokat sokan mindössze a kereszténységet megelőző zsidó imaszövegeknek tekintik,

a Biblia első részét pedig alaptalanul a peroratív jelzőként is értelmezhető „ő szövetségként” aposztrofálják. Ehelyett írásaiban következetesen javasolja az „Első Szövetség” megnevezés alkalmazását a héber Bibliára. A négykötetes munkája során Erich Zenger a következő átfogó célt tűzte ki: az Első Szövetség zsoltárait elsősorban a maguk valóságában közelítsük meg, figyelve a zsoltárok irodalmi szerkezetére, felfedezhető történelmi hátterére és sajátos nyelvezetére. Zenger mindenik zsoltárhoz gondos fordítást készített, melyet a magyar fordítás is nagyszerűen megőrzött, ezáltal úgy olvashatjuk őket, hogy azok költői szövegekként és az Istenbe vetett bizalom imájaként jelenjenek meg a kortárs olvasó számára. A szerző célja tehát a zsoltárok teológiai mélységeinek feltárása a kortárs olvasó számára, hogy ezáltal a zsoltárok imává váljanak, ahogyan eredetileg is egyéni vagy közösségi imaként az élő, mélyen megélt Isten-ember kapcsolatot voltak hivatottak szövegbe foglalni.

Ennek megfelelően az első kötet (*Ha Isten segít, a falon is átugrom*) egy átfogó bevezetőt kínál a zsoltárokhoz, a különböző műfajokhoz, melyekkel a Zsoltárok könyvében találkozunk. E nagyszerű bevezetőből két gondolatot szeretnék kiemelni, melyekkel ritkán vagy egyáltalán nem találkozunk a zsoltárokról írt könyvekben. Az első gondolat a zsoltár szerepe az egyház és a keresztények életében, vagyis a zsoltárok mint „szakadékok és hidak az egyház és zsidóság között” (18.). Ezzel kapcsolatban Zenger tudatosítani szeretné a keresztény (katolikus) hívekben, hogy a zsoltárok „mindenekelőtt az ókori Izrael imádságai voltak – és azok is maradnak a világ végezetéig” (18.). Ezen a gondolatmeneten továbbhaladva kiemeli: „Évezredes történelme során Izrael nem utolsósorban a zsoltárok recitálása és továbbadása által őrizte meg identitását, még az egyházak és a keresztény hatóságok okozta szenvedései közepette

is. A zsidók a gettókban és a koncentrációs táborokban is a zsoltárokat imádkozták, mert azokban az emberi méltóság és Istennek az Ő népével kötött örök szövetsége tanújelét látták” (18.). Ennek megfelelően hangsúlyozza, hogy az egyház két feltétellel imádkozhatja hitelesen a zsoltárokat „Auschwitz után is”. Egyik teológiai alapfeltétel, hogy a zsoltárok imádkozása által szolidaritást vállalunk a zsidó néppel, ami több mint egy évtizeddel Zenger írása után ma is kiemelten aktuális. Zenger hangsúlyozza, hogy az „egyház mindig Izraellel együtt, soha nem Izrael ellenében »Isten népe!«” (19.), vagyis az egyház történetében olykor előtérbe kerülő felfogás, mely szerint az egyház az „igazi” és „tulajdonképpen Izrael”, „sem biblikus értelemben nem legitim, sem teológiailag nem támasztható alá” (19.). A zsoltárok „lírai énje” tehát magába foglalja a zsidóságot és a kereszténységet egyaránt. Második alapfeltétel, hogy a zsoltárok recitálása/imádkozása az egyházban arra emlékeztet minket, hogy „a Zsoltárok könyvének gyűjteménye Jézusnak és az első keresztényeknek is az »imakönyve« volt. A zsoltározzal tehát kifejezetten »igent« mondunk zsidó eredetűnkre és arra a zsidó örökségre, amely az egyház kezdete óta itt van velünk” (19.).

A második gondolat, amit szeretnénk kiemelni Zenger bevezetőjéből, az a zsoltár mint ima hangsúlyozása, mely során a zsoltárok – mind az egyéni, mind a közösségi zsoltárok – a konkrétan megélt istentapasztalatok eredményei. A zsoltár műfaji leírásánál kitér arra, hogy a zsoltárok egyszerre retorikus és poétikus versek. A zsoltárok párhuzamos szerkesztésmódja – például a *parallelismus membrorum* – adja, hogy nem csupán a sémi nyelvekre jellemző ismétlés része, mellyel több oldalról járják körül ugyanazt a gondolatot, hanem egyben az emberi légzés nyugodt tempójához hasonlítható retorikai alapritmust ad számunkra a szöveg. Ezáltal

megérthetjük a zsoltár egyik célját, amit a szerző úgy értelmez, mint a „másokkal együtt Isten színe előtt végzett beszélgető ki-be légzés” (32.). A zsoltár nyelvi sajátosságait összefoglalva kiemeli a zsoltárokból megjelenő képek jelentőségét, mely szerint „a képi nyelv teremti meg tehát annak a lehetőségét, hogy a zsoltárokat újra meg újra más-más módon fedezhessük fel, élhessük meg – hiszen a képek sosem meríthetők ki teljesen” (33.). Végül kitér az „és” kötőszó (héberül a *waw*) sokféle jelentésére – például „mégis, sőt, tehát, továbbá, de” –, ami által a héberben használt rövid mondatok kapcsolatát magának az olvasónak/hallgatónak kell megteremtienie. Ez egy újabb eszköz, ami által a zsoltár nem hagyja az olvasót/hallgatót a passzív, felszínes olvasói/hallgatói szerepben, hanem bevonja a zsoltár világába, és érzelmeit szólítja meg, vagyis ma is megélt imává válik. Zenger szerint a zsoltár ezáltal „énünket akarja mozgásba hozni, hogy a zsoltárokból önmagunkra leljünk rá: vágyainkra és félelmeinkre, szenvedéseinkre és reményeinkre” (33.), ezért is tér ki a későbbiekben többször is arra, hogy a zsoltárok valójában „dinamikus nyelvi történések”.

Az első kötet bevezetőjét egy általános bevezetőként érdemes tekinteni mind a négy kötethez. Az első kötet további részei fejezetenként három-négy zsoltár elemzését tartalmazza mindig ugyanazt a struktúrát követve – fordítás, bevezetés és elemzés. Ezek a fejezetek a zsoltárok ismert témáit mutatják be olvasmányosan és közérthetően, mint például panasz és hálaadás, Isten népe, élet a nép történelmében, a szegények helyzete, de kitér arra a megkerülhetetlen gondolatra is, hogy az Úr a Föld és akik rajta élnek, valamint az istenmisztika is megjelenik a témák között.

A második kötet (*Hadd ébresszem a hajnalt*) bevezetőjében a szerző külön kitér a kánoni sorrendre, vagyis a zsoltárok könyvének

tudatos felépítésre, hangsúlyozva a sorrend fontosságát és a precíz szerkesztői munkát mögötte. Egyik kiemelt téma ebben a bevezetőben Izrael és az egyház misztikus élet-rajza. Az első fejezet mögött hangsúlyt kapott teológiai szándék itt is érvényesül, méghozzá Dávid alakján keresztül, aki nem csupán az ókori Izrael kiemelt alakja mint király és a hagyomány szerint a zsoltárok szerzője, hanem az egyház egyik központi tanításának, a messianizmusnak is a kulcsszereplője. Ebben a részben érinti a liturgia- és teológiatörténet egyik érdekes tényét is, hogy a zsoltárok jelentették az imát nemcsak Jézus számára, de az ősegyház számára is a 4. századig, mert addig nem is találunk közvetlenül Jézus Krisztust megszólító imát az egyház liturgikus gyakorlatában. Ilyen értelemben az ősegyház „hű maradt a zsidó gyökereihez: az imákat nem Jézus Krisztushoz intézik, hanem Istenhez; ahol kifejezetten ki akarták emelni az ima krisztológiai jellegét, ott úgy fogalmaztak: »Krisztus által Istenhez«” (22.). Mindebben az egyház Jézus Krisztust követte: „Így tett Jézus is Dávid-követőként imádkozva, mint ahogy Izrael is így tesz mind a mai napig. És így módon, kéz a kézben Izraellel, Dávid-követőként kell imádkozniuk a keresztényeknek is a zsoltárokat, Jézussal *együtt* Isten országa eljövételének reményében” (21.).

A szerző a második kötetben is két-négy zsoltárt kiválasztva mutatja be a zsoltárokban előforduló teológiai témákat. A kötet első fele az ókori Izrael hitvallásának, történelmének főbb gondolatait – mint például a teremtés, Sion, Isten országa vagy a kivonulás – járja körül. Ezt követik az egyén és a közösség „hétköznapi” megélt tapasztalatai, mint például a szenvedés és a panasz („kiáltás a mélyből”), a bűnök bocsánata, élet és halál, az istenközelég tapasztalata. A kötet végén a bibliai zsoltároskönyv utószavaként a nem kanonikus 151. zsoltárt mutatja be nekünk Zenger. A kánoni 150 zsoltáron kívül a

Septuaginta (a Biblia ókori görög fordítása) és a qumráni iratok közt megtalált zsoltárgyűjtemény egy 151. zsoltárt is megőrzött, melyet a szerző a következőképpen mutat be frappánsan „a 151. zsoltár nem pusztán értékes tanúja a korai zsidó zsoltárteológiának, hanem lezáró »reklám« is: Dáviddal együtt és Dávidhoz hasonlóan az »ő« zsoltárai révén elvarázsolni a Földet és Istent” (199.). A 151. zsoltár segítségével egy bevezetőt is kap az olvasó a második szentély időszakának összetett zsoltárteológiájába, a zsoltárok elrendezése mögött meghúzódó tudatos szerkesztői munkába és annak dinamikus, folyamatosan fejlődő imagyakorlatába. A szerző meglátása szerint mindennek a zsoltárok imádkozása által mi is örökösei vagyunk.

A harmadik kötet (*Arccod keresem, Uram!*) az előző kötetekhez hasonlóan több teológiai témát mutat be választott zsoltárok által. Zenger az istenkeresés különböző formáit és igyekezeteit kívánja a választott zsoltárok által feltárni: Isten a sötétségben (panasz mint az istenkeresés eszköze), az isteni igazságosság, az istencsoda, az istendicséret, Isten uralma. A választott zsoltárok által folyamatosan visszatér az első kötet bevezetőjében részletesen tárgyalt definícióhoz, mely szerint a zsoltárok imák, melyek az egyének és a közösség által megélt különböző tapasztalatok hatására íródtak, és amelyek recitálása által a mai ember is bármilyen érzelmét, tapasztalatát – örömet, félelmét, kétségbeesését, istendicséretét – Isten elé viheti. A zsoltár mint „dinamikus nyelvi történet” a mindenkor ember, zsidó vagy keresztény istenkeresését és istentapasztalatát teszi lehetővé. Zenger meggyőződése szerint az ókori Izrael zsoltárait mint zsidó-keresztény imákat recitálhatjuk, „hiszen a keresztény zsoltározó számára az ószövetségi Dávid mellé odakerül az újszövetségi Jézus – Jézus azonban (sok mai keresztény vélekedéssel ellentétben) nem váltja le Dávidot. Hiszen a »Dávid-zsoltáro-

kat« imádkozta, és nem akarta azokat saját zsolttáraival helyettesíteni” (*Ha Isten segít, a falon is áttugrom*, 29.).

A napokban emlékezett meg az egyház és XIV. Leó pápa a hatvan évvel ezelőtt megjelent, a II. Vatikáni Zsinat egyik legkisebb, de jelentőségét tekintve kiemelkedő dokumentumáról, a *Nostra Aetate* kezdetű zsinati nyilatkozatról az egyház és a nem keresztény vallások (benne a judaizmus) kapcsolatáról. A *Nostra Aetate* nyilatkozat gyökeresen megváltoztatta az egyház és a zsidóság viszonyát, elindítva a zsidó-keresztény párbeszédet és egymáshoz fordulást. Zenger zsolttárelemzéseinek ennek a kapcsolatnak a fontosságát hangsúlyozzák. Ezen túlmenően konkrét bibliai alapokra helyezi a zsidó-keresztény párbeszédet rámutatva arra, hogy nem csupán a kétezer évvel ezelőtti gyökereink közösek, hanem az imáink és az istentapasztalatunk is, mely egész életünket áthatja. Meggyőződése szerint mindezek tudatosítása, a közös ima, az egymás felé fordulás ma is égetően fontos feladat, hogy ne csupán a közös múlt elismerése valósuljon meg, hanem a közös jövő felé is tekinthessünk.

Lukács Ottília

Stephen J. McKinney – Thomas O’Loughlin – Beáta Tóth (eds.): *Synodality and the Recovery of Vatican II. A new way for Catholics*

Messenger Publications, Dublin, 2024.

A nagy-britanniai Katolikus Teológiai Társaság (*Catholic Theological Association*) 2022-es közgyűlésén határozott arról, hogy a szervezethez, valamint annak tágabb környezetéhez tartozó kutatókat meghívja a szinodalitás emergens teológiájához kapcsolódó reflexióra. A 2024-ben megjelent

kötet kiváló „kedvcsináló”, ugyanakkor igényes és sokoldalú megközelítést magába foglaló gyűjtemény az érdeklődő olvasó számára, amely célkitűzésében nem rejt véka alá *work in progress* jellegét; hiszen a tanulmányok elkészültekor még javában zajlott a 2023–2024-es rendes püspöki szinódus, amelynek 2023 októberében közzétett munkadokumentumára (*Instrumentum laboris*) tudtak még érdemben reagálni a kötet szerzői. Főiskolánk öröme és büszkesége, hogy a kötet szerkesztési munkálataiban Tóth Beáta is szerepet vállalt (aki egyben jelenleg a kötetet kiadó szervezet alelnöke).

Egy szerzetesrendek fenntartásában működő teológiai intézmény közössége számára talán Vivian Boland domonkos professzor kérdésfelvetése tűnik a leginkább figyelemre méltónak a kötet írásai közül (55–67.): a legutóbbi püspöki szinódus előkészítő folyamata mit várt el a szerzetesi közösségektől a szinodális egyház víziójának összefüggésében? Ami feltűnő a szerző számára, hogy csekély a szerzetesekre vonatkozó utalások száma a különböző dokumentumokban, továbbá, hogy az utalások többnyire egy téma felé konvergálnak, amely alapvetően a döntéshozatali folyamatokra vonatkozik. A szerzetesi közösségek tehát ebből a szempontból elsősorban a vezetés, valamint a participációban kifejeződő közös felelősség egységben megélt tapasztalatát tudják felkínálni egy szinodális egyházi létmód számára. Boland értelmezésében a domonkos közösségben ez a „koinotikus kormányzás”, amely megmutatkozik a káptalani kormányzásban, az egymás szabadságát tiszteletben tartó közös előrehaladásban, valamint az engedelmisségben, amely nem pusztán egy fogadalom, hanem a lét egészére vonatkozó princípium, amely így vonatkozik a döntéshozatali folyamat egészére és tanúsított engedelmisségre is.

Természetesen már Boland is felveti annak a kérdéskörét, hogy az együttműködés

és az engedelmesség mátrixában milyen szerep is jut Isten Szent Lelkének; arra ugyanis Stephen J. McKinney tanulmánya (17–27.) hívja fel a figyelmet az Apostolok Cselekedeteinek 15. fejezetét elemezve, hogy az ún. jeruzsálemi zsinat során az Írásban konkrét hivatkozás történik a Szentlélek szerepére, aki maga (is) döntéshozó ágens (vö. ApCsel 15,28). McKinney szerint az ősegyháznak ez a tanácskozása további szempontokkal is szolgálhat a szinodális egyházi működéshez: egymás figyelmes és céltudatos meghallgatása; a döntés elfogadása mind Jeruzsálemben, mint Antióchiában, amely annak kompromisszumos jellegére utal; valamint a fejezetből kiolvasható folyamatjelleg, amely révén többek bevonódnak a vitába – a szerző szerint, bár ezen a ponton feltételezésekbe bocsátkozunk, de a Lukács evangélistánál tapasztalható nőkkal szembeni érzékenység miatt feltételezhető „az első zsinaton” megvalósuló női jelenlét is.

A Szentléleknek a szinodális egyházban betöltött szerepét vizsgálva Jacob Phillips arra is rámutatott a szinodusi munkadokumentumot elemző tanulmányában (199–210.), hogy az egyház egységét a szinodust előkészítő folyamat kizárólag pneumatológiai szempontból tárgyalta – ahelyett, hogy mondjuk krisztológiai fókusszal élt volna; ugyanakkor a Szinodusi Titkárság vonatkozó dokumentumai számot vetettek azokkal a tapasztalatokkal is, amelyek az egység hiányát tükrözik, többek között az egyház tagjai közötti nézeteltérések révén. Phillips úgy értelmezte ezen megállapításokat, mint amelyek elsősorban az egyház gyengeségének a tüneteiként, egyfajta sebezhetőségi pontként értelmezendők. John Sullivan a 2023–2024-es püspöki szinodus előtti egyik legfőbb kihívásként szintén a sokszínűség kezelését emelte ki tanulmányában (85–96.) az alábbiak mellett: az egyházi vezetés minősége és stílusa; a spiritualitás

elsőbbsége a struktúrákkal szemben; a konzultációs kísérletek értékelése; valamint a püspöki szinodus folyamatszerű felfogása, annak eseményjellege helyett. Hiszen, Sullivan kiemelte a szinodusi és a házassági út közötti hasonlóságot, amelynek bár kitüntetett pontja a központi, ünnepi pillanat, a szövetségkötés, nem hiányozhat azonban az arra való felkészülés és tervezés, valamint az eseményt követő kibontakoz(tat)ás, amelyben számtalan előre nem tervezhető hatás éri nemcsak a házastársakat, hanem az egyházi közösségek tagjait is.

Rendkívül fontos támpontokat ad Tóth Beáta tanulmánya (163–174.), aki éppen a folyamatszerűség kérdéséhez szólt hozzá annak vizsgálatával, hogy az együttthaladás, az együttutazás képei milyen hermeneutikai keretben értelmezhetőek a szinodalitás összefüggésében. Hiszen a II. Vatikáni Zsinat tanításában – kiváltképp a *Lumen Gentium* kezdetű konstitúcióban – a zarándoklat biblikus képének elsősorban az eszkatologikus, fáradságos és veszélyekkel terhelt vonásai a jellemzőek, mellőzve minden horizontális motivációt, fókuszát elsősorban vertikális koordinátába helyezve. Ferenc pápa tanításában azonban egy átfogóbb zarándokhermeneutika bontakozott ki, amelynek alapvető jellemzője az utazás örömeinek és az útonlét pozitív aspektusainak a kidomborítása; továbbá a zarándoklatot értelmezve annak biblikus hátterét is kiszélesítette, hiszen az evangéliumok tanúsága szerint a zarándok-életstílusra magának a Mesternek a példája sarkallja Krisztus minden követőjét. Ferenc pápa kiemelte továbbá a horizontális szempontok jelentőségét is, mint például a történelmi és földrajzi keretek, de maga a testvériség is ilyen gondolat, amely valódi közelséget feltételez. Végül a zarándoklat átfogó teológiájában helyezett el a pápa olyan egyházi tanításokat is, mint a hívek hitérzéke (*sensus fidei fidelium*).

David Jackson és Thomas O’Loughlin írásai (149–161., 225–237.) liturgikus szempontokat vetettek fel a szinodalitás kapcsán; ahogyan Jackson összegezte, a püspöki szinódust megelőző konzultációk és tanácskozások több egyházi környezetben is megfogalmazták a „liturgikus öröm” hiányát, amely összefüggésben lehet a komolyabb liturgikus képzés nélkülözésével is számos régióban. Ugyanakkor azt is felvetette a tanulmány szerzője, hogy az eucharisztikus ünneplés a maihoz képest egy sokkal inkább zsinati/szinodális jellegű egyházi és társadalmi környezetben bontakozott ki az első századokban. Thomas O’Loughlin kiindulópontja megegyezik Jackson álláspontjával, és további szempontokat emelt be elemzésébe, különösen is az „embertudományok” oldaláról nézve: hiszen akár az evolúciós pszichológia, akár a kommunikációtudomány felől közelítünk, mai hagyományos „úttemplomaink” a maguk méretével és befogadóképességével nem teszik lehetővé az egy asztal – oltár – köré összegyűlő, bensőséges eucharisztikus ünneplést. A szerző erőteljes, vitaindító megfogalmazását idézve: „Ez a túlméretezett liturgia ugyan »elvégi feladatát« (az *opus operatum* fogalma értelmében), de ezt csak azon az áron éri el, hogy elidegeníti önmagától azt, ami a tevékenysége lényege” (236.). A kérdés természetesen messzire vezet, és talán éppen ezért érdemes itt megjegyezni, hogy XIV. Leó pápa a szinodusi teológiai munkacsoportok számát éppen egy olyanal is bővítette, amely a szinodális egyház liturgikus ünneplésének vizsgálatával van megbízva.

Az itt röviden jelzett tanulmányok mellett további fókuszok is megjelennek a gyűjteményben, legyenek azok történetiek, ekkleziológiai természetűek, morális kérdéseket feszegetők vagy éppen a szinodalitás területi tapasztalatait értő módon bemutató írások. A tanulmányok rövidege bátorítást is jelenthet a kötet kézbevétele, amelyért a „garan-

ciát” a kiadó szervezet immáron több mint negyven éves, sokrétű tevékenysége vállalja.

Kisnémet Fülöp OSB

Khrisztosz Jannaras: Istenéhség

Keresztény Mesterek 5., Vigilia, Budapest, 2024. (ford. Nacsinák Gergely András)

A közelmúltban elhunyt Khrisztosz Jannaras (1935–2024) filozófus, teológus, korunk egyik legnagyobb hatású ortodox keresztény gondolkodója. A nagy mester fiatalkori írásait gyűjti egybe e kis kötet, amely a szerző második magyar fordításban megjelenő műve (a korábbi könyv: *Az ortodox keresztény hit alapjai*, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2021). Az eredeti esszégyűjtemény először 1961-ben, majd kibővített formában 1969-ben jelent meg, a magyar fordítás ez utóbbit veszi alapul. Különlegessége még, hogy e fiatalkori művet a nagy európai nyelvekre nem fordították még le, így a magyar olvasók előnyt élvezhetnek, amikor Jannaras gondolkodói pályájának kezdeti kibontakozását szeretnék megismerni. A fordító, Nacsinák Gergely András nem csupán mesterien adja vissza a görög szöveg irodalmi igényű líraiságát, hanem a kötethez írt előszavában és az utóhangban rövid elemzést is nyújt az esszék tágabb kontextusáról, elhelyezve azokat Jannaras egész életművében, gondolkodói törekvéseinek rendszerében. Amint megjegyzi, a kötetben szereplő írások mintegy csírájában már magukban foglalják a későbbi nagy témákat, amelyek majd bővebben kibontásra kerülnek a gazdag életpálya számos évtizede során.

Amit tehát kezünkben tarthatunk, egy nagyszabású gondolkodó zsenéi, hiszen az 1961-es kiadás idején a szerző huszonhat éves fiatalemberként eszmél a világra és benne a saját helyére, ismeri fel küldetését, fogalmazza meg *ars poeticá*ját, vall léttapasztalatáról,

és ad számot kínzó és egyben reményteli útkereséséről. Az esszékből így fellelhetjük a fiatalkori radikalitás jegyeit, az életre való rácsodálkozás frissességét, a dolgok állását megváltoztatni akaró nyugalanságot, ám mindezekkel együtt már bennük rejlik egy eredeti gondolkodó bölcsessége és új távlatokat nyitó lendülete is.

A kötetben két nagy egységre osztva összesen tizenhét rövid írást találunk, amelyek különböző műfajúak, és sokféleségükben maguk is jelzik az ifjú szerző útkeresését, aki még hol a széppróza irányába, hol inkább a filozófiai reflexió felé tájékozódik. Találunk itt személyes hangú vallomást (*Egyedül én meg az Isten*), novellát (*Alászállás*), úti beszámolót (amely egyben lelki útleírás is: *A sivatag*), szellemi programot felvázoló önéletrajzi vallomást (*Menekülni az eszmék menedékéből*), metafizikai kérdéseket boncolgató esszét (*Megküzdzeni hervadással és halállal*), fiktív szentéletrajzot (*A kelliai Nifon*), filozófiai antropológiai kérdést körüljáró eszme-futtatást (*Apológia*).

Közös bennük, hogy mind ugyanazokra az alapvető kérdésekre keresik a választ: milyen az élet?; mi az emberi lét alaptapasztalata?; miért rejtőzködik Isten?; miért nem tudunk róla világosabb tapasztalatot szerezni?; mi a hagyomány lényege?; hogyan viszonyul egymáshoz hagyomány, újdonság és eredetiség?; és még folytathatnánk a szerző által nyíltan vagy bennfoglaltan feltett kérdések sorát. A burkolt válaszok az esszék fontos alapotívumait rajzolják elénk: az emberi élet szüntelen úton levését, a kegyelemszerű tapasztalatokat, a magány gyötrő voltát és alapvető szükségességét, a valódi szabadság ismérveit, az igazság és Isten keresésének szomjúsághoz-éhséghez hasonlítható, húsba metsző vágyát. Egyben áttetszik rajtuk a görög filozófus-teológus gondolatvilágának jellegzetes vízjele, annak hangsúlyozása, hogy a keresés mindig az egész ember keresése, nem pusztán az elme erőfeszítése, hiszen „az ember nem meztelen elme

csupán” (75.). A világban, a testben megélt létezésben, az emberi kapcsolatok hálójában születik az eszmélkedés, következtésképpen a helyes vallásosságban, a helyes istenkapcsolatban sem hagyhatjuk figyelmen kívül a tapasztalati világ és a kapcsolatiság alapvető voltát. Amint az önéletrajzi vallomásban (*Menekülni az eszmék menedékéből*) a szerző barátjához, Sztergioszhoz szólva megfogalmazza:

„Előlről kell kezdenünk megint, Sztergiosz, megtanulni az Istent; de a testünkkel kell megtanulnunk igazán, ahogy az egyház adja Őt, ételként és italként, alászállásként és fölmerülésként a világ eleven vizében; a keresztyén mozdulataként és szálegyenes leborulásként, illatos gyertyaként és tömjénként, böjtölésként és evésként, évszakkal-idővel összhangban megült ünnepként és vigasságképpen. Az egyház: test, kézzelfogható, érzékekkel befogadható.” (109.)

Szentágostoni, pascali, heideggeri tónusok felváltva szólalnak meg ebben az egyre erőteljesebben kibontakozó egyedi hangban, amelynek fő motívuma a 20. század emberének Istenre való szomjazása és istenéhsége. A kötet eredeti, görög címe is erre utal: *Éhség és szomjúság*. A fordító, Nacsinák Gergely a magyar kötetnek az *Istenéhség* értelmező címet adta, habár – amint előszavában megjegyzi – maga is tudatában van a kétségnek, vajon a pontosítás jobban megvilágítja-e az írásokban megjelenő vágy lényegét és többértelműségét: a világ éhsége és szomjúsága Istenre vagy Isten éhsége-szomja? Úgy vélem, az *Istenéhség* cím erőteljes és találó, ámde elveszítjük általa mind az éhség-szomjúság kettős dimenzióját, amely a kötetben végighúzódozó vezérgondolat, mind a jelentés fentebb vázolt többértelműségét. Jannarasz e második magyarul kiadott műve, amely a Vigilia Kiadó Keresztény mesterek című sorozatának ötödik darabjaként jelent meg, könnyen megközelíthető, gazdagító,

kedvcsináló olvasmány a kortárs görög gondolkodó életművének behatóbb megismeréséhez. Reméljük, hogy az utóhangban említett előkészületben lévő újabb magyar nyelvű kötetek is hamarosan napvilágot látnak majd további betekintést nyújtva ebbe az izgalmas ortodox keresztény gondolkodói világba.

Tóth Beáta

Jason Evert: A test teológiája egy órában

Mission is Possible, Budapest, 2021. (ford. Sallai Gábor)

Az elmúlt évek során katolikus körökben egyre gyakrabban kerül elő a „test teológiája” kifejezés. Könyvek jelennek meg, előadások hangzanak el a témában, sőt, 2021-től kezdődően a Veszprémi Érseki Főiskola „testteológia konzulens” szakirányú képzést is hirdet. Miként lehet a testtel kapcsolatban teológiáról beszélni? E kérdésre keres és ad választ Jason Evert könyve, amely 2021-ben jelent meg magyar fordításban, azonban eddig „rejtőzködött”: nem került sem a felsőoktatási intézmények, sem a teológusok, sem pedig a testteológia oktatóinak látóterébe. E ténynek minden bizonnyal az az oka, hogy a test teológiájának világhíre szert tett ismerője Christopher West. Érdemes azonban az Egyesült Államokban szintén szaktekintélyként ismert Evert művét is megismerni és megismertetni: könnyen kézbe vehető, táskába beférő kisméretű könyve (12×16,5 cm, összesen 148 oldal) ténylegesen egyetlen óra alatt átfutható, s méltán állítható, hogy tökéletes bevezetést ad a test teológiájába. Természetesen – ahogy a szerző is megjegyzi – elolvasására elégséges egy óra, de a téma további elmélyülést és alaposabb megértést igényel.

„Az emberi szerelemmel kapcsolatos isteni tervet” (7.) bemutató teológia Szent II. Já-

nos Pál pápa nevéhez fűződik. A test teológiája a Szentatának az emberi testről és annak teológiai értelméről szóló százharmincöt elmélkedésének közös neve, amelynek középpontja a teológiai antropológia, központi témái pedig a házasság és a család. Gondolatait II. János Pál pápaságának első öt évében, 1979. szeptember 5-e és 1984. november 28-a között százhuszonkilenc szerdai katekizisben fejtette ki. Beszédeinek gyűjteménye *Férfinak és nőnek teremtette őket. A test teológiája* címen jelent meg, melynek néhány fejezete magyar nyelven 2008-ban, teljes szövege pedig 2021-ben került kiadásra. A pápa megdöbbentő és újszerű gondolatai a férfi és nő szerelmének és testének a teremtéskor Istentől kapott hivatását emeli vissza arra az azt megillető helyre, amelyről az első bűn taszította le, s melyet azóta is folyamatosan bűnök sora támad és igyekszik gyengíteni, ellehetetleníteni.

A mű szerzője, Jason Evert teológiát végzett amerikai katolikus író, a Totus Tuus Press és a Chastity Project alapítója. Feleségével, Crystalinával már több évtizede publikál és tart előadásokat a test teológiájáról. Hivatásának tartja a tisztaság értékének megismertetését, valamint a férfi és a nő Istentől rendelt házastársi kapcsolatának bemutatását elsősorban középiskolás és egyetemista fiatalok számára. A könyv az elején található köszönetnyilvánítás és bevezető után két részben (Krisztus szavai és A szentség) fejt ki a test teológiáját, ezeket a mű végén a könyvajánló, valamint a végjegyzetek követik.

A köszönetnyilvánításban Evert a testteológiával foglalkozó és azt megelőző társainak mond köszönetet segítségükért, majd az előszóban visszaidézi a pápa elleni 1981. május 13-i merénylet előestéjén és annak napján történeteket, mely események rávilágítanak a test teológiájának kiemelkedő fontosságára mind a Szentatya, mind az egyház életében és Istentől kapott küldetésükben.

A bevezető történelmi távlatba helyezi a nemiségre vonatkozó egyházi tanítást, felvázolva, hogy miként változott a testről való filozófiai és egyházi gondolkodás az elmúlt két évezred során. Ezt a testteológia felépítésének rövid bemutatása követi: az első rész a Szentírás három szövegén alapul, a második rész a házasság szentségét veszi szemügyre – Evert könyvének két nagy fejezete is ezt a pápai ki-fejtést és felépítést követi.

Az első rész (Krisztus szavai) a házasság szentségének isteni elemét, vagyis Isten szövetségét és kegyelmét fejti ki II. János Pál pápa gondolatait követve. E rész mélyen biblikus alapú: három fejezetében a szerző a Szentatya Jézus Krisztus három beszédével kapcsolatos elmélkedésének gyümölcseit mutatja be. A farizeusoknak a feleség elbocsátására vonatkozó kérdésére adott válaszában (Mt 19,3–8) Krisztus a „kezdetekre” hivatkozik: a férfi és a nő kapcsolatának a Teremtő szándéka szerint a Szentháromságon belüli szeretetkapcsolatot kell jelenvalóvá tennie a világban. A bűn azonban ezt eltorzította – feladat tehát „a test jegyesi jelentésének” helyreállítása: az emberi test képes azt a szeretetet kifejezni, amely révén léte értelmét beteljesítve, ajándékká válik az ember. A második krisztusi „szó”, a hegyi beszéd házasságtörésre vonatkozó tálalma (Mt 5,27–28) visszavezet a bűnbeesés előtti élethez: e fejezetben II. János Pál pápa a szegényérzet, a szemérmesség, a bujaság, a meztelenség, a tisztaság és a jámborság valódi értelmét tárja fel. Felhívja a figyelmet arra, hogy Krisztus azért jött, hogy helyreállítsa a teremtet: nem a test a bűnös, hanem a megkeményedett és Istentől, az emberről alkotott eredeti isteni tervtől elforduló szív, így ezt kell helyreállítani. A harmadik szentírási hely a test feltámadását elutasító szadduceusokkal való párbeszéd a test feltámadásáról (Mk 12,20–25). A Szentatya kifejti, hogy a halál után az átlelkésített emberi testben maga az emberlét valósul meg: az ember leg-

mélyebb vágyakozása a Szentháromsággal való teljes egységben fog beteljesülni. Ennek már itt a földön két jele van, melyek mindegyikét a szeretet indítja el az emberben: egyrészt a házasságban élők testi egyesülése, azaz saját maguk ajándékként való odaadása a másoknak, másrészt a mennyek országáért vállalt cölibátusban élők élete, akiknek a szüzességében fejeződik ki a test jegyesi jelentése.

A könyv második részében (A szentség), mely a házasság emberi oldalát állítja a középpontba, Evert elsőként a szövetség és a kegyelem dimenzióját mutatja be a pápa elmélkedéseinek keresztül. A Szentírásban Isten emberek iránti, valamint Krisztusnak az egyház iránti szeretetének a férfi és a nő közötti házastársi szeretet az analógiája, ezt Szent Pál apostolnak az efezusi híveknek írt levele mutatja be a legszemléletesebben (Ef 5). Jézus Krisztus menyasszonyáért, az egyházért érzett jegyesi szeretetének szentségi jele a házasság, melynek egyik feladata a házassafelek megszentelése. A másik fontos dimenzió a házasság jel dimenziója, amelyen keresztül Isten munkálkodik. A hívesek egymás iránti szeretetének mintaképe Krisztusnak az egyház iránti szeretete, emiatt a közöttük levő szerelem lelki és testi megnyilvánulási formái akkor mondhatók megfelelőnek és jónak, ha az ő szeretetét tükrözik. Az Énekek éneke szerelmi költeményében a vőlegény tiszta, önérdéktől és bűnös kívánságtól mentes szerelmes vágya a neki feldíszített menyasszony után az ember szívének legmélyebb vágyát, a személynek a másik ember számára való teljes odaajándékozását fejezi ki. Tóbiás és Sára közös imája, amelyben Isten védelmét és áldását kéri házasságukra, II. János Pál pápa szerint „bizonyos értelemben a liturgia tökéletes mintaképe, melynek szava hatalommal bír” (110), mely állítást az Efezusi levél 5. fejezetében írtak is megerősítik. A házasság harmadik emberi dimenziója az örökségül kapott élet törvényét állítja a középpontba. A pápa a VI. Pál pápa által írt *Humanae vitae* kezdetű

enciklika (1968) alapján elutasítja a fogamzásgátlást mint a nemi aktus természetének, a házastársi ígéreteknek, valamint a személy lényegének ellentmondó tevékenységet. Az életadás képessége a Teremtőtől az emberek számára adott legnagyobb ajándék: Isten a saját teremő erejét és hatalmát oltotta az emberbe, a házastársak életadó szerelmük által válnak a Szentháromság földi képévé. A természetes családtervezés alkalmazása segít tiszteletben tartani mind az Istentől kapott szexualitást, mind a másik személy testét és szabadságát. A pápa mindenkit, azaz minden egyedülálló, házas és cölibátusban élő embert a test teológiájának megélésére hív, melyhez az imádság, a gyónás és az Eucharisztia ad számukra erőt. Ha a személy belátja, hogy a Szentháromság szeretetének megélésére hivatott ebben a világban, azt pedig csak önmagának a szabad, önkéntes és teljes odaajándékozásában élheti meg, akkor az örök életnek, vagyis az Istennel való teljes egységnek előízét már itt, e világban is megtapasztalhatja.

A téma rövid, egyórányi összefoglalása után a könyvajánlóban Evert hét további művet javasol a témában való elmélyülésre vágyóknak: két-két könyvet Christopher Westtől és saját feleségétől, Crystalina Evertől, valamint három saját művét a tisztaság témájában.

A végjegyzet az előszó, a bevezető, valamint a könyv két nagy részében szereplő három-három fejezet szakirodalmi utalásait sorolja fel tizenhét és fél oldalon. E rövid műben az összesen négyszáznégyszer hivatkozás szerepeltetése azt támasztja alá, hogy a szent pápa elméleteiből született tanítás komolyan átgondolt, filozófiai, szentírási és teológiai megalapozású összefoglalása mindannak, ami katolikusként elmondható a házasságról, a nemiség Istentől eredő céljáról és az emberi szexualitásról.

A könyv rendelkezik egyházi jóváhagyással („Nihil obstat”, 2017): Rev. Michael L. Dis-kin, a Phoenix-i Egyházmegye rektorhelyet-

tese igazolja, hogy tartalmában mentes minden dogmatikai és erkölcstani tévedéstől.

Biztosan állítható, hogy e kis könyv minden olvasó számára tartalmaz meglepetést: nemcsak amiatt, mert az egyház részéről eddig nem megszokott módon, az emberi testet és szexualitást szentírási és teológiai környezetbe helyezi és magyarázza, hanem amiatt is, mert Szent II. János Pál pápa bensőséges és mély gondolatai arra készítetik, hogy újra és újra elolvassa és meg akarja érteni az olvasott szöveg mondanivalóját. Valóban forradalmi e tanítás: rámutat a szereteten alapuló emberi önodaaajándékozás szentháromsági értelmére; tabuk nélkül beszél arról, hogy a lélek mellett a test is a szentség forrása; kifejti, hogy az emberi szexualitás eredeti, Istentől akart rendeltetése szerint értékes, nemes és szép; megtanít arra, hogy az ember tisztelje, értékelje és tartsa tiszteletben saját és embertársai férfi vagy női mivoltát.

Minden, önmagát és az életvezetését komolyan vevő katolikus számára ajánlható Evert könyvének elolvasása és átélmélkedése életállapottól függetlenül. A sokszor félreértett és egyoldalúan félremagyarázott katolikus szexualitakai tanítás helyesbítése érdekében érdemes volna beépíteni a test teológiáját az erkölcssteológia és a dogmatika oktatásába. Fontos volna a középiskolás és egyetemista korosztály számára is megfelelő módon elérhetővé tenni és tanítani, valamint a jegyesoktatásban, a szemináriumokban és a szerzetesi intézményekben megismertetni a házasságra, valamint az Isten országáért cölibátusi életformára készülőkkel. Amint minden hívő és nem hívő számára tud újat mondani és adni a test teológiája, úgy az is egészen biztos, hogy senki sem marad ugyanaz az ember e tanítás megismerése után; a szent pápa tanítása nyomot hagy az ember szívében-lelkében és ekként testében is.

Kék Emerencia

Ferdinand Ulrich: Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe

Schriften VII, Johannes Verlag Einsiedeln, 2024.

Megszoktuk az evangéliumot, hozzászoktunk az evangélium szavaihoz. Hasonlóan ahhoz a ruhához, melyet megörököltünk, s mégis sajátunkként hordunk. Évszázadok óta örököljük a sajátunkat, a pont megfelelő méretűt, s ha elkopik is vagy kifeslik néhol, nemcsak foltot varrunk rá engedelmesen: régi szövetből, hanem még szakadtan is hordjuk, viseljük tovább. Ahhoz is hozzászoktunk, hogy lecserélhetetlen. Nyilván nem a ruha teszi az embert, de azért mégiscsak az emberről szól az a ruha, amelyet hord, őt fejezi ki, még akkor is, ha nem szeretné. Mit mond az evangéliumról, az evangélium szavairól az a mód, ahogyan viseljük? Vajon meg lehet szokni, hozzá lehet szokni az Ige eleveniségéhez, az „eleven tűzhöz”? Engedjük csak a bőrrünkig, megszokott fogalmaink, struktúránk határvonaláig, véletlenül se tovább? Elégedjünk meg azzal, hogy becsülettel tisztítjuk, elvétele tanítjuk? Legyen egészen magától értetődő, hogy valójában szakemberek dolga? Hogy mindig másoké: igehirdetők, exegéták, dogmatikusok, vallásfilozófusok, hermeneuták, nyelvészek, kultúrtörténészek, irodalomkritikusok, költők, írók, politikusok, netán az internet, az influenszerek, újabban persze az MI dolga? Hogyan viseljük, viseljük el az evangéliumot most, amikor saját fülünk hallatára hangzik fel, saját szemünk láttára lapozgatjuk?

Némi leegyszerűsítéssel élve ez az alapotívuma és rejtett központi kérdése annak a karcsú, kék könyvnek Ferdinand Ulrich (1931–2020), a regensburgi keresztény filozófus hagyatékából, amely a talentumokról szóló példabeszéd (Mt 25,14–30) mélyebb dimenziói felé vezet az olvasót gondolkodói életműve hetedik kötetében. Az eredetileg írógéppel készített anyagot pár saját kézzel rajzolt skiccel együtt Manuel Schlögl, a kölni teológiai főiskola tanszékvezető dogmatikaprofesszora, a Passau-i Ferdinand Ulrich Archivum vezetője rendezte sajtó alá. A filozófus azon előadásainak anyagáról van szó, melyeket az 1982/1983-as tanévben tartott a jezsuiták müncheni filozófiai főiskoláján, valamint a római Germanicumban.

Bár vitathatatlanul egyedülálló gondolkodói minőséggel közelített az evangélium mélységeihez, és komoly kihívás végigolvasni például a tékozló fiúról szóló példabeszédéről írt több mint nyolcszáz oldalas művét,¹ szellemi szolgálatát egyszerűen a közvetítésben látta: hidat verni a konzumizmus és az információáradat diktatúrájában sodródó, vergődő posztmodern ma embere és a mai napon felhangzó, felszabadító evangélium között. Szolgálatát az egyetemi előadásokon, szemináriumokon, szakmai konferenciákon és egy-egy téma szakirodalmának gazdagításán túlmenően az életük értelmét kereső hallgatókkal, szerzetes- vagy papnövendékekkel való beszélgetés személyes folyamatában, dialóguseseményekben teljesedett ki – azokban az évtizedekben különösen, amikor már egyáltalán nem publikált. Akik forgatták, ismerik műveit, talán most fellelegeznek: végre valami Ulrichtól, ami csalogatóan, már-már barátságosan rövid, áttekinthető. Ám a talentumok példabeszédének „ontologikus exegézise” szintűgy kihívás elé állít minket, és nem túlzok: minden egyes bekezdésével. Nemcsak a szerző, az olvasó

¹ FERDINAND ULRICH: *Gabe und Vergebung. Ein Beitrag zur biblischen Ontologie* [Ajándék és megbocsátás. Egy biblikus ontológiáért], Schriften V, Johannes Verlag Einsiedeln, Freiburg, 2006.

számára is súlyos feladat ráhangolódni arra a léttapasztalatra, amit a Szentírás szövege, végső soron a testté lett Ige hordoz, és türelmesen „ízlelni” azt, „ízlelni” őt belső, szellemi-lelki érintéssel, megtalálni, folyamatosan formálódni engedni azt a nyelvezetet, kifejezőmódot, amely e tapasztalatot a ma embere felé észlelhetően, foghatóan közvetíti.² Bár rövidebb lélegzetvételű e meditáció, a tét mégis ugyanaz, mint a regensburgi filozófus más művei esetében: drámai szembesülés önmagunkkal s egyszersmind az önmagát értünk egészen, egészen *semmiért* odaajándékozó, teremtő szabadságra hívó Istennel. A tét egy lelki-szellemi értelemben vett metanoia, egzisztenciális újjászületés avagy „exodus” – amint Manuel Schlögl summázza a könyvhöz írt bevezetése végén. Vajon „valamennyien beletörünk az engedelmességbe”,³ vagy alámerülünk az Ige szenvedésébe, és sajátunkká tesszük az ő engedelmességét (Zsid 5,8)?

Amennyiben nem mi vagyunk önnön létünk végső forrása, hanem kapjuk létünket (ha nem is teljesen, de bizonyos szempontokból mindenképp), mindannyian a létezésnek mint ajándékozásnak és továbbajándékozásnak a tér-idejében mozgunk, töltünk ki teret és időt, formálunk egyéni és közösségi történelmet, kultúrákat és társadalmakat. E szempontból tekintve tehát Jézus példabeszéde ugyanahhoz az emberhez szól, mint „abban az időben”, amikor először, eredetileg elhangzott. Ulrich olvasatában a talentumok a létaktus ajándékának képi megjelenítői – a keresztény kinyilatkoztatással szerves összefüggésben. A szentháromságos Isten ugyanis a teremtett világot s a benne fellelhető minden egyes létezőt *secundum totam suam substantiam ex nihilo*, teljes valósága szerint a *semmiből* alkotta.⁴ Ulrich mestere, Aquinói Szent Tamás megfogalmazása szerint: *creare est dare esse*, vagyis teremteni nem más, mint léteet ajándékozni.⁵ A szolgák sáfárkodása, azaz önfogadása és önbevetése történetén keresztül a regensburgi filozófus önmagunkkal próbál szembesíteni. Láttatja szabadságból születő cselekvésünk valódi eredetét, konkrét lehetőségét. Megízlelteti velünk önmagunk semmiért történő bevetésének örömet, avagy e lehetőség elvételének tragikumát, tehetetlenségét. Ulrich kis kötetének alcíme, *A szeretet tekintélye* utal arra, hogy a szabadság megszületésének történetével összefonódva a példabeszédben s annak kifejtésében a hatalomhoz, illetve a tekintélyhez való viszony is kockán forog. Megsejthető és tapasztalható a valódi, ontológiai értelemben vett hatalom és tekintély – az „ontológikus exegézis” vallásfilozófiai relevanciája.

A könyv, *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe* [A ránk bízott talentumok példabeszéde. A szeretet tekintélye⁶] nyolc fő fejezetből áll. Első pillantásra úgy tűnik, mintha Ulrich a hermeneutikai alapvonalakat vázolja („Úgy lesz, mint amikor egy ember...”; 3–11.) időrendi sorrendben elmélkedne a történetekről, a szereplők közötti viszonyról és a talentum(ok)hoz való viszonyulásukról. Hosszan elidőz a nyitó jelenetnél: egy ember külföldre, idegenbe készül menni („Önmagam megvonása mint önmagam ajándékba adásának módja”; 12–46.), és szétosztja vagyonát szolgálai között („A talentumok alakja; Egy az ajándék,

² MAZGON GÁBOR: *Máriában olvasni az Írást. Ferdinand Ulrich biblikus ontológiája és ontológikus exegézise*, doktori disszertáció, PPKE-HTK, Budapest, 2020 (különösen: 229–256).

³ OTTLIK GÉZA: *Iskola a határon*, Magvető Zsebkönyvtár 1, Magvető, 2012, 142.

⁴ DH 3025; vö. 1333, 800.

⁵ *Super Sent.* lib. 1, d. 37, q. 1.

⁶ Az idézett Ulrich-szövegrészletek (akár tartalomjegyzékből, akár főszövegből) az esszé szerzőjének fordításai. Ha az eredeti szöveg kurzivált kifejezést tartalmaz, az tükröződik a magyar szövegben is. (*A szerző*)

ám belsejét tekintve sok; Az 5, a 2 és az 1 mint szimbólumok”; 47–67.). Meglepő módon máris a kötet felénél járunk. Tovább lapozva a szolgák cselekvésmódja kerül a meditáció fókuszába, a talentum(ok)hoz és bennfoglaltan önmagukhoz, valamint urukhoz fűződő viszonyuk („A tét: azáltal vágni bele önmagam odaadásába, hogy az ajándékozó elrejti önmagát”; „Az elsovradó önbevetés”; 68–100.). A könyv kétharmada. Az utolsó harmad, szinte ötven oldal a záró jelenetnél időz el: a külföldre távozott ember sokáig elhúzódó visszatérésének pillanatánál és a szolgák számonkérésénél („A szigorú úr és ítélete”; „Belépni az örömbbe, kidobottnak lenni”; „Az úr örömében zajló itt-lét”; 101–146.). Az elmélkedés azonban mégsem teljesen lineáris. Inkább folyamatosan körkörös (*kreisendes Seinsdenken*): egyszerre érzékeli az eredetnek és a végkifejletnek, múltnak és jövőnek a döntő *jelen* pillanatban történő valóságát az újabb és újabb szempontok kifejtésekor. Ulrich nemcsak a keresztény bölcséleti-teológiai hagyomány nagyjait, hanem Rainer Maria Rilket, Charles Péguy-t, Friedrich Nietzsche-t is idézi, sőt ez utóbbtól hosszan kommentál egy szakaszt.⁷ Az egyes vagy többes szám harmadik személyt néhány alkalommal, pár mondat vagy bekezdés erejéig egy-egy szigorúbb és monologikusabb ontológiai kitekintés váltja. Ulrich nem egyszer meg is szólítja az olvasót a narráció fenomenológiai medréből mintegy „kilépve”, döbbenetes és drámai módon. Nem idegen tőle az egyes szám második személy használata sem.

A példabeszéd szereplői, eseménysora egy olyan képi keretet feszítenek ki, amely Ulrich olvasatában egyszerre lendít e kereten „túlra”. A példabeszéd megértésének, az elhangzó ige felfogásának feltétele „azokban a napokban” és a mindenkori mostban is az, hogy ugyanazon képi kereten *belül* maradván észleljük a *benne* feltáruló teljesen mást vagyis *különbözőt*, végső soron az önmagát feltáró Fiúisten lét- és cselekvésmódját, kapcsolatát az Atyával. Nem egy mögöttes struktúra vagy tartalmisságában esszenciálisan a szöveg fölött lebegő, örökérvényű igazság vagy használható tanulság után szükséges nyomoznunk. S azáltal sem jutunk tulajdonképpen többre, ha leragadunk a kultúr- és irodalomtörténeti háttérnek, a szöveg keletkezésének precíz rekonstruálásánál.

Ulrich útja, az „ontologikus exegézis” leginkább a keresztény spirituális teológiai hagyomány lelki értelmezéséhez (*sensus spiritualis*) áll közel, ennek sajátosan mai formája. Hermeneutikájának paradigmája egészen személyes, elsősorban krisztológiai. Eleven analógiaként a testté lett Ige két természetének kapcsolata szolgál számára. A megértő hallgatás közben ahhoz hasonló *viszony* képződik le vagy fogan meg az ember szellemi aktusai folyamán, amit a Khalkédoni Zsinat definíciója kísérel meg körülírni. Az a mód, ahogyan isteni és emberi természet kapcsolódik Krisztus egy valóságában/személyében, érvényesül a belső képzet és az általa hordozott értelem/jelentés viszonyában is. A példabeszéd konkrét képeinek, eseménysorának észlelése és mélyebb jelentésük felfogása olyan beszédeseményben születik (*Sprachereignis*), mely során a kép (*Bild*) és annak rejtett értelme/jelentése (*Sinn*) „keveredés nélkül és szétválaszthatatlanul” őrzi a differenciát az egységen belül.⁸ A történet „tárgyi” vonatkozásával egyidejűleg az alany személyében is megvalósul e különös egység: a példabeszéd hallgatója egyszerre képezi le saját

⁷ FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten. Die Autorität der Liebe*, Schriften VII, Johannes Verlag Einsiedeln, 2024, 74–80.

⁸ DH 302; FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 302, „ungetrennt”, „unvermischt”.

belső, szellemi-lelki terében a példabeszéd konkrét valóságát, valamint nyílik rá a konkrétan messze túlmutató, a legkisebb fragmentumban töredékként feltároló Isten jelenlétére.

Az volt a benyomásom, hogy Ulrich esetében a „lelki értelem” nem egy izzadságos szellemi okfejtéssel kihámozandó tartalom, remekül kódolt absztrakció. Nem is a régmúlt idők kódé-be vesző, a jelenre mégis hatást gyakorló tényállás, korhoz kötött összefüggés: öt verebet két fillérért, Júdás bemártott falatja vagy Dél királynőjének útja Salamonhoz. A példabeszéd értő hallásához nem is annyira felsőfokú tanulmányok elvégzése szükséges. Talán még az elmélkedő olvasás aszketikus gyakorlása sem elengedhetetlen feltétel. Több múlik azon, hogy az ember hogyan van jelen a bőrében. Hogy távolságot tud-e venni a valóság szellemi leképzésének számára megszokottá, otthonossá vált módjaitól, fogalmaitól? Azon múlik inkább, hogy szembe mer-e nézni önmagával az isteni szavak által alkotott eleven tükörben? Engedi-e, hogy valamilyen szempontból, bármilyen szempontból érintse a felhangzó/fellapozott ige: itt és most? Hogy tettekre váltja-e azt, amiben egészen meglepő módon részesedett?⁹

Az Írás szavának a keresztény hagyomány Órigenész óta alapvetően kétféle értelmét különbözteti meg: a szó szerintit, illetve a lelkit. Elénk tárja azt a három további dimenziót is, amely magukból a szavakból, a leírt történetekből bomlik ki: az allegória vagy a tipológia terét, amely a hit tartalmilag megragadható dimenzióját rejt, a hitigazságok szöttesét és nexusát; a szükséges cselekvés megfelelő módját elénk táró erkölcsi dimenzió terét; végül az anagógia terét, mely a kinyilatkoztatás misztériumaihoz emel fel szívet és elmét, s a végső célokat működésük jelenvalóságában engedi tapasztalattá válni.¹⁰ Nyilván nem meglepő, hogy Ulrich „ontológus egzegézisében” a *sensus spiritualis* mindhárom dimenzióját észlelni, ha eleve a keresztény hit talaján gondolkodó filozófus művét forgatjuk. Leginkább viszont az a bensőséges természetesség figyelemre méltó nála, amellyel a jelentések rétegei vagy dimenziói egymással összefonódva, együttesen jelennek meg és hatnak. A szigorúbb nyelvészeti vagy etimológiai megközelítés kéz a kézben halad a játékos, újjáteremtő nyelvhasználattal. Ulrichnak végtelen türelme van ahhoz, hogy elidőzzön a hétköznapi történetek egyszerű gesztusainál, hogy elmélyüljön e mozdulatokban, pillanatokban, hogy tűpontosan ábrázolja szinte prózai szegénységüket, amely mégis egyre több szemponttal gazdagítja a szemlélőt. Fenomenológia és hermeneutika. A számok alakjának a zsidó hagyomány misztikájából merítő fejtegetése illetve a teremtés mint létajándékozás szenttamási szemléletmódja vonatkoztathatók egymásra, kölcsönösen megvilágítják egymást. Zsidó számmisztika tehát és keresztény ontológia. Bizalom és szigor, szabadság és engedelmesség, gyengédség és hatalom, irgalom és ítélet sokszor divergáló szempontjai egyetlen töből fakadva lesznek jelenvalóvá s hatnak az olvasóra (Selbigkeit). Hisz a teremtő, kinyilatkoztató, megváltó Isten mint a Szeretet pazar Élete és Örökkévaló Ajándékozás elven fókuszpontba gyűjti a keresztény hitigazságok részleteit, morzsáit.¹¹ Így a filozófus keze ügyébe kerülő isteni létajándékozás folyamata meglepő konkrétsággal és felszabadító erővel válhat tapasztalattá az olvasó számára. Úgy vélem, Ulrich szentírásértelmezése termékenyí-

⁹ Lásd bővebben a „Verweilen im Bild als Darüber-hinaus” [Úgy időzni el a képnél, hogy túl is lendülünk azon] és a „Gnade als Gericht” [A kegyelem mint ítélet] c. fejezeteket: uo. 5–11.

¹⁰ Vö. KEK 115–118.

¹¹ Vö. FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 62–64.

tően hatna a mai nemzetközi és interdiszciplináris diszkusszió igyekvésére, mely a szó szerinti jelentésre szűkítéssel túl egy teljesebb, teológiaiabb és ökumenikusan nyitott olvasatot keres.¹²

Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a regensburgi filozófus „ontologikus egzisztenciának” egyik kardinális pontja a *maior dissimilitudo*, a nagyobb különbözőség megőrzése az analógiákon belül. E keresztény spekulatív hangsúlyt véresen komolyan veszi anélkül, hogy kisiklana egy szintisztán negatív értelmezés irányába. A katolikus teremtéstéológia hittétele eredeti kontextusában a Teremtő és teremtmény közötti hasonlóságot, létezésük hasonló valóságát szövezi le a mindig érvényben maradó nagyobb differencia kitételével.¹³ Ulrich e szemléletmód végső alapjára világít rá, amikor ráhangolódik az isteni Elbeszélő léttapasztalatára. A mintázat ugyanúgy szövődik Jézus személylétében, illetve példabeszédének szövegében. Az annak képei és azok jelentése/értelme közötti differencia sem hasonlóságuk „mellett”, hanem azon „belül” történik, ahogyan az isteni és az emberi természet viszonya sem külsődleges vagy pusztán érintőleges, hanem egészen bensőséges az ő istenemberi valóságában. Ebből eredően szükséges a különbözőt a hasonlóan belül észlelnünk, mindvégig a példabeszéd konkrét világában mozogva. Ulrich számára ebben áll az alapvető hermeneutikai döntés (Krisis): merész rányílás a képben rejlő és ugyanakkor azon messze túlmutató Valóság megtapasztalására és továbbtapasztaló értelmezésére. Tehát az „ontologikus egzisztencia” e differenciátörténet és az „eleven határvonal” (lebensrande „Riß”) epifániájának, kifejezőmódjainak a kitapintása, egyszerre fenomenológiája és hermeneutikája.¹⁴ Az evangéliumi narrátor, Jézus saját halála küszöbén áll. E fájdalmas, intenzív készüllet légkörében mondja el tanítványainak a vagyonát szétosztó ember és szolgálai történetét. Ulrich észlelhetővé teszi számunkra a példabeszéd hétköznapi, konkrét alaphelyzetében rejlő egyetemesen érvényes, végidőbeli súllyal bíró emberi gesztusokat, viszonyulásokat, döntéseket. Szinte tapinthatóvá válik a végkifejlet sűrű éjszakája, a földbe temetett talentum sorvadó terméketlensége: a személyes minőségtől megfosztó, tárgyiasító birtoklás meghasonlása önmagával. Viszont a bátran és gyümölcsözően „sáfárkodó” szolgák „bemehetnek” uruk ujjongó örömébe, amely elbírja, hordozza e legbelső szakadást, elidegenedést, sőt, bizonyos értelemben az teszi nyilvánvalóvá. A szolgák számonkérésének, az ítéletnek a „mértéke” pedig nem egyéb, mint a számtalan itt és mostban végrehajtott konkrét cselekvés mértéke: a talentumokkal való nagyvonalú, merész, lényegében mértéknélküli „kereskedés”. Az időzőjelek itt és a főszövegben is az ugyanazon belül megsejthető egészen különböző epifániáját sejtetik.

Jézus teljes önmagát bízta teljesen a tanítványaira, teljes önmagát bízta teljesen ránk: Testét és Lelkét, evangéliumának eleven szavait, amelyek ezen istenfiúi gesztus szegénységéből az évszázadok folyamán egyre gazdagabb nyelvi és kulturális szöttekessé formálódtak. Az evangéliumok írott szövegteste bizonyos értelemben szintúgy talentumnak tekinthető. Jézus rejtőző, ám felszabadító jelenlétének „helye”. Évszázadok óta örököljük... pont megfelelő méretű... szakadások dacára is hordjuk... Döntő jelentőségű tehát, hogy hogyan viseljük ezt az istenemberi

¹² Például ODA WISCHMEYER (Hrsg.): *Lexikon der Bibelhermeneutik. Begriffe-Methoden-Theorien-Konzepte*, de Gruyter, Berlin, 2009; uő: *A bibliai hermeneutikák kézikönyve Órigenész-től napjainkig*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia Alapítvány, Szeged, 2022; FABINY TIBOR: *Túl a literalizmuson. Gondolkodó párbeszéd a teológiai hermeneutikáról*, L’Harmattan, Budapest, 2023;

¹³ Vö. DH 806.

¹⁴ Vö. FERDINAND ULRICH: *Das Gleichnis von den anvertrauten Talenten*, i. m., 4.

ajándékot. Engedjük, hogy valóban a sajátunkká váljon? Hisz bennünk, általunk kíván jelen lenni, betölteni az egész teremtet világot. A helyzet drámaisága talán tovább is fokozódik, ha kérdő mondatokként hallgatjuk a könyv záró bekezdését, melyben az ítéletet tartó Narrátor egyes szám második személyben és filozófiai „dialektusban” szól olvasójához:

„»Engedted, hogy *megosszam* veled önmagamat mint ajándékot, és abban, amit szétoosztotam, teljességem vált osztályrészeddé. Azáltal, hogy kockáztattad a keveset, mindent megtettél. Mondom neked, mélységes hit az, hogy képes vagy elfogadni, te tudod ezt, te teszed ezt. Van bátorságod ahhoz, hogy *elsajátítsd* azt, ami adódik; nem riadsz vissza attól, hogy az ajándékot átalakítsd – bizalmam árulnád el vele, irántad való hűségem. – Átalakíthatsz, táplálkozhatasz, megemészthetsz. Én *osztom*, én osztom meg magam, és van bátorságod arra, hogy *szétooszd* azt, amit nyújtok neked, hogy szétrágd, darabjaira bontsd és megfejtsd, hogy amikor elfogadsz, megcselekedd azt, ahogy adok: Önmagam megosztását (Teilung) és az Önmagamtól való elszakadást (Trennung), amely életem legbelső egységének misztériuma, (vagyis) van bátorságod arra, hogy átengedd magad sajátléted darabjaiban. Az én külsővé válásomat éled (Entäußerung). Így engeded, egészen aktívan, hogy általam állj össze. Amennyiben adsz, kapsz, amennyiben kapsz, adsz. Lehet téged táplálni, s ezáltal élsz, ajándékba kapott test vagy, mely saját magát építi föl: menj be Urad örömébe: én vagyok a tested és a véred, az öröm»”.¹⁵

Jakab Krisztina Franciska

¹⁵ Uo. 146.

A RECENZIÓK SZERZŐI

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG domonkos szerzetesnővér, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének tanára; deak.hedvig@sapientia.hu

LUKÁCS OTTILIA teológus, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola rektora és a Szentírás-tudományi Tanszék vezetője; lukacs.ottilia@pphf.hu

KISNÉMET FÜLÖP pannonhalmi bencés szerzetes, szociológus és teológus, a Sapientia Főiskola Fundamentális Teológia Tanszékének tanársegéde; fulop@osb.hu

TÓTH BEÁTA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének vezetője, a *Sapientiana* főszerkesztője; toth.beata@sapientia.hu

KÉK EMERENCIA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Morálteológia Tanszékének docense; kek.emerencia@sapientia.hu

JAKAB KRISZTINA FRANCISKA, katolikus teológus, költő, a PPKE Hittudományi Karán szerzett licenciátust, szakfordítóként dolgozik; jakab.krisztina@gmail.com

2025. augusztus–december

- 2025. augusztus 3.** Oktatónk, Tömördi Sándor Viktor ferences beöltöztetésének 50., pappászentelésének 40. évfordulóját ünnepli a sümegi hálaadó szentmisén.
- 2025. augusztus 9.** Volt hallgatónk, Kovács Viola Johanna domonkos nővér örökfogadalmat tesz a budakeszi Havas Boldogasszony-plébániatemplomban.
- 2025. augusztus 15.** Hallgatónk, Gál András Sámuel bencés testvér örökfogadalmat tesz Nagyboldogasszony ünnepén a Tihanyi Bencés Apátságban.
- 2025. szeptember 5.** Veni Sancte szentmise, diplomaosztó ünnepség és tanári konferencia a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola 25. éves jubileumának ünnepi évében. Az oktatókat és hallgatókat az intézmény új rektora, Bagyinszki Péter Ágoston OFM köszönti.
- 2025. szeptember 13.** *Jelenlét* címmel kiállítás nyílik a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola aulájában az ARS Sacra fesztivál keretében a t'ARS Keresztény Képzőművészeti Műhely alkotóitól.
- 2025. szeptember 23.** Sapientia Szabadegyetem, 2025/2026, 1. félév 1. előadás: *Halálos bűn-e lefordítani a Bibliát? William Tyndale és az 500 éves angol nyelvű nyomtatott Újszövetség* címmel tart online előadást Juhász Gergely.
- 2025. szeptember 25.** Job Getcha pizídiái ortodox metropolita előadása a Sapientia Főiskolán az egyházi egység helyreállításáról.
- 2025. október 4.** A Sapientia Főiskola hallgatói részt vesznek és fakultációt tartanak a nagymarosi ifjúsági találkozón.
- 2025. október 5.** Tóth Krisztina Teréz nővér, korábbi hallgatónk, a Szent Ferenc Kisnővérei szerzetesrend tagja örökfogadalmat tesz Miskolcon.
- 2025. október 14.** Naphimnusz Műhely, 2025/2026, 1. félév 1. előadás *Sebed a világ – Természet és társadalom működési zavarai* címmel. Bevezeti: Zlinszky János (PPKE). A beszélgetés előtt a teremtvédők szentségimádása.
- 2025. október 14.** Erasmus Nap *Fedezzük fel a világot az Erasmusszal! – Let's explore the world with Erasmus!* címmel.

- 2025. október 14.** Könyvtári esték *Egy magyar jezsuita a 17. században: a bibliafordító Káldi György (1573–1634) pályaképe* címmel. Előadó: Fazekas István, az ELTE BTK Kora Újkori Történeti Tanszéke egyetemi tanára.
- 2025. október 17.** *Álmaink egy jövőképes Sapientiaról* címmel a Sapientia Főiskola jubileumi műhelynapot tart, melyen hallgatók, oktatók és munkatársak közösen gondolkodnak az intézmény jövőjéről. Bagyinszki Ágoston OFM rektor nyitóbeszéde után Gájer László (PPKE, Hittudományi Kar) előadása, valamint a Sapientia Főiskola tanárainak (Szűcs Fatin Fanni művészetterapeuta, valamint Papp Miklós erkölcszociológus) és hallgatóinak (Juhász Dóra és Hujbert Menyhért) tanúságtétele következik. A nap műhelymunkával, kerekasztal-beszélgetéssel és közös ünnepéssel zárul.
- 2025. október 21.** Sapientia Szabadegyetem, 2025/2026, 1. félév 2. előadás. Máté-Tóth András tart online előadást *Milyen hit, milyen oktatás?* címmel.
- 2025. október 30.** Szentmise Gulyás Vincének, a Sapientia Főiskola szupervízor képzésének közelmúltban elhunyt vezetője emlékére.
- 2025. november 11.** Naphimnusz Műhely, 2025/2026, 1. félév 2. előadás „*Áldjon, én Uram, Húgunk, a Víz*” címmel. Bevezeti: Réder Ferenc vegyészmérnök, biológus mérnök.
- 2025. november 16.** Gál András Sámuel bencés diakonussá szentelése Szent Ányos püspök ünnepének előestéjén a Tihanyi Bencés Apátságban.
- 2025. november 15.** Sapientia-nap. „*Érzéket és értelmet, Uram...*” – ferences jubileumi konferencia (1223–1226). Megnyitó: Bagyinszki Ágoston OFM rektor. Köszöntőt mond: Berhidai Piusz OFM tartományfőnök. Előadók: Johannes Freyer OFM, Várnai Jakab OFM (Szentföldi Kustódia), Görföl Tibor, Saly Noémi, Mohay Tamás (ELTE), Varga Kapisztrán OFM (SSzHF), Szoliva Gábor OFM, Kálmán Peregrin OFM és Kauser Tibor OFS.
- 2025. november 18.** Sapientia Szabadegyetem, 2025/2026, 1. félév 3. előadás. Dériné Stark Zsófia tart online előadást *Utolsó Vacsora a messzi északon – Karen Blixen: Babette lakomája című elbeszélésének teológiai olvasata* címmel.
- 2025. november 22.** Karitatív nap és adománygyűjtés a Nyolc Boldogság Közösség mali-bamakói lányanyaotthona javára.
- 2025. november 28–29.** VII. Interdiszciplináris Vallástudományi Hallgatói Konferencia a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán.
- 2025. november 28.** Szupervíziós szakmai nap Gulyás Vince emlékére.

- 2025. december 4.** Első adventi gyertyagyújtás az aulában hallgatók oktatók, munkatársak jelenlétével.
- 2025. december 6.** Novák Teofil OFM testvér diakónussá szentelése a budapesti Páduai Szent Antal-templomban.
- 2025. december 9.** Naphimnusz Műhely, 2025/2026, 1. félév 3. előadás. *Pá pább a pápánál* címmel a bevezetőt tartja Nobilis Márió, a Sapientia Főiskola oktatója, a Naphimnusz Egyesület alelnöke.
- 2025. december 9.** Sapientia Szabadegyetem, 2025/2026, 1. félév 4. előadás. *Tanulásméleti tudatosság korunk kihívásai között* címmel Urbán Péter, a Pedagógia Tanszék vezetője (a Budapesti Piarista Gimnázium tanára) tart online előadást.
- 2025. december 9.** Második adventi gyertyagyújtás az aulában hallgatók oktatók, munkatársak jelenlétével.
- 2025. december 11.** Adventi elcsendesedés alkotással oktatók és munkatársak számára művészeti foglalkozás keretében. Az alkalmat az Antalfai fejlesztő művészetterapeuta szakirányú továbbképzés tanárai tartják.
- 2025. december 18.** Oktatók és munkatársak lelkinapja. A lelkinapot vezeti Balog Márta nővér, a Nyolc Boldogság Közösség afrikai tartományának előljárója.

Szerzőink figyelmébe

1. A folyóirat szakmailag lektorált. Minden beérkezett írást kettős anonim lektorálás alapján fogadunk el közlésre. A gondos elbírálás érdekében a lektorálási folyamat egy-két hónapot vesz igénybe.
 2. A kéziratokat elektronikusan, Word-formátumban a következő e-mail címre kérjük: editor.sapientiana@sapientia.hu. Bővebb információ a követelményekkel kapcsolatban a <https://ojs.mtak.hu/index.php/sapientiana/szerzoinkek> honlapon található. Recenziós könyvpéldányokat a Sapientiana 1364 Budapest, Pf. 235. címre kérjük küldeni.
 3. Csak olyan írást fogadunk el, amely máshol még nem jelent meg, vagy más magyar folyóiratban nincs folyamatban a publikálása.
 4. Az írások terjedelme 20.000–50.000 leütés szóközzel együtt, a lábjegyzeteket is beleszámítva (esetenként hosszabb írást is elfogadunk).
 5. Minden íráshoz kérünk egy rövid tartalmi összefoglalót angol vagy magyar nyelven (maximum 800 leütés szóközzel együtt), és öt – a tartalomra vonatkozó – kulcsfogalmat, amelyek lehetővé teszik az internetes keresést.
 6. Times New Roman betűtípust, 12-es betűméretet, szimpla sortávolságot és lábjegyzeteket használjon.
 7. Kiemeléseket lehetőleg csak idézőjellel, dőlt betűvel vagy kiskapitálissal alkalmazzon, ne legyen a szövegben aláhúzás vagy félkövér betű.
 8. A hivatkozásokat az alábbi minta alapján formázza meg. Amennyiben a hivatkozott irodalom rendelkezik DOI azonosítóval, a hivatkozás után tüntesse fel azt az alábbi módon. (Javasolt keresők: <http://search.crossref.org/>; <http://www.crossref.org/guestquery/>. A címet beírva megtudhatjuk, hogy tartozik-e hozzá DOI azonosító).
- (i) WALTER KASPER: *Jézus a Krisztus*, Vigilia, Budapest, 1996, 111.
- (ii) BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON – MÉSZÁROS LUKÁCS – SZEILER ZSOLT: Kozmogenezis: Szaktudományos és vallási szempontok a világegyetem eredetével összefüggésben, *Acta Pintériana* 3 (2017) 71–91. [doi: 10.29285/actapinteriana.2017.3.71.]
- (iii) JEAN DUPLACY: Hit, in Xavier Léon-Dufour (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest, 1986, 496–508.

TAMÁS SERÉNYI SCHP	Lay Ministries in the Church and the Piarist Order
GERGELY BAKOS OSB	De religione. How to Read Saint Thomas Aquinas Today?
GYÖRGY KUSTÁR	The Scandal of the Greedy Rich Man. The Parable of the Talents (Matt 25: 14-30)
SZILVIA KOVÁCS	The Concept of “Mystery” in the Teaching of Pope Francis
IMRE KAPISZTRÁN VARGA OFM	“From the Root to the Twig” – The Thirtieth Anniversary of the Foundation of the Clarissan Monastery “Le Rameau de Szécsény”

ISSN 2060-3231

9 772060 323207

20252

1400 Ft